

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

A NATO fejlődésének főbb szakaszai

Oroszország és a NATO

A hadsereg átalakulása és a háborúmentes társadalom

A védelem néhány aktuális kérdése

A magyar hadiipar helyzetéről és jövőjéről

Az új katonai egyetemi képzési rendszer előkészítéséről

A digitális térkép és a földrajzi információs rendszer

A rendőrtiszthelyettes-képzés történetéből

A német geostratégia szakirodalma

A társaság új működési okmányairól

V. évfolyam

1995/3.

A tanulmányok szerzői

Bak Antal ny. mk. ezredes

Bognár Károly ny. ezredes,
a hadtudomány doktora

Borus József,
a történettudomány kandidátusa

Csabai György alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Horváth István ny. ezredes

Jeney Géza alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Nagy László ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Nagy Miklós százados,
TMB-ösztöndíjas

Ravasz István százados,
tudományos főmunkatárs

Szabó Gyula r. alezredes,
egyetemi doktor

Szabó Ildikó
egyetemi adjunktus

Szabó János ezredes,
a hadtudomány doktora

Szternák György alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Turák János ny. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

A társasági élet rovat összeállításában részt vett:

Vasvári Vilmos ny. ezredes,
a hadtudomány doktora

Zimits Rezső ny. alezredes

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
DR. SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
DR. CZÉKUS JÁNOS,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
dr. Barna Géza,
Balta Ferenc,
dr. Béres Endre,
dr. Bertalan György,
dr. Fülöp Imre,
dr. Gáspár Tibor,
dr. Turák János,
dr. Opál Sándor,
dr. Orodán Sándor,
dr. Pataky Iván,
dr. Pekó József,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
II. Hungária krt. 9—11.
Tel.: 260-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

A folyóiratot gondozta,
szedte és tördelte:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

Felelős vezető:
Nagy László
ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

V. évfolyam

3. szám

1995. október

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Bognár Károly	A változó NATO, amelybe törekszünk	3
Nagy László	Oroszország és a NATO	15
Csabai György	Az új nemzetközi rend lehetséges modelljei	29

HADTUDOMÁNY—HADÜGY

Szabó János	A hadsereg átalakulása és a háborúmentes társadalom kialakulásának lehetőségei	35
Horváth István	A védelem néhány aktuális kérdése	49

VEZETÉS—KIKÉPZÉS

Jeney Géza	Az új katonai egyetemi képzési rendszer előkészítéséről	59
Bak Antal	A digitális térkép és a földrajzi információs rendszer	71

VÉDELEMGAZDASÁG

Turák János	Támogassuk a hadiipart?	83
-------------	-----------------------------------	----

RENDVÉDELEM

Szabó Gyula	A rendőrtiszthelyettes-képzés ötven éve (1945—1995) . .	90
-------------	---	----

FÓRUM

Szternák György	A szellemi kapcsolódás lehetősége a NATO-hoz . .	101
Nagy Miklós	A mai német geostratégia szakirodalma	104
Ravasz István	Az M. Kir. 1. Hadsereg kapcsolata az ukrán nemzeti partizánokkal	115
Borus József	Néhány hadtörténelmi megjegyzés	119
Szabó Ildikó	A helyzetjátéki módszer alkalmazása a katonai nyelvoktatásban	124

TÁRSASÁGI ÉLET

Bemutatjuk a Magyar Hadtudományi Társaság új elnökét, Dr. Szabó Józsefet	129
Elnökségünk legutóbbi üléséről	129
A Kiss Károly Hadtudományi Klub rendezvényei	132

Orosz Katonai Enciklopédia	28
Cikkek, tanulmányok közlési feltételei	70

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bírálattatjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Bognár Károly

A változó NATO, amelybe törekszünk

Az 1949. április 4-én — 46 évvel ezelőtt — 12 állam részvételével megalakult katonai, politikai szövetség, a NATO létrejöttének körülményeit, fejlődésének szakaszait, azok jellemzőit, katonai doktrínájának főbb tartalmi kérdéseit tekinti át a szerző. A NATO — amelybe hazánk is törekszik — a történelem legsikeresebb biztonsági, katonai védelmi szervezete, amely nagy rugalmasságot tanúsítva és feladatát katonai erő alkalmazása nélkül teljesítette, mindig alkalmazkodott a körülményekhez.

A NATO, az Észak-atlanti Szerződés Szervezete 1949 óta áll fenn. Ennek ellenére mégsem eléggé ismert és átlátható ez a szövetség. Különösen a 90-es években, amikor naponta hallunk, olvasunk hazánk belépési szándékáról, miközben folyik a szervezet teljes átalakulása, megújulása.

Fennállásának első évtizedeiben a NATO a Szovjetunió, a Varsói Szerződés, valamint a szocialista világrendszer — benne hazánk — potenciális ellenségeként, később már ellenfeleként szerepelt a hazai tájékoztatásban. Ez természetesen tendenciózus jellegű és tartalmú volt, s alapul, indokul szolgált a saját katonai, védelmi előkészületek fokozásához, a folyamatos fegyverkezéshez. Nem kétséges, hogy így volt az fordítva, a nyugati országokban is, ahol a Varsói Szerződést ábrázolták olyan hatalmas katonai szervezetnek és erőnek, amely állig felfegyverkezve áll folyamatosan készenlétben a nyugat lerohanására, a szocialista állam- és társadalmi rendszer reájuk kényszerítésére.

Ebben a tudatos és célzatos megjelenítésben, ábrázolásban fokozatos változásra csak a 80-as évek második felében, a Gorbacsov—Reagan csúcstalálkozókat rendszeressé és gyümölcsözővé válása után, az egymás elleni háború megvívhatósága lehetetlenségének, képtelenségének, az emberiség sorsára gyakorlandó végzetes kihatásának felismerése eredményeként került sor.

A második világháborút követő időszakban megalakult katonapolitikai, védelmi szövetségek (pl. a SEATO, a CENTO, a Varsói Szerződés stb.) közül — a Nyugat-európai Unió mellett — már csak a NATO létezik, s lépett a fejlődés új szakaszába. Ma már ez az *egyetlen olyan védelmi szövetség, amely teljes egészében sikeres volt és betöltötte feladatát*. Tagsága, szervezete, vezetési rendje, működési, hatásköri jogállása — az időnkénti zavarok, ellentétek feléléde ellenére — mindig rendezettnek, kialakultnak vehető. A szövetség fennmaradása — egyebek mellett — annak is betudható, hogy nem merev és megcsontosodott szervezet-

ként működött, hanem *nagy rugalmasságot tanúsítva alkalmazkodik* a változó körülményekhez és feladatokhoz.

A szövetség fejlődésének szakaszai és azok jellemzői

A NATO-t a hidegháború időszakában — az USA kezdeményezésre — 1949. április 4-én hozták létre, mint a közös érdekű és azonos szellemi, társadalmi értékeket valló és megtestesítő országok katonai-védelmi szövetségét, mivel erre az 1948-ban létrejött NYEU nem volt alkalmas. A szerződő felek (12 állam: Belgium, Dánia, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Norvégia, Olaszország, Portugália.) a szövetség megalakulásakor azt a célt tűzték ki, hogy:¹

- minden néppel és kormánnyal békében éljenek;
- megőrzik a szabadságot, népeiknek a demokrácia, az egyéni szabadság és a jog elvein alapuló közös örökségét és civilizációját;
- előmozdítják a stabilitást és a jólétet az észak-atlanti térségben;
- egyesítik a közös védelmük, valamint a béke és a biztonság fenntartására irányuló erőfeszítéseiket.

Ez azt mutatja, hogy a szövetség *nem valami vagy valakik elleni* támadásra, hanem valaminek a *megőrzéséért, védelméért* alakult.

A fentiek érdekében az alapító szerződésben részt vevők szabályozták: tevékenységük rendjét; az illetékességi területet; az egyéni és a kollektív védelmi képesség megteremtését; a szövetség és az egyes tagországok elleni támadásra való reagálást; a közös konzultációkat; a szervezet nyitott jellegét más európai országok számára; a szerződés életbelépésének módját, az okmányok letétbe helyezését; a szerződés érvényességi idejét stb. 1951. október 15-én felvették Görögországot és Törökországot, 1955. május 5-én a Német Szövetségi Köztársaságot, 1982. május 30-án pedig Spanyolországot. Ezzel a tagállamok száma 16 lett.

A szövetség *több, egymást követő*, a tevékenység jellegében eltérő fejlődési szakasz után jutott el a 90-es évek közepére. A szakirodalomban is alkalmazott felosztás szerint² ezek röviden és tézisszerűen az alábbiak:

a.) Az *első szakasz* a megalakulástól 1956 decemberéig tartott. Ebben az időszakban teljes mértékben a szövetség katonai jellege dominált. A Szovjetunió feltételezett agresszív szándékai elrettentéséhez szükséges katonai erő gyors megteremtése és felkészítése állt a tevékenység homlokterében. A Pentagon által 1952-ben kidolgozott terv 1954-re 96 szárazföldi hadosztály és 9 ezer harci repülőgép hadrendbe állítását írta elő. Ez azonban csak részben teljesült (1955-ben 50 hadosztály és egy dandár állt rendelkezésre). Az NSZK belépésekor vállalta 12 hadosztály felállítását, s növelték Nagy-Britannia, Olaszország, Belgium és Hollandia hadosztályainak kvótáját is. A szövetségben 1954-től a „*tömeges megtorlás*” katonai doktrínája lépett érvénybe, amely azon a megítélésen alapult, hogy az Egyesült Államok nukleáris fegyverek terén mennyiségi és minőségi fölényben van a Szovjetunióval szemben, s azok korlátlan alkalmazásával kiegyenlíti a szárazföldi csapatok terén fennálló lemaradást.

Ebben a szakaszban tehát a *kollektív védelem megteremtésének* feladata volt az elsődleges. Részben ez is motiválta a *szervezet bővítését*, új tagállamok meghívását és felvételét a szövetségbe.

b.) A *második szakasz* 1956 decemberében kezdődött. Az 1956 májusában megbízott „hármass bizottság” (Kanada, Norvégia, Olaszország külügyminiszterei) jelentését 1956 decemberében hallgatták meg és fogadták el, amely szerint *fokozni kellett a NATO-n belüli nem katonai együttműködést*. Ezt számos esemény tette szükségessé. 1956 júniusában rendszerellenes megmozdulás zajlott Lengyelországban (Poznan). Ez év júliusában Egyiptom államosította a Szuezi-csatornát. Ezért októberben Nagy-Britannia, Franciaország és Izrael megtámadta Egyiptomot. 1956. október végén és novemberében a Szovjetunió katonai erői levertek a magyar forradalmat és szabadságharcot. Ezzel világossá vált, hogy a Szovjetunió senkinek sem engedi meg a kiválást a Jaltában meghatározott befolyási övezetéből. De már mutatkoztak annak jelei is, hogy a *szovjet befolyást kiterjesszék a világ más részeire*. Az ilyen események megítélésére és kezelésére a NATO és vezető szervei akkor még nem voltak felkészülve. Ki kellett tehát építeni ennek mechanizmusát. Ennek indokoltságát bizonyították a következő évek történései is. 1957-ben aláírták a római szerződéseket, 1958-ban megalakult az Európai Gazdasági Közösség. 1959. január 1-jén Fidel Castro megdöntötte a Battista-rendszert Kubában. 1961-ben megépítették a berlini falat. 1962 októberében—novemberében az USA tengeri blokád alá vette Kubát az ott elhelyezett szovjet rakéták miatt. Ezzel első ízben következett be a nukleáris világháború reális veszélye. Mindezek szükségessé tették, hogy fokozzák nemcsak a katonai, hanem a politikai és a gazdasági együttműködést is a NATO-országok között. Ez a szakasz 1967-ig tartott.

c.) A *harmadik szakasz* a *Harmel-jelentés* (1967. 12. 13—14.) elfogadásával kezdődött, amely *jelentős fordulat* volt a szervezet akkor már csaknem 20 éves történetében. Ez érezhető *lökést adott a kezdődő enyhülési folyamatnak is*. A jelentés elkészítése azért vált szükségessé, mert a 60-as évek második felére *több feszültség halmozódott fel a szövetségben*, pl. Franciaország kilépésének bejelentése a szövetség katonai szervezetéből, a katonai kiadások és a közös terhek megosztásának vitája, az USA vietnami intervenciójának megítélése stb. Miután közeledett a 20 évre kötött szerződés lejárat ideje — az esetleges kiválást megelőzendően — meg kellett határozni a szövetség jövőbeni feladatainak elveit. A jelentés szerint a *szövetség két fő funkciója*:

- elegendő katonai erőt és szolidaritást fenntartani;
- dialógust folytatni, tartós kapcsolatokat keresni más államokkal.

A jelentés szerint a katonai biztonság és az enyhülési politika nincs ellentmondásban, hanem kölcsönösen kiegészíti egymást.

Ezen az ülésen megváltoztatták a *szövetség katonai doktrínáját, amely a rugalmas reagálás lett*. Ez — a kihívások természetétől, jellegétől függően — a válaszok kiegyensúlyozottabb és rugalmasabb meghatározását tette lehetővé mind a hagyományos, mind pedig a nukleáris erőkkel és eszközökkel. Ehhez kapcsolódóan lépéseket tettek egyes szocialista országok támogatására, hogy azok kapcsolatai lazuljanak a Szovjetunióval (pl. Dubcek kísérlete a demokratikus szocializmus létrehozására Csehszlovákiában; a magyar gazdasági reform politikai támogatása 1968-tól stb.).

Az 1968. júniusi reykjavíki ülésen a NATO-országok már felhívták a Szovjetuniót és szövetségeseit a kölcsönös és kiegyensúlyozott haderőcsökkentés lehetőségének tanulmányozására. Ennek megkezdését azonban évekre visszavetette a Varsói Szerződés öt államának 1968. augusztusi inváziója Csehszlovákia ellen. 1970–1973 között az NSZK megkötötte az ún. „keleti szerződéseket a Szovjetunióval, Lengyelországgal, az NDK-val és Csehszlovákiával. Megszületett a Berlinre vonatkozó négyhatalmi egyezmény is. Nixon elnök 1972. májusi moszkvai látogatása során aláírták a SALT—I. szerződést, amelyet ugyan a két nagyhatalom között kötöttek, de állandó téma volt a két szövetség tagállamai között is. 1972 végén az EBEÉ, 1973 elején a bécsi haderőcsökkentési tárgyalások előkészítéséről, 1973 második felében pedig a tárgyalás konkrét tartalmi kérdéseiről kezdődtek el a megbeszélések. Ezeket a kezdeti eredményeket olyan nagy és korszakos jelentőségű megállapodások követték, mint pl.: 1975. 8. 1-én a helsinki záróokmány; 1979. 6. 18-án a SALT—II. szerződés aláírása; 1984. 1. 17-én Stockholmban megkezdődött az Európai Biztonság- és Bizalomépítési, Leszerelési Konferencia, amely 1986. 9. 22-én záróokmány aláírásával fejeződött be.

1985 novemberében — főleg szovjet kezdeményezésre, a fegyverkezés és az azal járó, a gazdaságot terhelő kiadások csökkentése érdekében — a genfi találkozóval megkezdődött Reagan és Gorbacsov csúcstalálkozó-sorozata. 1987 decemberében aláírták Washingtonban az INF-szerződést (a közepes hatótávolságú atomeszközök teljes megsemmisítéséről). 1989. március 6-án új tárgyalások kezdődtek a NATO és a VSZ 23 tagországa között az európai hagyományos fegyveres erőkről (CDE), továbbá az EBEÉ 35 országának képviselői között a bizalom- és biztonságnövelő intézkedésekről.

A fenti tények azt mutatják, hogy ez a szakasz igen termékeny, eredményekben gazdag volt a NATO életében. Jó alapot teremtett ahhoz, hogy a következő szakasz még markánsabb közös sikereket hozzon.

A 90-es évek NATO-ja, a szövetség negyedik szakasza

Ez az időszak 1989. májusi, a szövetség fennállásának 40. évfordulója alkalmából tartott csúcskonferenciától kezdődik. Erre az időre a szövetségben elfogadottá vált a biztonság széles, átfogó értelmezése, amelyben a katonai tényező a korábbi első helyről hátrább került a sorrendben, az első helyre a politika és a diplomácia nyomult. Másrészt már folyamatban volt a Varsói Szerződés szervezetének erjedése, kibontakozóban voltak a reformfolyamatok az egyes tagországokban. Befejeződött a szovjet fegyveres erők kivonása Afganisztánból, miután küldetésük kudarcot vallott, Gorbacsov pedig már sejtette, hogy elvetik a „Brezsnev-doktrínát” és minden állam szabadon választhatja meg politikai, társadalmi rendszerét, amelybe a továbbiakban a Szovjetunió nem avatkozik majd bele.

Ebben a helyzetben a NATO állam- és kormányfőinek 1989. májusi nyilatkozata olyan világhelyzetet formáló tétéleket tartalmazott, mint például:³

„Fel akarjuk számolni Európa fájdalmas megosztottságát, amelyet soha nem fogadtunk el. Le akarjuk zárni a háború utáni időszakot...” „... arra törekszünk, hogy a béke új politikai rendjét alakítsuk ki Európában...”; „... munkálkodni fogunk egy olyan világ alapjainak megteremtésén, ahol a katonai erők létezésének egyetlen célja a világ országai függetlenségének és területi egységének megőrzése...”; „... olyan nemzetközi

közösség megteremtésére törekszünk, amelynek alapja a törvényes rend, és ahol minden nemzet egymással karöltve munkálkodik a világban keletkezett feszültségek enyhítésén, a viták békés rendezésén...”; „... a belátható időben nincs alternatívája a háború megelőzésére irányuló NATO-stratégiának...” stb.

Ezek a kijelentések viszonylag gyorsan konkrét javaslatokkal, lépésekkel is párosultak, közül az 1990-ben megvalósultak a legfontosabbak: 1990. május 3-án az USA hatályon kívül helyezte az Európában levő atomtűzérség és a Lance-rakéták modernizálásának programját; az Észak-atlanti Tanács Turnberryből küldött 1990. június 7—8-i üzenete *baráti jobbot kínált* a Szovjetuniónak és a többi európai országnak; 1990. július 6-án a NATO állam- és kormányfői Londonban nyilatkozatot tettek közzé a NATO átalakításáról, a közép- és a kelet-európai országokkal való együttműködésről; 1990. július 16-án Kohl kancellár és Gorbacsov elnök megállapodtak a *német egység és szuverenitás helyreállításában*, a teljes jogú német NATO-tagságban; 1990. november 19-én 22 ország (a NATO és a Varsói Szerződés tagállamai) aláírta az *európai hagyományos erőkről szóló szerződést* (CFE), és közös nyilatkozatban kijelentették, hogy nem követnek el agressziót egymás ellen; 1990. november 21-én az EBEÉ állam- és kormányfői aláírták a Párizsi Chartát.

Újabb impulzust adott a NATO vezetésének, hogy 1991. február 25-én a Varsói Szerződés hat országának képviselői Budapesten bejelentették: a *Varsói Szerződés katonai szervezeteit* 1991. március 31-vel *felosztatják*. Ennek a korszakos jelentőségű eseménynek a NATO-ra kétirányú hatása volt. Egyrészt felerősödtek a NATO megszüntetésére irányuló törekvések, miután felbomlott az a katonai szövetség, amelynek feltételezett agresszióját kellett volna elhárítania. Ha ugyanis nincs ellenség, nincs szükség védelmi szövetségre sem, hangzott a NATO felosztatását sürgetők hangja. A messzebbre tekintő politikai és katonai stratégiák azonban úgy gondolkodtak, hogy továbbra is szükség lesz Európában egy erős védelmi szervezetre, amely később az európai biztonság támasza, alapja lehet. Ezért rendületlenül dolgoztak az 1990. július 6-i határozat végrehajtásán, amely a NATO átalakítását, új stratégiai koncepció kidolgozását irányozta elő. A későbbi események őket igazolták.

Időközben ugyanis felerősödött a Szovjetunió erodálódásának a folyamata, amely kifejeződött már a Gorbacsov félreállítására irányuló 1991. augusztusi puccskísérletben. Ezt felgyorsította Oroszország, Ukrajna, Fehér-Oroszország kiválása a Szovjetunióból, ami végérvényesen megpecsételte a szovjet birodalom sorsát, és az gyakorlatilag 1991 végén meg is szűnt. Eközben mindvégig fennállt a Szovjetunión belüli polgárháború veszélye, ahol a világ többszörös elpusztításához elegendő fegyver halmozódott fel.

De 1990—1991-ben megkezdődött a Balkán katonailag legerősebb államának, Jugoszláviának a felbomlása is, amely szerb—szlovén, szerb—horvát, majd a szerb—boszniai polgárháborúba torkollott. Az utóbbi még napjainkban is tart. Ennek kiszélesedését csak az ENSZ és a NATO együttes akciója volt képes megakadályozni.

Időközben elkészült a *NATO új stratégiai koncepciója*, amelyet a tagállamok állam- és kormányfői 1991. november 7—8-án Rómában elfogadtak (lényegét a későbbiekben ismertetjük): megkezdődött a NATO rendeltetésének, feladatainak, katonai erőinek, vezetési rendszerének stb. lényeges átalakítása. Ennek egyik igen fon-

tos első lépései közé tartozott az Észak-atlanti Együttműködési Tanács létrehozása 1991. december 20-án, amelybe a 16 NATO-országon kívül meghívták a Varsói Szerződés és a FÁK valamennyi tagállamát. Ezzel új fejezet kezdődött az európai országok kapcsolatában, mivel a korábbi szembenállást felváltotta a párbeszéd, a konzultáció és az együttműködés a kanadai Vancouvertől az orosz Vlagyivosztokig terjedő térségben.

Az Észak-atlanti Tanács brüsszeli ülésén, 1994. január 10–11-én a résztvevő állam- és kormányfők elfogadták a *Partnerség a békéért* elnevezésű dokumentumot. Ez a gyakorlati program átforgalmazja és valamennyi fontos katonai területre kiterjeszti a NATO és az együttműködő országok közötti kapcsolatokat, s egyben a NATO-tagság előkészítője is.

A fenti igen gazdag eseménysorozat jól tükrözi mindazt a változást, amely az elmúlt időszakban a NATO-ban — a célok és az alapító szerződés tételeinek változatlansága mellett — a szervezet szerepében, arculatában, módszereiben stb. végbement, s amelyek jótékonyan hatottak Európa stabilitására és biztonságára.

A sors érdekessége: egy védelmi szervezetnek a potenciális ellenfele oly módon esett szét, semmisült meg, hogy katonai erőinek egyetlen lövést sem kellett leadni, egyetlen erőszakos fellépést sem kellett elkövetni. A *NATO fegyveres erői első harci alkalmazására* — ENSZ BT határozat alapján — a boszniai polgárháborúban került sor, a szerb csapatok és harceszközök ellen.

A 90-es évek első felében a NATO egyre több olyan kötelezettséget és feladatot vállalt magára és teljesít, hogy megalapozottan lett az *európai stabilitás, a biztonság megbízható támasza, s szilárd alapot képez az európai biztonsági építmény, a leendő európai kooperatív biztonsági rendszer politikai és katonai pilléréhez.*

A NATO új stratégiai koncepciója s a legfontosabb változások lényege

Az alcímben foglaltak áttekintése azért fontos, hogy világos legyen számunkra: milyen NATO-hoz kívánunk csatlakozni.

A *NATO politikai és stabilizáló szerepe* igen megnövekedett Európában, de a világ más térségeiben is. Ezt nemcsak a szövetség által megtestesített általános emberi és társadalmi értékek (pl. szabadság, demokrácia, jogállamiság stb.) adják, hanem azok sikeres védelme, oltalmazása is 45 éven keresztül. A Varsói Szerződés, majd a Szovjetunió megszűnése után — a politikai eltökéltség mellett — ez a szövetség rendelkezik a legnagyobb katonai erővel érdekei nyomatókos érvényesítéséhez. A volt Jugoszlávia területén immár negyedik éve folyó háború beszüntetésére hozott politikai, diplomáciai, gazdasági, kereskedelmi stb. rendszabályok nem kello eredményessége ismét ráirányította a figyelmet a katonai erő nélkülözhetetlenségére bizonyos esetekben. Csak a NATO katonai ereje — s annak gyors alkalmazási lehetősége — tudott több esetben gátat szabni az embertelen kegyetlenkedések fokozódásának és kiterjedésének.

Ez a tény is azt mutatja, hogy *szükség van egy modernizált, új rendeltetésű, az eddigieknél szélesebb, sokrétűbb feladatra alkalmas, ugyanakkor nyitott, szervezetében, katonai létszámában és fegyverzetben jelentős mértékben karcsúsított NATO-ra, mely nemcsak az eddigi illetékességi területén, hanem szükség esetén azon túl is képes a stabilitás*

és a biztonság megteremtésére az ENSZ vagy az EBESZ kérése alapján. Az erre való hajlandóság kitűnik a stratégiai koncepció és a későbbi (1992. 06. 04-i oslói) határozatok tételeiből.

Az Európai Unió, a Nyugat-európai Unió folyamatos erősödése pedig lehetővé teszi, hogy csökkenjen az USA katonai jelenléte kontinensünkön (kb. 75–100 ezer fő itteni állomásoztatása szerepel Clinton elnök terveiben), s fokozatosan erősödjön az európai katonai identitás és védelem, azaz a NATO európai pillére.

A jelenlegi helyzetben tehát a megújuló NATO már nem csupán a tagországai számára és illetékességi területén kész a katonai erő alkalmazására, hanem ENSZ és EBESZ felkérésre *illetékességi területén kívül is vállal magára* — egyes esetekben — *békefenntartói és humanitárius jellegű feladatokat*. Az EAET létrehozásával és a Partnerség a békéért programmal *a megújuló szövetség elindult azon az úton, hogy az összeurópai biztonság legerősebb és legszilárdabb meghatározó támasza, politikai-katonai ereje legyen*. E kérdésben azonban előzőleg nemzetközi jogi alapokon álló *partneri viszonyt és együttműködést* szükséges létrehozni Oroszországgal, különösen a volt szovjet tagállamok területén elkerülhetetlenné váló békefenntartói, béketeremtői tevékenység rendjében és rendszerében.

A NATO régebbi hadászati koncepciója, amelyet gyakran *rugalmas reagálásként* említettek, 1967–1991 között volt érvényben. Az új stratégiai koncepciót az 1991. november 7–8-i római tanácsülésen fogadták el. Érdekes módon ezután sem a NATO-ban, sem a NYEU-ban *nem beszéltek és ma sem beszélnek saját katonai doktrínáról*. Az új stratégiai koncepcióban ugyanis nem a háborúra való felkészülés s annak sikeres megvívása, hanem *a béke és a stabilitás megőrzése, a katonai konfliktusok és a háború elkerülése áll a középpontban*, de természetesen nem maradt ki a háborúra való felkészülés s az abban megoldandó feladatok meghatározása sem.

A biztonságpolitikai és katonai feladatok ebben a koncepcióban *sokrétűbbek, differenciáltabbak, és árnyaltabbak*, annál, mint ahogyan azokat a régebbi „rugalmas reagálás” tartalmazta.

a.) A *lehetséges háborúval* kapcsolatban az alábbiakat rögzíti az új stratégiai koncepció: „Európában történelmi változások következtek be, s a Harmel-jelentésben levő célok egy sora megvalósult, amelyek a szövetséges partnerek biztonságát összességében jelentősen megjavították, megszűnt az a monolitikus, masszív és potenciálisan közvetlen fenyegetés, amely a szövetség fennállása első negyven évében a fő gond volt. Megmaradt azonban egy sor bizonytalanság a jövőt illetően, valamint a szövetség biztonságát érintő kockázatok is... Azok a biztonságpolitikai kihívások és kockázatok, amelyekkel a NATO szembenéz, alapvetően különböznek a múltban meglévőktől. A nagyméretű, egyidejű, a NATO valamennyi európai frontján bekövetkező támadás veszélye gyakorlatilag megszűnt. A szövetségi stratégia ezért ilyen esetre többé nem koncentrálódik. Különösen Közép-Európában csökkent jelentősen a meglepetésszerű támadás veszélye... Egy nagyobb agresszió Európában sokkal valószínűtlenebbé vált, s azt hosszabb figyelmeztető időszak előzné meg. Más potenciális kockázatok, amelyekkel a szövetség szembenéz, kisebb méretűek, azonban hatásuk és sokféleségük szerint kevésbé előreláthatóak, mint korábban.”⁴

b.) A szövetség *alapvető négy biztonsági feladata* röviden, lényegüket tekintve az alábbi:⁵

- nélkülözhetetlen alapot teremt a stabil biztonságpolitikai környezet kialakulásához Európában, a viták békés rendezéséhez; védelmet nyújt a megfélemlítés, a kényszer, az erőszak alkalmazása ellen;
- fórumot nyújt a konzultációkra a szövetségesek számára (most már az EAET tagjai és a békepartnerségben részt vevő országoknak is), a megteendő lépések megtételére válság esetén;
- elrettenti az agressziós fenyegetéseket, elhárít minden támadást a tagországok felségterülete ellen;
- megőrzi a stratégiai egyensúlyt Európában.

c.) A szövetség *stratégiájának védelmi alapelvei* ismételten megerősítik a már ismert és bevált, eddig is alkalmazott tételeket, ám azok mellett a megváltozott helyzetnek és környezetnek megfelelően újakat is meghatároztak. Így például: amíg régebben a NATO egységét tekintették mindenekfelettinek, az új koncepcióban és az azóta hozott határozatokban is nagy hangsúlyt kapott a NATO európai pillérének (értsd alatta a Nyugat-európai Uniót) erősítése, ami az Atlanti Szövetségben gyakorlatilag két pillér kialakulását (az észak-amerikai és az európai) jelenti a jövőben. A szövetség védelmének kollektív jellege abban is kifejeződik, hogy felhasználják azokat az előnyöket, amelyek az integrált katonai szervezeteken, valamint az együttes megállapodásokon alapulnak. Ennek főbb alkotó elemei: a közös haderőtervezés; az alkalmazás közös tervezése; a többnemzetiségű kötelékek létrehozása; amennyiben célszerű a kölcsönösség alapján történő válságkezelés és megerősítő rendszabályok, konzultációs eljárások alkalmazása; az egységes szabványok és eljárások bevezetése a fegyverzet és felszerelés, a kiképzés és a logisztika területén: közös és kombinált gyakorlatok; együttműködés az infrastruktúra, a felszerelés és fegyverzet, az anyagellátás területén.

A NATO a béke megőrzése és a háború megakadályozása érdekében a hagyományos és a nukleáris erők megfelelő arányát fogja fenntartani Európában, mivel egyik sem helyettesíthető a másikkal.

A fegyveres erők alkalmazásának új irányelvét úgy határozták meg, hogy ahol szükséges, az előretolt védelem koncepciójáról áttérnek a csökkentett előretolt jelenlétre. A rugalmas válaszadás lehetőségét pedig úgy biztosítják, hogy az tükrözze az atomfegyverek eddigénél korlátozottabb alkalmazását.

Ezen alapelvek betartásával újszerűen határozták meg a fegyveres erők feladatait, amelyeket három időszakra bontottak:

„41. A szövetség fegyveres erőinek *fő feladata változatlanul az, hogy szavatolják a tagállamok biztonságát, területi sérthetetlenségét. Ennek során azonban figyelembe kell venni az új stratégiai környezetet, amelyben az egyetlen súlyos és átfogó fenyegetés sokrétűvé vált, sok irányból jövő válsággá lágylt. A szövetség fegyveres erőinek békében, válsághelyzetben és háborúban eltérő feladatokat kell teljesíteni.*

42. Békében a szövetség fegyveres erőinek feladata abban van, hogy védelmet nyújtsanak azokkal a válságokkal szemben, amelyek a

tagállamok biztonságát érintik, hozzájárulnak a stabilitás és az egyensúly megőrzéséhez Európában, biztosítsák, hogy a béke fennmaradjon. Egész Európában hozzájárulhatnak a párbeszédhez és az együttműködéshez a bizalomnövelő rendszabályokban való közreműködésükkel, beleértve azokat is, amelyek fokozzák az átláthatóságot, javítják a megértést, valamint a leszerelési-ellenőrzési megállapodások bizonyíthatóságát. A szövetségi partnereket továbbá arra is fel lehet hívni: azzal járuljanak hozzá a stabilitáshoz és a békéhez a világban, hogy az Egyesült Nemzetek számára fegyveres erőket bocsátanak rendelkezésre missziós feladatokra.

43. *Válsághelyzetben*, amelyek alkalmasint a szövetség tagállamai biztonságának katonai fenyegetéséhez vezetnek, a szövetség fegyveres erői a politikai rendszabályokat széles körű biztonságpolitikai tételekkel egészítik ki, azoknak nyomást kölcsönöznek, s ezzel hozzájárulnak az ilyen válságok megszüntetéséhez és azok békés megoldásához. Ez feltételezi a fegyveres erők olyan állapotát, hogy az ilyen körülményekre kellően, időben reagáljanak és bármely szövetséges elleni katonai fellépéstől elrettentessenek. *Támadás esetén* képesnek kell lenniök, hogy azzal szembeszálljanak, azt elhárítsák, s a tagországok területi sérthetetlenségét helyreállítsák.

44. Az új biztonságpolitikai környezetben Európában az *általános háború nagyon valószínűtlenné vált*, ez azonban végül is nincs kizárva. A szövetség fegyveres erőinek, amelyeknek *alapvető feladata a béke megőrzése, döntő biztosítéknak kell lenniök* a potenciális válságok ellen a háború megakadályozásához, s ha támadás következne be, a szükséges szinten a béke helyreállítására. Ebből adódik a fegyveres erők már *vázolt képességének és megfelelő összetételének szükségessége.*"⁶

A fentiek bizonyítják, hogy a NATO elveszítette ellenségét, nem irányul senki ellen, fegyveres erői csupán védelmi célokat szolgálnak, s együttműködési, partneri, mi több, baráti viszonyt kíván kialakítani a kelet- és közép-európai országokkal.

d.) *A fegyveres erők szervezésének és fenntartásának főbb irányelvei* az új stratégiai koncepcióban röviden az alábbiak.

- méretüknek, készségi fokuknak, alkalmazhatóságuknak, diszlokációjuknak tisztán kell tükröznie a védelmi jelleget, igazodnia kell az új hadászati környezethez;
- az összállományt és sok egység harckészségi fokát s a szövetségi alárendeltségbe helyezést már békében csökkenteni kell;
- az összefüggő, előretolt, vonalas védelmi felépítés követelménye a középső régióban (értsd: Közép-Európában) tovább már nem érvényes;
- a csapatoknak rugalmasabbnak, mozgékonyabbnak és szükség esetén gyorsan megnövelhetőnek kell lenniök;
- a haderőnemek egy részének azonnal és rövid idő alatt alkalmazhatónak kell lennie, s sokfajta, előre nem látható kihívásra kell gyorsan *reagálnia*;
- a *fő védelmi erőket* szükség esetén megerősítéssel, mozgósítással, új alakulatok felállításával növelni lehessen;

— a megerősítő erőkhöz tartozhatnak békében élő és mozgósításkor feltöltendő alakulatok is.

e.) A hagyományos fegyveres erők haderónemei szoros együttműködésben, egymást kölcsönösen támogatva valósítják meg az egyeztetett célok elérését:

„A szárazföldi csapatokra hárul a terület megtartása vagy annak visszaszerzése. Ezen erők nagyobb részét normális körülmények között viszonylag alacsony harcászaltsági fokon kell tartani, s összességükben nagy mértékben támaszkodjanak a mozgósításra és a tartalékokra. A szárazföldi alakulatok minden kategóriájánál szükséges a látható harci erő és a megfelelő módon megjavított rugalmas helyváltoztatási képesség.

A haditengerészeti erők mozgékonyaságuk, rugalmasságuk és kiterjedésük folytán fontos hozzájárulást teljesítenek a szövetség reagálásának változataihoz válság esetén. Lényeges feladatuk, hogy kivívják a tengeri uralmat, biztosítsák a tengeri összeköttetést a szövetségesekkel, támogassák a földi és a partraszálló hadműveleteket, s oltalmazzák a szövetség tengeri nukleáris elrettentő eszközeit.

A légierő mind önálló, mind a más haderőnemekkel együtt folytatott hadműveletekben képes teljesíteni alapvető feladatait, amelyek: az ellenséges légierő leküzdése, a légtér lezárása és légitámadás. Részt vesz a légtér ellenőrzésében, felderítésben és az elektronikus hadviselésben is. Mindez lényeges hozzájárulás a szövetség fegyveres erői hatékonyságának növeléséhez. Ahhoz, hogy teljesíteni tudják feladataikat a földi és tengeri hadműveletekben, megfelelő és nagy távolságú légi szállítási és légi utántöltési kapacitás szükséges. A légtér biztonságának szavatolásához légvédelmi erők is szükségesek, beleértve a korszerű vezetési és irányítási rendszereket.”⁷

f.) A szövetséges partnerek nukleáris erőinek alapvető célja politikai jellegű: a béke megőrzése, a kényszerítés és a háború minden fajtájának megakadályozása. Fontos szerepet töltenek be továbbá azzal, miszerint bizonytalanságban tartják a támadót abban, hogy a szövetségesek miként reagálnak a támadásra. A szövetségesek számára a legfőbb garanciát az Egyesült Államok nukleáris erői nyújtják, amelyhez hozzájárulnak az Egyesült Királyság és Franciaország független nukleáris erői is. Fenntartásuk azon a legalacsonyabb szinten indokolt, amely elegendő a béke és a stabilitás megőrzéséhez. Normális körülmények között nem telepítenek hadműveleti atomfegyvert felszíni hajókra és támadó rendeltetésű tengeralattjáróra. Nincs szükség többé atomtűzéségre vagy földi telepítésű, rövid hatótávolságú nukleáris rakétákra.

g.) A stratégiai koncepció és más, későbbi határozatok alapján folyamatban van a katonai vezetés rendszerének korszerűsítése, azaz egyszerűsítése, csökkentése és összevonása. Ennek eredményeként 1992-től a hadosztály-parancsnokság az a legmagasabb szerv, amely még megőrzi nemzeti jellegét. A hadtestparancsnokságtól felfelé már minden vezetészervo multinacionális, az alárendeltségében lévő erők nemzeti hovatartozásától függetlenül.

h.) A szövetség országaiban a fegyveres erőket — amelyek aránya békében az *össztlakosság*hoz viszonyítva általában 0,4—0,6 százalék, s ennél csak egy-két országban magasabb — *töbrendeltetésűvé* (multifunkcionálissá), elsődleges és másodlagos feladatokra készítik fel. *Katonai kiadásokra* — több év átlagában — az európai országok a nemzeti össztermék 2,5—2,9 százalékát, az USA pedig mintegy 5 százalékot fordít.

i.) A szövetség országai energikusan törekszenek a fegyveres erők és eszközeik további csökkentésére, a bizalom- és biztonságnövelő rendszabályok kölcsönös bővítésére. Így például Németország nem tölti ki a számára lehetséges 370 ezer fős létszámkeretet (csupán 340 000 főt tart majd fegyverben), Belgium és Hollandia pedig majdnem felére csökkenti hadseregei 1993-as létszámát. A katonai szakirodalomban közölt számvetések szerint a NATO európai katonai erői fokozatosan mintegy 1,5 millióra csökkennek majd, amely kevesebb mint fele lesz az 1991. évi 3,5—3,6 milliós állománynak.

j.) A fegyverzet és a felszerelés terén folyamatban van az egységesítés és szabványosítás, mivel a jelenlegi kép igen tarka. Így pl. 1993-ban a NATO gyorsreagálású hadtestének légimozgékonyságú hadosztályában az alapvető fegyverek és felszerelések 6—8 típusból tevődtek össze. Ez abból adódik, hogy csaknem mindegyik országnak van hadiipara, s csak néhány alapvető fegyver vagy fegyverzeti rendszer készül kooperációban. Ezért már 1989-ben jóváhagyták a hagyományos fegyverek tervezési rendszerét, amelynek keretében a tagországok kétévenként ajánlást kapnak. Az első hagyományos fegyverzeti tervet 1991 decemberében hagyták jóvá.

k.) A szövetségben a katonai infrastruktúra építése központi tervek szerint folyik, közös finanszírozással, amelyből az egyes országok részesedését általában ötévenként határozzák meg. Az építendő létesítményeket, a tárolandó eszközöket, anyagokat 13 kategóriába csoportosították.⁸ A közös beruházások korábbi értéke összességében 1993-ban már több mint 20 milliárd dollárra emelkedett.⁹ Megkezdődött azok közös polgári-katonai igénybevétele, felhasználása.

l.) A NATO-ban a vezetői posztokat — néhány kivétellel — rotáció alapján töltik be, s valamennyi döntés és határozathozatal demokratikus módon történik. Az Észak-atlanti Szerződésben rögzített tételek a tagországok számára kötelezőek. Az ezekben foglaltak megvalósításának mikéntjével, ütemezésével vagy pótlólagos kötelezettségek vállalásánál van azonban mód a nemzeti érdekek felvetésére és képviselésére is. Így pl. nem tagja a NATO katonai szervezetének Franciaország és Spanyolország, a két ország vezetésének szuverén döntése alapján. Más jellegű pl. Norvégia és Dánia esete, amelyek a nemzeti törvényhozás döntése értelmében, területükön nem engedik meg nukleáris eszközök és idegen csapatok állomásoztatását, béke idején. Az NSZK esetében pedig az alkotmány tiltotta német katonák részvételét a NATO illetékességi területén kívül folyó tevékenységekben. Ebben a német alkotmánybíróság 1993-ban némi módosítást eszközölt.

A döntések általában konszenzussal születnek. Addig egyeztetik, harmonizálják a határozatokat, amíg azok minden egyes tagország számára elfogadhatóak. Ha netán mégis maradna olyan részkérdés, amellyel egy ország nem azonosul, akkor azt a határozat végén, a megjegyzésben feltüntetik.

m.) Az Észak-atlanti Együttműködési Tanács létrehozásával a szövetség vezetése lehetőséget és fórumot teremtett a Varsói Szerződés volt tagállamai s a Szovjetunió utódállamai számára a rendszeres és sokoldalú konzultációkra biztonságpolitikai és katonai-védelmi kérdésekben.

A Partnerség a békéért program keretében pedig további, széles körű lehetőségek adódnak a csatlakozni kívánó országok számára konkrét, szerződéses kapcsolatok kialakítására, a NATO működési rendjének, szervezetének, kiképzési rendszerének stb. jobb megismerésére, adaptálására és átvételére. Ezek végül is előkészítik a majdani zökkenőmentesebb csatlakozást a szövetséghez a későbbi időszakban.

A szövetség története, fejlődése, elért eredményeinek összessége teljes mértékben alátámasztja azt a megállapítást, hogy a NATO a történelem legsikeresebb biztonsági, katonai védelmi szervezete. Feladatait mindvégig katonai erő alkalmazása nélkül — bár azokra erőteljesen támaszkodva, s egyes esetekben politikai nyomásra is felhasználva — oldotta meg. Németország és Európa megosztottsága hosszú ideig csak egy harmadik világháború eredményeként látszott megszüntethetőnek. A NATO-nak azonban ezt végül is egyetlen lövés nélkül sikerült elérnie.

A több mint 45 éves fennállása alatt a szervezet mindig alkalmazkodott a világban végbemenő változásokhoz, s céljait demokratikus úton és eszközökkel, tudományos-technikai és gazdasági, katonai potenciáljára, mint reális alapokra támaszkodva, globális összefüggés alapján valósította meg. Céljainak, szándékainak mindig megvolt a politikai, társadalmi támasza, fedezete, s azok nem légvárakra épültek. Így ellenfelét, a Szovjetuniót és a Varsói Szerződést olyan — erejüket, reális lehetőségeiket meghaladó — ütemű és méretű fegyverkezési versenybe rántotta bele, ami aláásta, szétzilálta azok gazdaságát, s konzerválta a lakosság elégedetlenségét, alacsony életszínvonalát. Ez végül is összeomlásukhoz, szétesésükhöz vezetett.

JEGYZETEK

- 1.) Nemzetközi Szerződések 1945—1982; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó, Bp. 1985., 175. old.
- 2.) Europäische Wehrkunde, 1989/10., 582—584. old.
- 3.) A változó NATO, dokumentumok; 1989—1994, SVKI. 1994. 51—52. old.
- 4.) Europa-Archiv. 1992. évi 2. sz. D 53—58. old.
- 5.) Ugyanott.
- 6.) Ugyanott.
- 7.) Ugyanott.
- 8.) Europäische Wehrkunde, 1989. évi 4. szám 232. old.
- 9.) NATO Brief, 1993. évi 4. sz. 23. old.

Nagy László

Oroszország és a NATO

Aligha van olyan biztonságpolitikai téma, amelyről többet beszélnének manapság, mint hazánk megcélzott csatlakozásáról a NATO-hoz. A magyar politikai vezetés részéről a dolog eldöntöttnek látszik, hiszen az integráció a nyugat-európai szervezetekbe, köztük a NATO-ba — stratégiai cél. Elméleti síkon a kibővítés kérdését a NATO-ban is eldöntötték, mindössze a mikor és a hogyan kérdése maradt egyelőre megválaszolatlanul. Mindazonáltal szerte Európában — így Magyarországon is — élénk és egyre élénkülő vitának vagyunk szemtanúi és részesei, amelyben érvek és ellenérvek egyaránt elhangzanak.

Oroszország feltételezhető vagy várható reagálása egyike azoknak a szempontoknak, amelyeket feltétlenül figyelembe kell vennünk. Elsősorban azért, mert a NATO is figyelembe veszi, ezzel szemben nem ismerjük eléggé Oroszország álláspontját (amely egyébként sokféle irányzathból és sok illetékes politikus véleményéből tevődik össze, nem is könnyű kihámozni belőlük a hivatalos irányvonalat), és főleg nem vagyunk tisztában a mozgatórugókkal. Enelkül pedig nehéz helyes és célravezető politikai döntéseket hozni.

Jelen cikkben a szerző egy igazán mértékadó forrásra támaszkodva foglalja össze az orosz álláspont legfontosabb elemeit: lényegében kivonatos fordításban közli az orosz Parlament mellett működő Külpolitikai és Védelmi Tanács „Oroszország és a NATO” címmel közreadott téziseit. A tanács elemzése objektivitásra törekszik, mentes a szélsőséges megítélésektől. Ugyanakkor az elemzés kifejezetten Oroszország-centrikus, hajlamos az egyoldalúságra és más országok érdekeinek figyelmen kívül hagyására. A többszörösen átdolgozott — és itt közreadott — téziseket a tanács 1995. május 25-i ülésén vitatta meg és fogadta el.

Politikai összefüggések:

a nyugat, a közép- és kelet-európai országok, valamint Oroszország érdekei

A NATO kibővítésére, a közép- és kelet-európai országok egész sorának felvételére vonatkozó tervek — amelyek élénk és olykor kemény vitákat váltottak ki az Atlanti-óceán mindkét partján — eljuttathatják a Nyugatot és Oroszországot a hidegháborút követő első komoly válsághoz. Ma, amikor Oroszország már kilábal a nyugatbarát romantika „betegségéből”, amely csak zavarta a normális partneri viszony kialakítását, felmerült az ellenkező véglet veszélye: teret nyerhet a merev, konfrontációs „szovjet” retorika, amely minden vonatkozásban az orosz nemzeti érdekek ellen hat.

Az elszigetelődés vagy az önelszigetelés veszélye eléggé reális. Nyugaton vannak politikai csoportok, amelyek szeretnék, ha „átesnénk a ló másik oldalára” és

kiprovokálnánk egy új hidegháború kezdetét. Oroszországban is léteznek különféle erők, amelyek szívesen látnának egy válságot a külvilággal fenntartott kapcsolatainkban, ellenséges környezetet, a „bekerítettség pszichológiájának” újjászületését. Egyesek számára ez a hatalomhoz vezető egyetlen út, mások számára lehetőség a „kemény kéz” politikájára és a hatalom megtartására.

Oroszország felelős politikai vezetése és az orosz társadalom nem engedheti meg a Nyugattal folytatott együttműködés befagyasztását, még kevésbé az ország beletaszítását egy új katonai-politikai konfrontációba. Ezzel együtt nem engedhető meg természetesen az orosz érdekek hosszú távú csorbítása sem, amely bekövetkezhetne a NATO kibővítésével. Ezzel kapcsolatban az alábbiakra van szükség:

- meg kell értenünk másokat, NATO-beli partnereink, Közép- és Kelet-Európa, valamint a FÁK országai motivációit és érdekeit a NATO-kibővítéssel kapcsolatban;
- tisztába kell jönnünk magunkkal, saját nemzeti érdekeinkkel az adott problémát érintően;
- ki kell választanunk saját politikai magatartásunk optimális változatait, és javaslatokat kell tennünk partnereinknek a közös megoldások kölcsönösen elfogadható változataira.

A Nyugat érdekei

A nyugati vezető körök egy részének azon szándéka mögött, hogy elérje a NATO kibővítését, egész sor különböző érdek húzódik meg. A legfontosabb ezek közül (amelynek feltételes részaránya a kibővítésre irányuló érdekek összességén belül meghaladja az 50%-ot) az a törekvés, hogy megőrizték az atlanti szövetség életképességét, megszilárdítsák a közös biztonság és védelem politikájának alapjait. Általánosnak mondható a Nyugat érdekeltsége abban is, hogy megerősítsék a NATO-t, mint az Egyesült Államok megtartásának eszközét az európai rendszerben. A közép- és kelet-európai országok felvételét a NATO-ba egyidejűleg úgy tekintik, mint lehetőséget Németország e körzetben folytatott tevékenységének ellenőrzésére.

A NATO — miután megszűnt alapvető célja, a Szovjetunió részéről fenyegető katonai és ideológiai fenyegetés elhárítása — rendszerváltsággal került szembe. A kísérletek, hogy a szövetségnek új alkalmazási területet találjanak — a déli irányból jelentkező fenyegetés „visszatartása”, a békemissziók stb. — nem vezettek a fő cél teljes értékű pótlásához. Ugyanakkor a NATO-hoz kapcsolódó körökben nincsen elegendő politikai határozottság a szövetség olyan kardinális átalakításának megkezdéséhez, amelynek eredményeképpen az új európai kollektív biztonsági rendszer alapjává válhatna.

Ebben a helyzetben a NATO-val kapcsolatos vagy tőle függő politikai körök jelentős része úgy vélte, hogy a szövetség kibővítése új célokat eredményez, és meghosszabbítja annak létezését. Különösen erősek az ilyen vélekedések az Egyesült Államokban, ahol a szövetségi kötelezettségeket úgy tekintik, mint az európai katonai-politikai jelenlét nélkülözhetetlen alapját, az amerikai befolyás fenntartásának legjobb eszközét.

Sajátos érdekei vannak Németországnak: a közép- és kelet-európai országok NATO-tagsága ideális formája a német érdekövezet kiterjesztésének erre a térségre,

minthogy a Nyugat a befolyásolás helyett megelégszik a német tevékenység ellenőrzésének lehetőségével a szövetség adminisztrációja révén.

A német egyesítés példáján a nyugat-európai vezetők meggyőződtek a volt szocialista gazdaságok nyugati normákra történő „felemelésének” hatalmas költségeiről. Titokban felülvizsgálták a közép- és kelet-európai országoknak tett ígéretüket a csatlakozás lehetőségéről az Európai Unióhoz még a századforduló előtt. Ehelyett, mintegy kompenzációként a keleti szomszédoknak felajánlották a NATO-tagságot.

A nyugat-európai fővárosokban, különösen Bonnban kitapintható az az érdek, hogy megerősítsék saját periferiájukat, mivel az oroszországi reformok elhúzódnak, az instabilitás fenyegetése pedig változatlanul fennáll.

Léteznek olyan szándékok is (különösen az Egyesült Államokban), hogy megszilárdítsák a hidegháborúban aratott „győzelem” eredményeként kialakult geopolitikai helyzetet, nehogy Oroszország megfelelő mértékben megerősítse politikai befolyását Európában, amikor majd kilábal a válságból.

Figyelembe kell venni a nyugati politikusok abszolút kisebbségének reményeit is, akik szívesen kiprovokálnának egy új hidegháborút annak érdekében, hogy legalább időlegesen helyreállítsák a NATO fő rendező elvét, a „keleti veszélyről” szóló tézist.

[Megjegyzés: A NATO kibővítését támogatók pozícióit (mind Nyugaton, mind a közép- és kelet-európai országokban) jelentős mértékben megerősítették, az orosz diplomácia erőfeszítéseinek hatékonyságát pedig rontották az orosz belpolitikában elkövetett hibák, mindenekelőtt a csecsenföldi fegyveres konfliktus, a kezdeti időszakban hozott határozatok elfogadásának módjai és a konfliktus kezelésének módozatai.]

Közép- és Kelet-Európa országainak érdekei

A térség országai felsőszintű politikai vezetésének érdekeit a belépés iránt jelentős mértékben a kibővítés nyugati hívei gerjesztették és mindmostanáig ösztönzik.

Ezzel együtt a közép- és kelet-európai országoknak megvan a saját késztetésük is arra, hogy törekedjenek a csatlakozásra. Ennek elemei közé tartoznak:

- az a vágy, hogy mielőbb integrálódjanak a nyugati társadalomba, „visszatérjenek Európába” (ha nem sikerül a főbejáraton, az EU vonalán, akkor legalább az oldalajtón, a NATO-n keresztül);
- az az igyekezet, hogy kitöltsék a Közép- és Kelet-Európában keletkezett biztonsági vákuumot (amelynek kialakulásához hozzájárult az is, hogy az orosz diplomácia szinte teljes mértékben elhanyagolta a térséget; az új Oroszország meg sem jelent a térségben, így természetesen nem volt képes megváltoztatni azt a képet, amely róla a Szovjetunió örökségeként kialakult);
- azok a remények (rögtön hozzátesszük: szinte biztosan kérészerű remények), hogy a NATO-tagság révén közelebb kerülhetnek fő céljukhoz, az EU-tagsághoz;
- az a szándék, hogy a csatlakozással legalább részben ellensúlyozzák Németország domináló szerepét a térségben;
- az a félelem, hogy Oroszországban vagy Ukrajnában agresszív szándékok kerülhetnek előtérbe, illetve destabilizáció következhet be (léteznek emellett egyszerűen oroszellenes érzések is);
- az a vágy, hogy legalább részlegesen bebiztosítsák magukat belső szociális zavargások esetére;

- az a homályos remény a csatlakozás közép- és kelet-európai hívei közül egyesek részéről, hogy a NATO kibővítése esetleg konfrontációt eredményez Oroszországgal, ami „frontországokká” tenné a térség államait, ezzel együtt megnőne a nekik nyújtott politikai támogatás és gazdasági segítség;
- végül azok a — hasonló esetekben szokásos — számítások a politikai elit egy részének oldaláról, hogy jól fizetett, tekintélyt biztosító állásokhoz jutnak a NATO struktúrájában.

Ezen érdekek többsége érthető és legitim. Teljességgel legitim a közép- és kelet-európai országok törekvése, hogy belépjenek a NATO-ba vagy bármilyen másik szövetségbe. Elvben Oroszország abban érdekelt, hogy a térség országainak helyzete stabilizálódjon, hogy azok politikai vezetése viszonylagos nyugalomban érezze magát. A továbbiakban azonban a NATO kibővítését illetően Oroszország és a térségbeli országok érdekei eltérnek: Oroszország nem tekinti ezen országok belépését a NATO-ba optimális és kiegyensúlyozott válasznak saját aggodalmaira, minthogy ezen esetben Közép- és Kelet-Európa országainak biztonságát Oroszország biztonsági érdekeinek rovására biztosítanák.

Oroszország alapvető érdekei

Oroszország alapvető geostratégiai érdeke, hogy jó kapcsolatokat — vagy akár stratégiai szövetséget — alakítson ki és ápoljon a Nyugat vezető hatalmaival és azok szervezeteivel. Figyelembe véve Oroszország jelenlegi és még inkább perspektivikus geostratégiai helyzetét, gazdasági adottságait, kulturális és történelmi hagyományait, országunk eredendően érdekelt egy szoros stratégiai szövetségben Európa többi részével, teljes értékű részvételben az összeurópai kollektív biztonsági rendszerben.

A NATO kibővítése kezdetét jelentheti olyan biztonsági rendszer kialakításának, amelyben nem lenne elképzelhető Oroszország teljes értékű részvétele. Európában viszont nem képzelhető el hatékony és megbízható biztonsági rendszer, amelyben ne venne részt mind a NATO, mind pedig Oroszország.

A szituáció megváltozna, amennyiben Oroszország teljes jogú tagként belépne a NATO-ba. Ebben az esetben megnyílnának a perspektívák a reális (és nem deklaratív), teljes értékű együttműködés előtt Oroszország és a NATO között. A józan értékelés azonban azt mondja, hogy egy ilyen perspektíva kevésbé valószínű:

- először is ebben nem érdekeltek a NATO tagországai — legalábbis addig, amíg a helyzet Oroszországban nem eléggé stabil és nem kellően előre jelezhető;
- másodszor fellép ez ellen a közép- és kelet-európai országok politikai vezetése, amely attól fél, hogy a NATO-n belül is Oroszország árnyékában maradna;
- harmadszor pedig el kell ismernünk, hogy erre még nem készült fel az orosz társadalom sok rétege, ráadásul nem fogadja el ezt a gondolatot a katonai vezetés jelentős része sem.

Mindezzel együtt Oroszország érdekelt a NATO létezésében, annak jelenlegi, a stabilitást garantáló minőségében a Nyugat—Nyugat kapcsolatok vonalán, valamint a szövetség mielőbbi, gyökeres megreformálásában és megszilárdításában az európai stabilitás tényleges mechanizmusaként, amely az új kollektív biztonsági architektúra egyik alapjává válhat a kontinensen. Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete,

mint demokratikus államok védelmi katonai-politikai szövetsége, nem hordoz katonai fenyegetést a demokratikus Oroszország számára.

Oroszország azonban nem hanyagolhatja el másik alapvető érdekét sem, a szociális, politikai és társadalmi stabilitás megteremtését és megszilárdítását az országon belül. Éppen ebből a politikai-pszichológiai szempontból a NATO kibővítése ellentmond Oroszország nemzeti érdekeinek. A legnagyobb veszély abban van, hogy megjelenhet Oroszország katonai-politikai elszigetelésének érzése, újjászülethetnek a társadalmi tudatban a nyugatellenes és militarista tendenciák.

Ez annál is inkább így van, mert a Nyugat nem talált (nem is találhatott) olyan érveket, amelyekkel képes lenne meggyőzni az orosz társadalmat arról, hogy legalapvetőbb érdekeinek az felel meg, ha a NATO a Szovjetunió volt szövetségeseinek felvétele révén minél gyorsabban közel kerül Oroszország határaihoz, miközben maga Oroszország kívül marad a bővülő atlanti szövetség keretein.

A végső döntés a NATO keleti irányú kiterjesztéséről nagyon valószínűen egy sor negatív következménnyel járhat Oroszországra és a nemzetközi biztonságra nézve:

- döntő mértékben hozzájárulhat olyan belpolitikai változásokhoz Oroszországban, amelyek revizionista hatalommá változtatnák, amely az Európában kialakuló politikai rendnek nem a megszilárdításában, hanem a megingatásában érdekelt;
- alapjaiban ingatja meg Oroszországban a nyugati politika iránti bizalmat, minthogy a Nyugat a NATO kibővítésére vonatkozó döntésével megsérti az általa magától értetődőnek tekintett — a szövetség kiszélesítésétől elhatárolódó — kötelezettségeket azzal kapcsolatban, hogy a Szovjetunió beleegyezett Németország egyesítésébe, valamint azzal kapcsolatosan, hogy a közép- és kelet-európai országok is kinyilatkoztatták a belépési szándékuk hiányát a Varsói Szerződés megszüntetésekor;
- nemcsak a radikális, nyugatellenes, izolacionista erők pozícióinak és érveinek erősödését, hanem a hagyományosan nyugatbarát elit nagy részének elfordulását is eredményezi a Nyugattól;
- aláássa a fegyverzetkorlátozási megállapodások többségének geopolitikai alapját, amivel mindenki — maga Oroszország is — veszítene, mivel csökkenne a kritikus katonapolitikai szituációk kialakulásának megjósolhatósága, megnyílhatnak a fegyverkezési verseny új csatornái;
- Európa közepén a Varsói Szerződés széthullásának eredményeképpen létrejött egy „de facto” semleges és általában gyengén felfegyverzett államokból álló övezet, amely most eltűnik: ez megfosztja Oroszországot az egyik lényegi előnytől, amelyre a hidegháború befejeztével szert tett, nem csupán erősíti az igazságtalanság érzetét, de a félelmek újjászületését is okozza, ezáltal a militaristák és militáns módon gondolkodók pozícióit erősítheti mindkét oldalon;
- Oroszország részéről megjelenhetne egy önigazoló motívum és kiegészítő ösztönzés stratégiai — akárcsak ideiglenes — szövetségesek felkutatására Délen és Keleten, kiújulhatna a versengés Közép-Ázsiában (a volt Szovjetunió határain kívül is) és a Közel-Keleten;
- Oroszország kénytelen lesz fokozni erőfeszítéseit egy tényleges kollektív biztonsági és védelmi rendszer kiépítése érdekében a FÁK keretében, ami

- nemcsak tovább fokozná Európa megosztottságát, hanem rákényszerítené Oroszországot kiegészítő — valószínűleg végzetes mértékű — katonai kiadásokra, mivelhogy szegény és gyenge szövetségesekre kellene hagyatkoznia;
- a NATO-kibővítés kemény orosz ellenzői lehetőséget kapnának arra, hogy a Nyugat — elsősorban az Egyesült Államok — „becstelenségének” számlájára írják az oroszországi reformok sikertelenségét is, a világpolitikában elfoglalt orosz státusz alacsony szintjét is;
 - annak érdekében, hogy semlegesítse a sebezhetőség érzetének nyilvánvaló növekedését a geostratégiai erőviszonyok további jelentős megváltozásának eredményeképpen, továbbá hogy megóvja magát a lehetséges politikai nyomásgyakorlástól (partnereit pedig a csábítástól, hogy kihasználják az erőviszonyok megváltozását), Oroszország valószínűleg kénytelen lesz tanulmányozni annak lehetőségét, hogy nagyobb mértékben támaszkodjon Európában a nukleáris „visszatartásra”.

Amennyiben a NATO kibővítése időben megelőzi Oroszország és a Nyugat együttműködésének minőségi korszerűsítését, az minden jel szerint tovább korlátozza Oroszország lehetőségeit a nemzetközi szintén, mindenekelőtt a Nyugattal politikai, gazdasági és más kérdésekben folytatott párbeszéd terén.

Végül, félig-meddig megoldván egy problémát Európa közepén — vagyis gyengítvén a „stratégiai sehovatartozás” érzetét Közép- és Kelet-Európa országai politikai vezetőinek egy részénél —, a NATO kibővítése egy sor, összehasonlíthatatlanul veszélyesebb problémát okoz: a Baltikumot és esetleg Ukrajnát is a kiélezett stratégiai versengés zónájává változtatja. A balti államok csatlakozási vágya a NATO-hoz felerősödik, amennyiben Közép- és Kelet-Európa országainak felvételével kibővül a szövetség, ami egy valódi válság potenciális forrását hozza létre Európa közepén.

Ajánlások az orosz magatartásra, a teendőkre és a lehetőségek kihasználására

Amit nem szabad tenni

Mindenekelőtt nem szabad abból az elképzelésből kiindulnunk (amit egyébként előszeretettel sugalmaznak nekünk), hogy a NATO kibővítésére vonatkozó elhatározás, még inkább maga a kibővítés elkerülhetetlen. Ez egyáltalán nem így van. Aktív és ésszerű politika esetén a szövetség kiterjesztése hosszú időre elhalasztható, sőt esetleg el is kerülhető.

Nem folytathatunk hivatalos vagy akár félhivatalos megbeszéléseket Oroszország „kompenzálásáról” a NATO kibővítéséért cserébe. Az ilyen tárgyalások azt a benyomást keltenék, hogy Oroszország egyetért a kibővítéssel, megtisztítanak az utat a kiterjesztésről hozandó döntés előtt. (A „kompenzációs” intézkedések többségét amúgy is valószínűleg automatikusan biztosítják Oroszország részére a kibővítés esetén.)

Sajnálatos módon orosz képviselők kijelentéseinek egész sora hangzott el 1995 január—februárjában, amelyeket a Nyugat úgy interpretált, mint a „kompenzációról” folyó megbeszélések kezdetét, alapot annak kijelentésére, hogy Moszkva beleegyezett a szövetség kiterjesztésébe. Ez csorbította országunk érdekeit.

Nem mehetünk bele a kibővítés híveinek utcájába, akiknek a stratégiája arra irányul, hogy fokozatosan bevonják Oroszországot a NATO-val folytatandó együttműködésbe anélkül, hogy a szövetség egyértelmű garanciákat adna legalább arra vonatkozóan: nem hoznak konkrét döntést a kibővítésről a legközelebbi 4–5 évben.

Irreális dolog Oroszország és a NATO együttműködésének fejlesztésére számítani, párhuzamosan a szövetség kibővítésének folyamatával:

- először is, az együttműködés fejlesztésére irányuló kísérletek jelentősen megkönnyítenék magát a kiterjesztést, mivel közvetetten mintegy kiiktatják az orosz részről jelentkező elutasítás tényezőjét;
- másodszor, a szövetség kibővítését követő oroszországi belpolitikai reakció nullára csökkenti egy ilyen együttműködés lehetőségét.

Sajnos, a szövetség kibővítésének — egyébként felettébb távlati — perspektívája már jelenleg is érezhetően beszűkíti az orosz–NATO együttműködés lehetőségeit, főként az oroszországi belső pszichológiai-politikai okok miatt.

Ilyen körülmények között még inkább „kontraproduktívak” azok a javaslatok, amelyek megállapodás kidolgozására irányulnak az orosz–NATO együttműködésről anélkül, hogy a szövetség kötelezettséget vállalna a kibővítésre vonatkozó döntés elhalasztására arra a néhány évre, amíg az együttműködés (vagy esetleg a partnerségi szerződés) funkcionálni nem kezd.

A Partnerség a békéért program csak abban az esetben játszhat pozitív szerepet, ha a NATO kibővítése helyett funkcionál. Amennyiben viszont gyors — 4–5 évnél korábbi — kibővítési döntés előkészítését szolgálja, akkor eredménytelenségre van kárthatva, sőt, akár ellenkező hatást is kiválthat.

Nyilvánvalóan irreális a NATO gyors és olyan jellegű átalakulásának lehetőségére számítani, amely pszichológiai és katonapolitikai vonatkozásban elfogadhatóbbá tenné Oroszország számára a szövetség kibővítését:

- először is, magában a NATO-ban sem tapasztalható készség a szövetség gyors átalakítására a kollektív védelemtől a kollektív biztonság felé mutató irányban;
- másodszor, az orosz közvélemény a jelek szerint még nem készült fel arra, hogy akár egy megváltozott NATO kibővítését olyan lépésként fogja fel, amely nem ellentétes Oroszország érdekeivel. Sajnos, a kiterjesztési szándéokra vonatkozó elszórt nyilatkozatok visszafordították azt a pozitív tendenciát, amely az orosz közvélemény szemében a NATO imázsának javulását eredményezte volna.

A lehetséges ellenlépésekről szólva nem szabad blöffölnünk, olyan intézkedésekről beszélnünk, amelyek végrehajthatatlanok vagy túlságosan költségesek (például az általános rendeltetésű erők jelentős létszámbővítése vagy diszlokálása). Méregdrága katonai ellenlépésekkel csak véglegesen aláásnánk gazdaságunkat.

Nem engedhetők meg olyan nyilatkozatok sem, amelyek eltorzítják az orosz szándékokat és érdekeket a közép- és kelet-európai országok vonatkozásában, többek között arról a törekvésről, hogy „megtartsuk őket saját ellenőrzésünk alatt”. Oroszország nem az „ellenőrzésben”, hanem a jószomszédi viszonyban érdekelt ezekkel az államokkal.

Nem fogadható el az sem, hogy a Nyugat irányában folytatott teljes orosz politika túlságosan a NATO kibővítésének problémájára koncentráljon. Ez a probléma csupán

része — habár kulcsfontosságú része — egy lényegesen szélesebb képnek. A figyelem túlságos összpontosítása erre a kérdésre beszűkítené manőverezési lehetőségeinket.

Azok a lehetőségek (tartalékok), amelyekkel számolhatunk

A Nyugat vezető köreiben nincs konszenzus a NATO kibővítésének célszerűségét illetően. Még az is feltételezhető, hogy a kiterjesztés hívei kisebbségben vannak. (Ugyanakkor fontos pozíciókat töltenek be a döntéshozatali mechanizmusban és egyelőre ők az aktívabbak. Ráadásul ki tudták használni azt, hogy Oroszország politikája passzívnak bizonyult a közép- és kelet-európai irányokban.)

Nem feledkezhetünk meg arról, hogy a NATO olyan kollektív szervezet, amely a konszenzus elvén működik. Ez a jelleg széles körű lehetőséget biztosít arra, hogy hatást gyakoroljunk a szövetség fejlődésére.

Ahogy közeledik a kibővítés lehetősége, és ezzel együtt egyre több szó esik a költségekről (a szövetség egységének szempontjából anyagi és katonapolitikai vonatkozásban egyaránt), növekedhet a kibővítés ellenzőinek tábora és konszolidálódhat ellenállásuk. Ezt nagymértékben elősegíthetik azok a viták, amelyek a kérdés kapcsán a NATO-tagországok, elsősorban az Egyesült Államok politikai és tudományos köreiben folynak. A nézeteltérések lehetetlenné tehetik egy elsiertett politikai döntés meghozatalát az új tagok felvételéről.

A kibővítést ellenzők befolyásának növekedése jelentős mértékben függ Oroszország állásfoglalásától, a szilárdság és a rugalmasság ésszerű összehangolásától az orosz diplomáciában. A kiterjesztéssel kapcsolatban szkeptikus nézeteket vallók már jelenleg is többségben vannak a legtöbb NATO-ország védelmi minisztériumában, valamint a centrista és a mérsékelt konzervatív politikai körökben.

A kibővítés potenciális ellenzőinek pozíciói különösen erősek Portugáliában, Spanyolországban, Görögországban, de valószínűleg Olaszországban, Nagy-Britanniában és Franciaországban is. Ezekben az országokban aggódnak részben az anyagi források szétforgácsolódása, részben pedig a szövetség „stratégiai figyelmének” elterelődése miatt (különös tekintettel azon veszélyekre, amelyek felléphetnek az instabilitás elterjedése miatt a volt Jugoszlávia térségében, illetve a tömeges migráció miatt az észak-afrikai országokban).

A kialakult helyzetben Oroszországnak módja van együttműködni a nyugati országok vezető köreinek mérvadó csoportjaival (és nem a gyakorta marginális szerepet játszó ellenzékkel, ahogyan a Szovjetunió tette a múltban), amelyek a kérdéses döntést veszélyesnek vagy túlfutó költségesnek tartják. A kibővítéssel szemben kialakított stratégiájában, okosan politizálva, Oroszországnak módja van nyílt vagy hallgatólagos szövetségben cselekedni a Nyugat vezető köreinek jelentős részével, nem pedig azok ellenében. Tevékenységünknek nem szabad a Nyugat ellen irányulnia, hanem ellenkezőleg: segítenie kell a Nyugatot abban, hogy elkerülhesse azokat a hibákat, amelyek mindenki számára, de elsősorban saját magára nézve veszélyesek.

A kibővítés hosszadalmas folyamat, amely minimálisan három szakaszra osztható:

- a kibővítésre vonatkozó döntést megelőző időszak;
- a döntést követő időszak, amikor tárgyalások folynak majd a csatlakozás feltételeiről, az aláírás előkészítéséről;
- a szerződés ratifikálása az egyes NATO-országokban.

Mindhárom szakaszban nyílnak majd lehetőségek arra, hogy „bekapcsolódjunk” a felmerülő problémák megvitatásába, „kikényszerítsük” azok napirendre tűzését, elősegítsük a politika módosulását, megnöveljük a kibővítés potenciális politikai lehetőségeit.

Oroszországnak elegendő számú tapasztalt diplomatája és szakembere van, akik képesek kellően rugalmas és hatékony stratégiát kidolgozni és megvalósítani. Többé már nem kötnék béklyóba bennünket ideológiai dogmák, hacsak mi magunk nem hozunk létre újakat. Mindössze csak meg kell szerveznünk a rendelkezésünkre álló potenciált. Oroszország vezető köreiben a konszenzushoz közeli összhang létezik a NATO-kibővítés elutasítását illetően, ami egy sor potenciális előnyt biztosít számunkra.

Az orosz társadalomban van néhány tucatnyi olyan ember — politikus, szakértő, üzletember —, akiket jól ismernek és akik iránt bizalommal viseltetnek a Nyugat vezető körei. Kialakult a kapcsolatok széles köre a társadalmi, a politikai és az üzleti csoportok között. Konstruktív szerepet játszhat a demokratikusan megválasztott orosz parlament is, különösen akkor, ha vezetői képesek lesznek megállapodni a végrehajtó hatalommal tevékenységük koordinálásáról.

(Megjegyzés: Oroszország elég jó esélyekkel rendelkezik ugyan az eredményes, hatékony külpolitikai játékhöz, de előfordulhat, hogy nem tudja kihasználni esélyeit a külpolitikát formáló apparátus dezorganizáltsága miatt. A legnagyobb probléma az orosz külpolitika feltűnő koordinátlansága mind a végrehajtó hatalom, mind néhány igazgatási szervezet szintjén. Sem az elnöki apparátus, sem a Nemzetbiztonsági Tanács nem rendelkezik elegendő kádérállománnyal és a szükséges felhatalmazásokkal a külpolitika hatékony koordinálásához. További gyengesége az orosz külpolitikának, hogy jelentősen beszűkültek az információs ráhatás lehetőségei.)

Mit tegyünk?

Bármely stratégiai vagy taktikai terv sikeres megvalósításának első és legfontosabb feltétele a jelen körülmények között: a külpolitikai mechanizmus lehető legsürgősebb megreformálása. Enélkül kudarca vagyunk kárhozátva.

Vissza kell térnünk ahhoz a gondolathoz, amelyet Jelcin elnök fejtett ki a Parlamenthez intézett üzenetében egy speciális szerv létrehozásáról, amely közvetlenül az elnöki apparátuson belül dolgozna ki és koordinálná a politikát. Egy ilyen szerv keretében az európai biztonsággal és a NATO-val foglalkozó külön egységet kellene kialakítani.

Az orosz politika stratégiai (hosszú távú) céljai:

- fel kell számolni az összekapcsolást a NATO kibővítése és Oroszországnak a Nyugattal — és ezen belül a NATO-val — kialakítandó partneri viszonya között;
- ki kell alakítani a „lehetőségek ablakát” a szoros katonapolitikai együttműködés megalapozása érdekében a NATO-val, a Nyugat más szervezeteivel, az egyes nyugati országokkal;
- meg kell akadályozni, hogy a NATO kibővítésének előkészítésével egyidejűleg olyan kompromisszumos megoldások kerüljenek kidolgozásra, amelyek maximálisan megfelelnek a kibővítést támogató közép- és kelet-európai országok, valamint nyugati országok vagy körök érdekeinek;
- amennyiben a szövetséget mégis kiterjesztenék, ezt a folyamatot be kell építeni az új kollektív biztonsági rendszer kialakításának folyamatába.

A középtávú cél: megnehezíteni és késleltetni a kibővítésre vonatkozó döntés realizálását, amennyiben ezt a döntést mégis meghozzák.

A rövid távú cél: elérni a szövetség kibővítésére vonatkozó döntés maximális késleltetését, időt nyerni Oroszország gazdasági és társadalmi-politikai stabilizálásához, az elszigetelődési mánia sztereotípiáinak leküzdéséhez. Ez jelentős mértékben elősegítené az Oroszország—Nyugat dialógus fejlődését a problémák széles körét érintően, csökkentené a NATO későbbi kibővítésének lehetséges negatív politikai és pszichológiai következményeit.

A stratégiának nem szabad a Nyugat és még kevésbé a közép- és kelet-európai országok ellen irányulnia. Legfontosabb elemévé az együttműködésnek kell válnia mindazokkal, akik nem akarják Európa újabb megosztását, új konfliktusforrások létrehozását, Oroszország „revizionista” hatalommá változtatását, akik a NATO kibővítésében nem annak megerősítését, hanem gyengítését látják.

Oroszországnak állandóan tanújelét kell adnia, hogy alapvető érdekében áll a bekapcsolódás az összeurópai (euroatlanti) biztonsági rendszerbe, hogy mindent megtesz az átfogó, kollektív biztonsági struktúra megteremtéséért Európában, amely képes lenne megfelelő módon reagálni a reálisan jelentkező kihívásokra (az utóbbiak forrása Délkelet-Európa és a volt Szovjetunió néhány körzete, de semmiképpen nem a közép- és kelet-európai térség, amely a stabilitás magas szintjét mutatja).

Haladéktalanul meg kell kezdeni a tárgyszerű megbeszéléseket a Nyugattal (mindenekelőtt a külügy- és a védelmi minisztérium vonalán) a NATO átalakításának kritériumairól, végső soron olyan politikai struktúrát megcélózva, amely alapját képezheti az új európai kollektív biztonsági rendszernek.

Egy ilyen rendszer egyik változatát képezheti az EBESZ fejlesztése, perspektívában pedig átalakítása az ENSZ regionális szervezetévé, esetleg kialakítva ezen szervezet igazgatóságát az ENSZ BT állandó tagjaiból, bevonva Németországot, továbbá a legfontosabb európai szervezetek (EU, NYEU, NATO, FÁK) képviselőit.

Oroszországnak javaslattal kell élnie a kollektív európai biztonsági rendszer más változataira is, például speciális szerződések bázisán vagy a NATO átalakításának alapján — de mindenképpen a kezdetektől fogva Oroszország feltétlen bevonásával.

Oroszországnak jó előre fel kell készülnie arra, hogy — amennyiben a NATO mégis elszánja magát a gyors bővítésre és ezzel korlátozza az együttműködés lehetőségét Oroszországgal — kompenzálja az erőviszonyok megváltozását az együttműködés erősítése révén más szervezetekkel, a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése útján az európai hatalmakkal:

- konkrétan már most hozzá kellene látni a politikai és a katonapolitikai együttműködés erősítéséhez az EU-val és a NYEU-val. Úgy tűnik, eljött az ideje annak, hogy megkezdjük az együttműködés elmélyítését a katonapolitika terén, egészen a kétoldalú katonai megállapodások sorának kidolgozásáig olyan országokkal, mint az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Németország, Franciaország, Olaszország, továbbá Görögország, Bulgária, Románia. Az ilyen megállapodások — a kibővítés esetére — egy leendő, a kollektív európai biztonsági rendszerről, a reális „kompenzációról” kötött szerződés építőköveivé válhatnak;

- itt az ideje komoly és baráti katonapolitikai párbeszédet kezdeni Közép- és Kelet-Európa országaival, azzal a szándékkal, hogy a lehető legnagyobb mértékben megszüntessük aggodalmaikat, velük közösen felszámoljuk a térségben kialakult „biztonsági vákuumot”, előkészítsük a talajt a tényleges jószomszédi kapcsolatok kialakításához. Abban a mértékben, ahogyan sikerül tompítani a jelenleg létező problémák élet Közép- és Kelet-Európában, egyre kevésbé lesz érezhető a NATO kibővítése iránti igény;
- érdemes lenne esetleg javaslatot tenni egy sor országnak — így Németországnak, Franciaországnak, Olaszországnak, Görögországnak, Bulgáriának — az együttműködés fokozását illetően az Európán kívüli térségekben, mindeneke-lőtt Ázsiában;
- felettébb fontosnak tűnik Oroszország kezdeményező és aktív közeledése a balti államokhoz, hiszen hazánk — mint aránytalanul erősebb állam — megengedheti magának, hogy „ne vegye észre” ezen országok néhány, sok-szor kellemetlen, esetenként kihívó „gyermekbetegségét”. (Természetesen nem arról van szó, hogy figyelmen kívül hagyjuk a kisebbségi jogoknak vagy más emberi szabadságjogoknak a megsértését.) Mint már jeleztük, a NATO kibővítése a Baltikumot súlyos válság potenciális forrásává változtathatja. Ez a veszély preventív diplomáciát tesz szükségessé, ugyanakkor az együttműködés a balti államokkal önmagában is fontos;
- feltétlenül ki kell alakítanunk egy állandóan működő párbeszéd kereteit a FÁK kulcsfontosságú tagállamaival — Ukrajnával, Belarusszal és Kazahsztánnal — annak érdekében, hogy közösen dolgozzuk ki a NATO irányában folytatandó politikánkat, beleértve a közös fellépést a kibővítéssel szemben.

Javaslattal kell élnünk a NATO gyors kibővítésével szemben egy kölcsönösen elfogadható, konstruktív alternatívára, amely figyelembe venné a közép- és kelet-európai országok aggodalmait, valamint törekvését a bekapcsolódásra az európai struktúrába. A következő lépésekről lehetne például szó:

- kétoldalú biztonsági garanciák nyújtása Oroszország és a NATO részéről;
- egyoldalú NATO-garanciák felajánlása;
- olyan egyoldalú biztonsági garanciák nyújtása az Egyesült Államok vagy Németország vagy más államok részéről, amelyeket esetleg szerződésekben lehetne megfogalmazni;
- egyidejű, de időben kitolt bővítés az EU, a NYEU és a NATO részéről,
- a NYEU elsőként történő kibővítése;
- végül végső esetben a NATO politikai (és nem katonai) szervezetének kiterjesztése Közép- és Kelet-Európa országaira.

Feltétlenül sürgős megoldást kell találni a NATO-tagországokkal közösen — egyoldalú, kétoldalú vagy szerződéses formában — a CFE-szerződéssel kapcsolatos „szárnyproblémára”, vagy legalábbis ideiglenesen felül kell vizsgálni a szerződés feltételeit (még az 1996-os konferencia előtt). A szerződés formális megsértését Oroszország részéről felhasználhatják ellenünk nyugati ellenségeink, illetve a NATO-kibővítés hívei.

Esélyt kell adnunk az Oroszország—NATO, Oroszország—Nyugat együttműködésnek, ki kell alakítanunk a „lehetőségek ablakát”. Célszerű lenne egy programnyilatkozatot nyilvánosságra hozni Jelcin elnök részéről a NATO irányában folyta-

tandó politikáról. Ebben a nyilatkozatban szó eshetne többek között arról, hogy Oroszország stratégiai szövetségre törekszik a NATO-val. Ahhoz azonban, hogy egy ilyen közeledés végbemenjen, hogy meggyőződjünk annak hatékonyságáról, legalább 4–5 évre van szükség. Erre az időszakra a NATO-nak kötelezettséget kell vállalnia, hogy nem hoz döntést a szövetség kibővítéséről, ehelyett az együttműködést keleti szomszédaival a Partnerség a békéért program keretében valósítja meg.

Ugyanezen időszak alatt maximális erőfeszítéseket kell tenni a kapcsolatok szorosabbra fűzése érdekében Oroszország és az EU között.

(Eddig a dokumentum.)

A Külpolitikai és Védelmi Tanács figyelemreméltó dokumentumot állított össze, amit két szempontból is érdemes elemezni:

- logikus csoportosításban tartalmazza a helyzetértékelő és a „feladatszabó” megállapításokat;
- belső ellentmondásai rámutatnak, hogy hol sántít az érvelés, hol nyílik lehetőség számunkra a saját álláspontunk érvényesítésére.

Az elemzés fő szempontja természetesen az, hogy a NATO kibővítésének kérdésében homlokegyenest ellentétes pozíciókat foglalunk el Oroszországgal. Ahol az orosz érvek erősebbek, ott nehezebb vagy esetleg lehetetlen elérnünk a kitűzött célokat. Ahol viszont gyenge lábakon áll az orosz érvelés, ott ki kell használnunk a támadási felületeket.

Fentiek előrebocsátásával a következő megjegyzések fogalmazhatók meg (nem annyira fontossági, mint inkább előfordulási sorrendben):

- a.) A dokumentum sok olyan fogalommal dolgozik, amelyek definíciójával adós marad. Nem adja meg, hogy mely országok tartoznak Közép- és Kelet-Európához (lehet találgatni, de a balti országokat, Romániát és Bulgáriát időnként külön megnevezi, mintha nem tartoznának ide). Nem fogalmazza meg a kollektív biztonsági rendszer lényegét. Bevezeti a „lehetőségek ablaka” elnevezésű, igen homályos fogalmat.
- b.) Minden magyarázat, érvelés vagy bizonyíték nélkül tesz súlyos kijelentéseket, amelyek ily módon megalapozatlanok (a balti államok csatlakozási szándékát a legkomolyabb válság forrásának titulálja, a Partnerség a békéért programot negatív szereppel „vádolja” a kibővítés elősegítése esetén stb.).
- c.) Igen reális számvetést ad azokról a lehetőségekről, amelyeket az orosz politika kihasználhat.
- d.) Kritikus értékelést ad az orosz külpolitika gyengeségeiről. Saját politikai döntéseink megalapozásához ennél nem is kell jobb áttekintés.
- e.) Rávilágít arra a tényre, hogy az orosz politikusok (és a katonai vezetők is) beteges ellenérzést táplálnak mind a NATO kibővítésével, mind azzal a lehetőséggel szemben, hogy Oroszország és a NATO kapcsolatai valamilyen összefüggésbe kerüljenek a kibővítéssel. Ez az ellenérzés irritálhatja a nyugati országok vezetőit.
- f.) Előfordulnak a dokumentumban belső ellentmondások, például abban a részben, ahol kifejti: az orosz stratégiának nem szabad a közép- és kelet-európai országok ellen irányulnia, együttműködésre kell törekednie „mindazokkal, akik nem kívánják a NATO kibővítését”.

- g.) A dokumentum meglepően pozitívan foglal állást az EU-val és a NYEU-val kapcsolatban mind Oroszország közeledését, mind a többi ország csatlakozását illetően. Ezt a tényt érdemes lenne kihasználni, a NATO-hoz való közeledés erőltetése helyett a többi nyugat-európai szervezetet preferálni.
- h.) Oroszország szemmel láthatóan súlyt helyez a FÁK belső integrálódásának elősegítésére, a szoros kapcsolatok kialakításra a FÁK kulcsországaival.
- i.) Elismeréssel nyilatkozik térségünk országainak stabilitásáról, ismételten hangsúlyozza a törekvést a jószomszédi kapcsolatokra.
- j.) Figyelenireméltóak azok az alternatívák, amelyeket az anyag a NATO kibővítésével szemben megfogalmaz. Korábban is találkozhattunk a kétoldalú biztonsági garanciák (az úgynevezett keresztgaranciák) gondolatával. Talán érdemes lenne megfontolni ezt, minthogy a garanciák azt az országot is kötik és kötelezik, amely nyújtja ezeket a biztosítékokat.

A fentiekben megfogalmazott megjegyzések a teljesség igénye nélkül mutatnak rá az idézett dokumentum néhány sarkalatos pontjára. Bizonytalán alkalmasak arra is, hogy egyszerűen felébresszék az érdeklődést a tárgyalási problémák iránt, további elemzésre sarkalljanak.

Az ismertetett dokumentumtól függetlenül, mintegy annak kiegészítésére és illusztrálására érdemes megemlíteni még néhány momentumot.

Nem túl gyakran, de előfordul, hogy a NATO kibővítésével szemben felsorakoztatott orosz érvek között megemlítik: a közép-kelet-európai országok csatlakozásával Oroszország elveszítené hadiipari piacának egy hagyományos térségét. Van némi realitása ennek az érvelésnek, hiszen csatlakozásunk esetén sokkal sürgetőbbé és elkerülhetetlenebbé válik az át-fegyverzés, a nyugati szabványok átvétele (ami egyébként is napirenden van, de a pénzügyi megfontolások olykor elodázzák).

Alekszej Arbatovnak, a Geopolitikai és Katonai Prognózisok Központja elnevezésű moszkvai kutatóintézet igazgatójának jelent meg egy elemzése a *Novoje Vremja* című folyóiratban 1993 végén, amely a következő számvetést tartalmazta:

- 1988 végén (tehát a hagyományos fegyverzetek csökkentésére vonatkozó CFE-szerződés megkötése előtt) Európában az alapvető haditechnikai eszközöket tekintve a Varsói Szerződés és a NATO közötti arány 2,7:1 volt, ezen belül maga a Szovjetunió kétszeresen felülmúlta a NATO 16 tagországának európai erőit;
- a CFE-szerződés előírásainak maradéktalan végrehajtásával 1995 végére ez az arány az ellenkezőjére fordul Oroszország és a NATO között (minthogy a többi volt VSZ-tagországot illetve volt szovjet köztársaságot e tekintetben figyelmen kívül kell hagyni), vagyis 1:2,8 lesz;
- amennyiben bekövetkezik a NATO kibővítése és a volt VSZ-beli szövetségesek erőit is a másik oldalon kell számba venni, az arány 1:3,7-re módosul (ez már önmagában is érthetővé teszi Oroszország idegenkedését a NATO kibővítésétől);
- amennyiben — az elméleti extrapoláció kedvéért — a NATO oldalán figyelembe vesszük az európai exszovjet köztársaságokat is, az arány 1:4,5 lesz Oroszország hátrányára.

Arbatov természetesen tartja, hogy az erőviszonyok ilyen alapvető és gyors változása nem hagyhatja közömbösen az orosz katonai vezetőket. Az utóbbiak maguk is úgy fogalmazzák, hogy a Varsói Szerződés és a Szovjetunió széthullásával Oroszország olyan mértékben ve-

szítt geostratégiai pozícióból, ami lehetetlenné teszi a további visszavonulást az ország létfeltételeinek feladása nélkül.

Kapcsolódik az előbbi gondolatokhoz egy másik ismert orosz szakértő, Alekszandr Konovalov megállapítása (Konovalov az Orosz Tudományos Akadémia USA és Kanada Intézetén belül a Katonapolitikai Rendszerelemző Központ igazgatója): a NATO közeledése Oroszország határaihoz — még akkor is, ha a szövetség jelenleg nem táplál ellenséges érzületeket Moszkvával szemben — kötelezően kiváltja az orosz vezérkar reagálását, megfelelő ellenlépések kidolgozását, hiszen a vezérkarnak ez a legalapvetőbb funkciója. A válaszlépések közül az anyagilag leginkább elfogadható és éppen ezért a legvalószínűbb a harcászati atomfegyverek szerepének felértékelése (tehát ez lehet a válasz az erőviszonyok Arbatov által felvázolt módosulására). Vagyis: a NATO kibővítése több más negatív hatás mellett még a nukleáris leszerelés gátjává is válhat.

Konovalov azzal fejezi be elemzését, hogy a Nyugat nem tud választ adni a legfontosabb kérdésre: mi szükség van a NATO kibővítésére, ha Oroszországot nem tekintik ellenségnek, még realis katonai veszélyforrásnak sem, sőt, mint leendő stratégiai partnerrel számolnak vele.

A dokumentum ismertetésével a szerző nem kíván és nem is tud választ adni az orosz részről felmerülő kérdésekre, még kevésbé kíván az orosz érvek propagátora, az orosz érdekek védelmezője, képviselője lenni. Mindössze egy magyar szempontból is fontosnak tartott dokumentum áttekintésére, kommentálására vállalkozott, mottóként idézve a dokumentum egy gondolatát: „meg kell értenünk másokat”, hogy jól képviselhessük saját nemzeti érdekeinket.

Orosz Katonai Enciklopédia

Moszkvában 1995 elején megjelent az Orosz Katonai Enciklopédia 2. kötete, a nyár folyamán a könyvpiacra került a 3. kötet is. Az orosz védelmi minisztérium az ismert súlyos pénzügyi helyzet ellenére magára vállalta a nyolckötetes kiadvánnyal kapcsolatos összes költségeket.

A XIX. században Oroszországban háromszor adtak ki katonai enciklopédiát, a XX. században a Szovjet Katonai Enciklopédia egy teljes kiadást ért meg. A 90-es évek elején újból, új szerkesztésben megjelentették az enciklopédia első kötetét, de a Szovjetunió és a Varsói Szerződés megszűnése, a meghatározó államszervezetek nemzetbiztonsági és kollektív biztonsági rendszerében bekövetkezett változások lehetetlenné tették a kiadás folytatását.

Az orosz védelmi miniszter 1992 szeptemberében kiadott egyik parancsában új katonai enciklopédia, enciklopédiai szótár és szaktudományi (hadtudományi ágak, haderő- és fegyvernemek szerinti) enciklo-

pédiai szótárak kiadásáról rendelkezett, folytatandó „a hazai katonai enciklopédiai iskola 160 esztendősi hagyományait”.

Az új kiadás 2. kötetének megírásában 500 szerző működött közre, akiknek több mint a fele rendelkezik tudományos fokozattal. Gondot okozott, hogy Oroszországban sem polgári, sem katonai vonalon nincs megoldva a lexikonkészítő szakemberek felsőfokú képzése. A 2. és a 3. kötetet tízezer-tízezer példányban adták ki, ebből csupán kétezer kerül nyílt kereskedelmi forgalomba, a többit katonai alakulatok és könyvtárak rendelkezésére bocsátják. Kérik viszont vállalkozók és intézmények támogatását, hogy a példányszám növelhető legyen.

Az új kiadás 1. kötetét 1996 májusában szándékoznak megjelentetni, a 4. kötet kéziratát már megkapta a jóváhagyást, az 5. kötet kéziratát szerkesztés alatt állnak. Ezt a munkát a moszkvai Hadtörténeti Intézet katonai enciklopédiai főigazgatósága tartja kézben.

P. S.

Csabai György

Az új nemzetközi rend lehetséges modelljei

Napjainkban mind többször vetődik fel az a kérdés: milyen is lehet az új nemzetközi rend. A volt Szovjetunió dezintegrációja révén ugyanis a közvetlen szembenállás utolsó hadállása is megszűnt, a bipoláris világ pedig szerteoszlott. Ezzel egy időben a világban mindeniütt forradalmi jellegű gyökeres változások mentek és mennek végbe. A szerző az új világrend öt pólusra épülő modelljét villantja fel, amelynek mentén új erőviszonyok alakulhatnak ki.

A közvetlen szembenállás, a hidegháború elmúltával az átmeneti időszak velejárójaként „világrendetlenség” (egyések szerint káosz) alakult ki, és zavarja a talán meg sem tervezett scénáriók lépéseit.

A lehetséges nemzetközi rend prognózisszerű felvázolásához a kiinduló sarkköveket a világ új biztonsági miliője, környezete, a versenyben állva maradt erők, erőközpontok, a globális biztonságpolitikai, gazdasági, pénzügyi, kereskedelmi, katonai és más releváns elemek képezik.

A bizonytalanságok sorát csak fokozza az a kérdés, hogy ki lehet az alakulásban lévő világrend vezetője, az Amerikai Egyesült Államok, netán az ENSZ.

A nemzetgazdaságok integrációja, a gazdasági és a kereskedelmi kapcsolatok internacionalizálódása, a határokon átnyúló termelés egyaránt része az új gazdasági világrend kibontakozási folyamatának, amely — megítélésem szerint — igen fontos összetevője lehet majd a 3. évezred küszöbén kialakuló új világrendnek.

Osztom dr. Kovács Jenő azon véleményét, hogy: „A kétpólusú világ megdőlte után azonban már bizonyos, hogy a Szovjetunió és a Varsói Szerződés utáni világ nem a »papírforma« szerint alakul.” (Hadtudomány 1995. évi melléklete)

Vizsgálódásaim alapján, hipotézisem szerint az új világrendnek legalább öt „modellmintájú” változata lehetséges: a multipoláris, a tripoláris, a többszintű interdependencia, az egy- és a bipoláris. A modellek sorolásánál a sorszámozás jelentősége nem elhanyagolható.

A multipolaritás (öt pólus)

A bipoláris világrend felborulása után az új típusú erőegyensúly létrejöttében az Amerikai Egyesült Államok, Európa, Japán, Oroszország és Kína vehetne részt. Vagyis ez esetben ötpólusú világrend jönne létre.

A tendencia azt mutatja, hogy a közeljövőben egyesülő Európa — gazdasága erős-

ségében, versenyképességében, a lakosság létszámában és a humánforrásokban, valamint a különböző európai integrációkban rejlő előnyök kihasználásával — felveszi a versenyt az Amerikai Egyesült Államokkal. Az Európai Közösség és az Európai Unió mindinkább világ gazdasági, illetve világpolitikai tényezővé válik.

Japán — mint a világ és az USA legnagyobb hitelezője — a gazdaságban, különösen a csúcstechnológiában elért eredményeivel hívja fel magára a figyelmet. Gazdasági előretörése után a politikai világszintérbe való bevonulása prognosztizálható. A csúcstechnológia tizenkét területéből nyolcban Japán megelőzte az Egyesült Államokat.

Oroszország a volt Szovjetuniótól, a korábbi cári Oroszország örökösétől átvett jelentékeny katonai erő révén katonai nagyhatalomnak számít. Erejének növekedése, avagy csökkenése gazdaságának jövőbeni teljesítőképességétől függ. Az új kollektív biztonsági rendszer létrehozása mellett az USA-nak Oroszországgal olyan szerződést kell kötni, amely megnyugtatja a tekintetben, hogy nem kell csapatait állomásoztatnia Közép-Európában, és ez maga után vonja az EBESZ korszerűsítését.

Az 1994-es decemberi és az 1995. januári csecsenföldi események megkérdőjelezik az orosz demokráciát, és ennek kedvezőtlen nemzetközi kihatásai érezhetővé válnak.

Kína, az óvatosságot kedvelő ország, új útra lépett gazdasága modernizálásában. Súlya révén egyre több helyet és jogot kér magának a világ dolgainak intézésében. Az USA és Japán segítségével egyensúlyozhatja az orosz fenyegetést és megfélemlítést. A kínai modernizáció célját az képezi, hogy az ország 2050-re elérje a közepes fejlettségi fokot.

Az Amerikai Egyesült Államok ez esetben „egy lenne a nagyok között”. Ily módon időt és lehetőséget kapna belső ügyei kezelésére. Az USA hazai ügyei közé sorolom azokat a mélyreható reformokat, amelyekkel gazdasága javítani tudná versenyképességét, növelni teljesítményét a kereskedelem és a pénzügy területein. Az Egyesült Királyság továbbra is élvezi az USA-val fennálló különleges globális viszonyból fakadó előnyöket. Ez esetben kezelhetővé válik az Észak—Dél közötti ellentmondások sora. De a világ egyes részein az éhínség és a szegénység óriási tömegeket kényszerít az elvándorlásra.

A tripolaritás (a gazdasági erőforrású tömbök)

A tripoláris világrend — ha kialakul — három alapvető összetevő elemét a három nagy gazdasági erőforrás — az Amerikai Egyesült Államok, Európa és Ázsia — körül szerveződő tömb fogja képezni. Ezt a feltételezést erősíti az a tendencia is, amely szerint a közeljövőben a katonai erő tovább devalválódik és az élre a gazdaság kérdésköre kerül, amelyet felerősítenek majd a geogazdasági effektusok és a békefenntartás költség- és katonai igényei. Ezért nem kizárható az ENSZ-hadsereg megjelenése sem.

Az európai gazdasági tömb — beleértve Oroszországot is, amennyiben úgy dönt, hogy Európához kíván tartozni — a 20. század végén a német márka vagy talán az ECU (European Currency Unit) erővonala mentén fog szerveződni. Németország az európai intézményekben elfoglalt helye után Kelet-Európára irányítja a figyelmét. A közelmúltban a „tetszhalotti” állapotából életre keltett és lábra állított Nyugat-európai Unió az Európai Unió biztonság- és védelempolitikai szervezete-

ként a NATO-val konstruktív együttműködést folytat, európai és globális szerepe, jelentősége fokozatosan növekedik.

Az ázsiai gazdasági tömb, felhasználva Japán gazdasági és pénzügyi állapotát és képességét, a jen körül fog formálódni.

A nyugati gazdasági tömb az angolszászok vezető szerepére bázírozva, az USA gazdasági erejét és világ gazdaságban elfoglalt pozícióit kihasználva, a dollár erő-sugara hatókörében fog működni.

Az előzőekben felvázolt három gazdasági tömb (lásd táblázat) előtérbe fogja helyezni az új nemzetközi kereskedelmi rendszer kiépítését és a regionális restriktív politikák visszaszorítását. Ez vezetett többek között a NAFTA és az AFTA létrehozásához.

*A három gazdasági erőforrású tömb
főbb mutatói milliárd dollárban*

<i>Erőközpontok</i>	<i>GDP</i>		<i>Globális kereskedelem</i>	
	<i>1970</i>	<i>1989</i>	<i>1970</i>	<i>1989</i>
USA	975	5 235	43	394
Ázsia	404	4 187	38	727
Európa (OECD)	790	5 776	178	1 333
ÖSSZESEN:	2 169	15 198	259	2 454

Katonai vonatkozásban ez feltehetően azt fogja jelenteni, hogy az USA atomernyője eltűnik Európa és Ázsia fölül, vagyis visszaszorul, azaz Európa és Ázsia saját atomernyőt épít ki. Ez esetben új fogalom lép be a biztonságpolitikai szótárba: nukleáris szomszédság.

Az interdependencia (a kölcsönös, többszintű és hálószerű függőség)

A harmadik változatban azt feltételezem, hogy a meglévő nagy, közepes és kis országok katonai erejük (esetleg szövetségeik) fenntartásával, azok viszonylagos erőegyensúlyára alapozva igen intenzív párbeszédet, sőt kollektív együttműködést fognak folytatni elsősorban a gazdaság, másodsorban az ökológia, harmadsorban a politika és végül negyedsorban a katonai védelem dimenzióiban. Vagyis a bilaterális együttműködés a kollektív multilaterális együttműködésben csúcsosodik ki a biztonság valamennyi dimenziójában.

A kooperatív biztonságpolitika valamennyi eszközeivel a kollektív érdekek érvényre jutását segíti. A nemzetközi politikában az lesz az új vonás, hogy kollektív érdekek kollektív hasznokon fognak alapulni. Ezáltal elkerülhető, sőt megengedhetetlen lesz a politikai és egyéb kényszerek (például katonai) alkalmazása.

A várható eredmények ellenére fennmaradnak azonban az olyan globális veszélyek, mint amelyek a vagyongyarápításból, azaz az Észak—Dél közötti különb-

ségek növekedéséből, a demográfiai robbanásból (túlnépesedésből), az éghajlati változásokból (felsivatagosodásból, melegházhatásból), a szűkülő energiaforrásokból, a Szovjetunió és az utódállamaiban felhalmozott hatalmas harci technikai eszköz és erő meglétéből és végezetül a nukleáris és a hagyományos tömegpusztító eszközök elterjedéséből fakadhatnak.

Tovább mélyülhet és szervezettebben elkülönülhet a világnak a kereszténység és az ortodox, továbbá a kereszténység és az iszlám törésvonalai mentén történő szerveződése. A régi kultúrákban, a történelemben gyökerüket kereső neonacionalizmusok szupremáciára nem kerülhetnek. Ebből fakad, hogy a jövőben a kultúrák és a nemzeti nacionalizmusok regionális és globális összecsapását elkerülő szemléletre lesz szükség.

A kollektív nemzetközi biztonsági rendszernek az ENSZ keretében történő esetleges megjelenése és kiteljesedése, a biztonságnak nemzetközi jótéteménykénti felfogása és megközelítése maga után vonja a biztonsági költségviselőknél és a biztonsági költségeknek a meghatározását és valamilyen mutató szerinti kivetését, azaz nemzetközi elosztását.

Így a világ a közvetlen szembenállástól, majd a békés egymás mellett éléstől eljut a kölcsönös függésig, azaz a reá leselkedő veszélyek kollektív érdekeken és hasznokon alapuló felszámolásáig. Ebben az összefüggésben az ENSZ, az EBESZ, a NATO, az EU, a NYEU mellett a NAFTA, AFTA, CEFTA is egyre (lassan) fokozódó szerephez jut.

Az USA globális vezetőszerepe

A világtörténelemből közismert, hogy az Amerikai Egyesült Államok — mint a népek, a demokrácia és a szabadság nagy barátja és támogatója — a Pax Americától a második világháborún át, a vietnami vereség után eljutott az Öböl-háború győzedelmes befejezéséig.

A politika világszínpadán az USA — a volt Szovjetunió dezintegrációja után — történelmi felülkerekedés révén világpolitikai hegemoniához jutott. Ehhez az atlanti szövetség is jelentős módon hozzájárult. Bár a NATO-ban az USA vezetésével erőteljes politikai és katonai reformok mennek végbe a multinacionalitás fokozása irányába.

Ugyanakkor az USA-t a világ gazdaságban a '70-es évek közepétől beérte Nyugat-Európa és Japán. Ők — a három nagy — adja a világ össztermelésének 2/3-át. A három erőközpontból kiugró teljesítményei alapján kiemelkedik az USA.

Katonai vonatkozásban az USA továbbra is szuperhatalom marad. Az atomerő-egyensúly tekintetében csak Oroszország (lehet?) a vetélytárs. De a brit és a francia atomerő jelentősége megnő, sőt újabb atomhatalmak jelenhetnek meg. Kazahsztán, Ukrajna és Beloruszia (1994. december 5-én Budapesten) lemondott atomeszközeiről.

Amennyiben az USA nem tudná kezelni belső gondjait: a recessziót, a munkanélküliséget, a haderő redukálását, a drogfogyasztást, az ökológiai problémákat, a hatalmas államadósságot, a többdimenziós világhatalomból egydimenziós katonai világhatalommá válhat, elveszthetné vezető szerepét.

Az USA gazdasági fölényét szemléltető (1990-es) adatok

Megnevezés	EK	Japán	USA
Lakosság létszáma (millió)	340	123,7	258,3
GDP (US dollár, milliárd)	5 938,5	2 844,0	5 415,0
GDP (US dollár, ezer/fő)	18 118,8	23 001,0	21 551,8
Teljes keresk. US dollár (milliárd)	2 713,0	523,0	910,2
Export (milliárd US dollár)	1 361,0	235,5	517,0
Részesedés a világkereskedelemből %-ban	40,0	7,7	13,4

E negatív fordulat elkerülésére lényeges és mélyreható gazdasági reformok végrehajtásával felhasználja az információs társadalom megannyi előnyeit, fokozhatja hazai gazdasága teljesítőképességét és nemzetközi versenyképességét is, s ezáltal javítja nemzetközi kereskedelmi és pénzügyi pozícióit.

Az Egyesült Államok globális gazdasági pozícióinak kiteljesítését segíti a nemrég létrehozott, a regionális szupremációját is szolgáló NAFTA.

Az USA új politikai stratégiai koncepciója a fentiekben túl nem hagyhatja figyelmen kívül a transzatlanti és a csendes-óceáni politika eddigi eredményeit, újonnan jelentkező gondjait és a globális kihívásokat sem. Az „új izolacionizmus”, a „globális unilateralizmus” és a „praktikus internacionalizmus” irányzatok közül az utóbbi jut vezető szerephez.

Katonai területen kiteljesedik az USA előretolt katonai jelenlétének és a fegyverzet előretolt tárolásának végrehajtása, a módosulandó vagy új koncepcióban foglaltak szerint. S ez már az egész világra vonatkozik! Szilárdan ragaszkodik továbbá a geopolitikai stabilitáshoz (főként Ázsiában, de másutt is); kibővíti a NATO-t a közép- és kelet-európai országokkal, valamint növeli befolyását a csendes-óceáni térségben és megerősíti a meglévő pozícióit Dél-Amerikában. Afrika-politikájában megmaradnak a bizonytalansági elemek.

A bipolaritás (visszatérés a kétpólusú világhoz, USA—Oroszország)

Lehet, hogy az ötödik változat abszurdnak tűnik, esetleges lehetősége miatt. Ennek ellenére ezzel is számolni kell. Ez az új bipoláris világrend az USA és a közelmúltban kikiáltott Oroszország szembenállásán alapulna, természetesen a két ország vonzáskörzetébe eső „szatellit” államok támogatásával.

Feltevés szerint a kialakult konstellációban Oroszország a Nyugat, főként az USA gazdasági és más természetű segítsége révén — azt kiegészítve a belső gazdasági reformok végrehajtásával, például a gazdaság privatizációjával, decentralizációjával stb. — megújul, és a megtartott katonai erejével együttesen új erőközpontot fog képezni.

Azt is számításba kell venni, hogy ha Oroszország a FÁK egyes tagállamaival

biztonsági és katonai jellegű együttműködési szerződést köt — és erre vannak kísérletek —, akkor visszaállhat a korábbi helyzet, feléledhet a hidegháború szele.

Előfordulhat, hogy az orosz vagy szláv erőközpont politikai vezetését átveszi vagy elnyeri egy diktatúrára hajlamos retrográd csoport. Ez a csoport pánszláv vagy pánorosz politikát kívánna folytatni. Ideológiai lepelként igényt tartana a szláv népek egyesítésére, aztán a vezetésére, majd a felette való uralkodásra és végül a világalom megszerzésére. A hidegháborút követő rövid szünet és az általános káosz után felerősödik az ortodox és az iszlám szembenállás, ezáltal a volt kelet—nyugati ellentétek helyett a „keleti—keleti” rivalizálódás aktualizálódik.

Az USA — mint a hidegháború idején — megtenne mindent Oroszország elszigetelésére. Tárgyalásokat folytatna a béke fenntartására, Oroszország népei igaz érdekeinek felmutatására. Beindulna a fegyverkezési spirál, nőne a nemzetközi feszültség. Új tárgyalássorozat kezdődne az enyhülés érdekében, és leállítaná az Európából történő csapattávozásokat.

*

Milyen lesz az új világrend? Az öt lehetséges módosulatban csak a legmarkánsabbnak tűnő alternatívák kerültek kibontásra. A jövő két vagy több változatot is egybe fonódva jeleníthet meg. De az is elképzelhető, hogy valamelyik változatra esik a választás. Sőt előfordulhat, hogy valamelyik régióból egy gyorsan felfutó ország, például India vagy Brazília, netán Németország is helyet kér magának.

Az azonban biztos, hogy az új világrend új, globális kollektív biztonsági rendszert igényel. Olyat, amely nem egy vagy két nép érdekét, hanem valamennyiét képes szolgálni, vagyis azt a civilizációét, amelyik napjainkban ismét önmagát keresi.

Szükségszerű, hogy az emberiség a nehézségek és a küzdelmek árán is olyan új világrendet hozzon létre, amelyben a törvény és a törvény tisztelete váltja fel a dzsungeltörvényt.

Az új világrend védelmét szolgáló vezető szerepre — ma úgy tűnik — hatalmánál és erejénél fogva az Amerikai Egyesült Államok lehet képes és kész egy általa vezetett koalíció (unió) segítségével, amely, ha szükséges lesz, az új rend, az új világrend védelme érdekében (diplomáciai, gazdasági stb. nyomások után) katonai erőt is alkalmaz.

A jövő döntheti majd el, hogy az emberiség képes lesz-e az egymással való megbékélésre, vagy egyes egyedei, hivatkozván a boldogsághoz való jogukra, megtagadják a lojalitást és az engedelmisséget.

Szabó János

A hadsereg átalakulása és a háborúmentes társadalom kialakulásának lehetőségei

Manapság a társadalmi egyre szélesebb tömegeiben tudatosul az a paradoxon, ami a modern időkben a fegyveres erők fenntartásához kapcsolódik, hiszen valóban paradox olyan társadalomban élni, amelyet a magas civilizáció jellemez az élet csaknem minden területén, ugyanakkor egy alrendszerében a biztonságpolitika magas fokú militarizációját tartja fenn. Ebben a helyzetben egyre több ember számára tűnik a katonaság egyfajta történelmi relikviának, amelyet a jelenben csupán csak speciális történelmi inerciája tart fenn. A hidegháború és a kelet–nyugati konfliktus végével a fegyveres erő jelenlegi funkciójával és struktúrájával a „múlt terhévé” válik. A társadalomfejlődés trendje az iparosodott társadalmakat hadseregmentessé teszi, s ezek az új társadalmak — teoretikusaik szerint — a „békét” és a „biztonságot” a jövőben nem katonai eszközökkel, hanem a békés civilizáció kultúrájának szélesebb elterjesztésével biztosítják a földön. A „hadseregmentes”, posztkatonai korszak előhírnökei szerint ma abban a történelmi korszakban élünk, amelyben a nagy volumenű fegyverkezés hosszú periódusának vége szakad. A hadseregek háttérbe szorulása és a hadseregmentes társadalom sürgető szükséglete a fejlett civilizáció liberális ipari társadalmában — a kritikai irodalom tanulsága szerint — a következő három alapvető tételben fogalmazódott meg:

- *a fejlett ipari társadalmak strukturális és funkcionális jellemzői biztonságpolitikai tekintetben erendendő sebezhetőséget és a hadviselésre való alkalmatlanságot hoztak létre;*
- *a modern katonai rendszerek a biztonság és a béke szempontjából végtelenül veszélyes strukturális és funkcionális jellemzőkkel bírnak;*
- *a modern iparosodott és demokratizálódott civilizáció társadalmával inkompatibilisek a katonai struktúrák.*

A szerző cikkében gazdag nemzetközi szakirodalom felhasználásával elemzi a fenti állítások tartalmát, majd foglalkozik a háborúmentes társadalmakra vonatkozó nézetekkel és a fegyveres erő funkcióinak változásaival.*

Az ipari társadalmak sebezhetőségi kockázatai

Az industrializáció folyamata a modern társadalmakat rendkívül differenciált és komplex rendszerekké formálta. Létrejött egy komplex munkamegosztás, amelyre alapozva a magas produktivitás mindeddig példátlan anyagi bázist épített. Ugyanakkor ez a kiterjedt munkamegosztás e formációkat sokkal érzékenyebbé tette mindenféle rombolással szemben. A mai ipari társadalmak lényegében elveszítették a premodern agrárrendszerek robusztusságát és relatív immunitását. A viszonylagos

* Helyhiány miatt nem közölhetjük a források és irodalom jegyzékét, ezt az érdeklődők a szerzőnél fellelhetik.

homogenitás, rugalmasság és helyettesíthetőség — ahol az alacsonyabb fokú munkamegosztás miatt valamely alrendszer kudarca, kiesése még nem fenyegetett az egész társadalom életének azonnali dezorganizációjával és destabilizációjával — ezekben a társadalmakban végképp a múlthoz tartozik.

A modern társadalmak, mint komplex és szervezett rendszerek strukturális illeszthetlensége a hadviseléshez az alábbi tényeken nyugszik:

Először: Az ipari társadalmak sima működése viszonylag egyszerű módszerekkel is hatásosan megállítható. Például a stratégiai csomópontok kiiktatásával (ilyenek az erőművek és transzformátorállomások), a központosított közellátási rendszerek (víz-, energia-, fűtés- vagy üzemanyag-vezetékek) használhatatlanná tételével, a fontos kommunikációs rendszerek (telefon- vagy komputervonalak) bénításával, illetve szállítási, közlekedési útvonalak (autópályák, autótutak, repülőterek, tengeri kikötők, vízi utak) kiiktatásával viszonylag egyszerű beavatkozások képesek megbénítani e társadalmak életét, s igen rövid idő alatt elérni, hogy irányíthatatlanná váljanak.

Másodszor: A fejlett ipari társadalmakat olyan robbanások magas kockázata jellemzi, amelyek előfordulása beláthatatlan következményekkel járhat egy háború során. Például számos civil „ipari bombát” tárolnak valamennyi iparosodott társadalomban a nukleáris erőművek, a vegyi üzemek, az olajfinomítók, az üzemanyag-lepárlók, a mérgezőanyag-tárolók vagy a nukleáris lebontótelepek formájában. Ahogyan az eddig előforduló esetek mutatják, az ipari kockázatú társadalmak békeidőben is folyamatosan az önmegsemmisítés peremén élnek (Seveso, Bhopal, Sandoz/Basel, Csernobil). Ha háborúban akár csak egyetlen nukleáris erőmű vagy vegyi üzem elpusztulna, a társadalmi romboló hatás kiszámíthatatlan következményeket okozhatna.

Harmadszor: A munka, az üzlet, a társadalmi kapcsolatok világa az ipari társadalmakban a nagyvárosokba, illetve az ipari övezetekbe koncentrálódott. A népesség többsége többé nem képes önálló módon élni ezen országokban, hanem olyan urbanizált és ipari agglomerációkba sűrűsödik, amelyek kívülről jövő ellátást igényelnek. A napi rendszeres ellátástól való függőségük, a javak és a szolgáltatások nélkülözhetetlensége azok „pácienseivé” és függvényeivé teszi őket, akik kezükben tartják és működtetik az ipari civilizáció létfenntartó mechanizmusait. Életük és jólétük egy névtelen apparátus kezében van. Ellátásuk tartósabb rombolása, életciklusuk megbontása nagyszámú tömegek alapvető túlélési esélyeit veszélyezteti.

Negyedszer: A legtöbb ipari társadalom nagymértékben függ a világkereskedelemtől, annak folyamatos működésétől, amely garantálja az import-export zavartalanlását, a javak, az anyagok és a szolgáltatások beszerezhetőségét. Az egyik oldalon a relative nyersanyagszegény országok termelési kapacitásai teljes függésben vannak az importforrásoktól, a másik oldalon a nagy exportáló országok átlagban gyártmányaik több mint 40%-ával függőben lévő piacokat feltételeznek. Az iparosodott nemzetgazdaságok nagyfokú függősége az import- és exportkondícióiktól a simán és rendezetten működő világ gazdaság „foglyaivá” tette őket.

Ötödik: Az iparosodott társadalmak prosperitásuk és életszínvonaluk növekedéséért a környezet növekvő károsodásával fizetnek. A létezés természetes alapjainak kizsákmányolása, rombolása a növekvő fogyasztás, forgalom és profit érdekében permanens háborút jelent az ember számára a saját természeti alapjaival

szemben. Egy nukleáris vagy hagyományos háború ennél is drámaibb környezet-pusztításhoz vezetne sokkal rövidebb idő alatt, s katasztrofális mértékben felborítaná az amúgy is túlterhelt ökológiai egyensúlyt.

Az ipari társadalomnak az erőszakos katasztrófákkal szembeni nagyfokú sebezhetősége fokozta az érzékenységet az összeomlás veszélyét mindig magában hordozó fenyegető incidensek iránt. Funkcionális szerkezetüket tekintve a fejlett ipari társadalmak alkalmatlanná váltak a háború vagy védelem próbatételeire, azaz csak akkor képesek túlélni és fennmaradni, ha a béke feltételei közepette működhetnek.

Összegezve: Az ipari társadalmak strukturálisan egyre illeszthetetlenebbekké váltak a hadviseléshez, mivel óriási mértékben érzékennyé váltak a rombolás, a működés-zavarás iránt és kockázatokkal túlterheltek. Minél magasabb fokú az iparosodottság, annál fokozottabb a képtelenség a háború vagy a védelem vállalására.

A modern fegyveres erők végső romboló kapacitása, inkompatibilitása a modern társadalmakban

Az iparosodott társadalmak keleten és nyugaton egyaránt a katonai fegyverzet fenyegető arzenálját hozták létre. A „kapitalizmus” és a „kommunizmus” közötti fegyverkezési verseny következményeként az emberiség történetében soha nem látott pusztító erő halmozódott fel.

A katonai megsemmisítő és romboló kapacitás teljes spektrumának birtokában a modern fegyveres erők technikailag és szervezetileg bármely időben képesek eljuttatni romboló erőiket bárhová a világon, a kívánt mennyiségben, rendkívül rövid idő alatt. A pusztító lehetőségek lehetővé teszik a választást a hagyományos, a nukleáris, a biológiai vagy a vegyi megsemmisítés között. Még a töredéke is elegendő a rendelkezésre álló pusztító erőnek az összes emberi élet gyors megsemmisítésére a földön.

Emiatt az emberiség ellenségévé vált a katonai mindenhatóságnak, jelképesen szólva: a bombán ülő lélektani helyzetébe kerültünk. Történeti értelemben — a katonai lehetőségek szóhasználatával — elérkeztünk az emberi destruktivitás végső, meghaladhatatlan dimenziójához. A teljes önellentpusztítás képessége bármely időben biztosítva van — túllépve minden földi mértéket.

Az ipari társadalmak strukturális sebezhetősége és a katonai erő abszolút pusztító kapacitása mellett *meg kell említeni egy újabb felismerést: minél fejlettebb a katonai intézményrendszer és a társadalom technikai kifinomultsága, annál nagyobb az inkompatibilitás a fegyveres erő és az ipari civilizáció között.* A fegyveres erő latens, de alapvető ellentmondása a fejlett társadalmak fejlődési logikájával és dinamikájával felerősödött. *Ez a latens inkompatibilitás egyre inkább nyilvánvalóvá válik a kelet–nyugati szembenállás szétfeszülésével.* Jelenleg, elsősorban Közép-Európában a latenstől a kifejezett inkompatibilitásig húzódó minőségi változás figyelhető meg.

A 80-as évek elejétől jelentős mértékben nőtt a távolság és a feszültség a biztonságpolitika és a nyilvánosság között, a katonai intézményrendszer és a lakosság között a legtöbb európai országban (mind keleten, mind nyugaton). A biztonságpolitika, a fegyveres erők és a katonák egyre növekvő legitimációs problémákkal kénytelenek szembenézni. E növekvő és egyre gyakrabban nyilvánosan vitatott inkompatibilitásról számos esetben konkrét tudományos elemzések is születtek. Ezek

eredményei szerint a szóban forgó inkompatibilitás elsősorban az alábbi dimenziókban szembetűnő:

Politikai inkompatibilitás

A háború — ahogyan azt az összes fejlett ipari ország biztonságpolitikusai és katonai stratégiái a clausewitz-i filozófiától elfordulva deklarálták — nem lehet többé „a politika folytatása más eszközökkel”. Ennek azonban szögesen ellentmondani látszik, hogy a hadseregek fegyverzete és szervezete tovább tökéletesedett és a katonai költségek nem vagy alig csökkentek az elmúlt évtizedben. A katonák éppen úgy a háborúra készülnek, mint korábban, kiképzésük, felkészülésük a jövőbeli háború számításaira épül.

Olyan korban élünk, ahol egyre többen ellentmondásokat fedeznek fel a katonai erő (mint konfliktusrendező) elvi elítélése, valamint a fegyveres erő tökéletesítése és időnkénti konfliktusmegoldáskénti használata között. Az elemzők többsége szerint ebből az következik, hogy a jelenlegi biztonságpolitikák ellentmondásos természetűek, alapvetően torzultak, vagy hiányzik belőlük a logika. A történelmet is segítségül hívják és kimutatják, hogy a katonai erő valójában sohasem illeszkedett megfelelően a „helyi” vagy „nagypolitika” gazdasági, kulturális, társadalmi problémáinak megoldásaihoz. Ráadásul tényként kezelik, hogy a jelenlegi feltételek között a katonai erő nem képes többé elégséges védeltséget nyújtani. A védekező még egy védelmi háború esetén is teljes megsemmisülésnek van kitéve.

A vélemények summázata, hogy a katonai szervezet többé nem képes betölteni a neki szánt szerepet, azaz: nem lehet a nemzeti szuverenitás legerősebb és legvégzős kifejezője és a társadalmi integráció végső garanciája. A szupertechnológiák korában az ipari országok védeltségüket hosszú távon és háború esetén nem várhatják a katonai erőtől.

Gazdasági inkompatibilitás

Hosszú távú gazdasági számítások már régóta próbálják kimutatni, hogy a fegyverkezési költségek végső soron gigantikus elhibázott beruházások. A szűkösen rendelkezésre álló forrásoknak már békeidőben hatalmas hányadát emésztik fel a hadseregek, amelyek pedig sürgetően szükségesek volnának a globális fenyegetések (környezeti ártalmak, túlnépesedés stb.) elhárítására, ellensúlyozására, az óriási mértékű nyomor (csecsemőhalandóság és az éhezéssel járó pusztulás a harmadik világ országaiban) enyhítésére, vagy a konfliktusokozó egyenlőtlenségek közvetlen hátrányainak (növekvő néptömegek izolációja és elszegényedése) csökkentésére. Ily módon a katonai szervezeteket teszik meg a konfliktusok egyik fő okozójának, amelyek olyan alkalmasságot igyekeznek felmutatni, hogy aztán őket kelljen bevetni az általuk okozott konfliktusok hatásainak elhárítására is.

A magas katonai költségek által okozott stagnálást és a negatív gazdasági növekedést empirikusan igazolják. A fegyverkezési költségek hosszabb távon a következőkhöz vezetnek: csökkentik a termelékenység növekedését; rontják a versenyképességet a nemzetközi piacon; lehetetlenné teszik a civil lakosság fogyasztási javakkal való ellátását (ahogyan az pl. az egykori Szovjetunióban látható volt); aláássák az állami pénzügyi folyamatokat és a kereskedelmi egyensúlyt (mint pl. az Egyesült Államokban).

Összességében gazdasági és társadalmi-politikai szempontból a katonai költségek nem gyarapítják, hanem pusztítják a vagyont, amit az elemzők különösen destruktív módszernek tekintenek még a szorosan vett védelmi érdekekkel szemben is, a fegyveres konfliktusokra való társadalmi készenlét tekintetében pedig egyenesen a „szisztematikus öngyengítés” módozataként írják le.

Környezeti inkompatibilitás

A fegyveres erők — az ökológus elemzők szerint — lévén magasan és sokoldalúan technicizált üzemek, eleve folyamatosan hadat viselnek még békeidőben is a természetes létfeltételekkel szemben. Számos egyenes és járulékos környezeti hatást mutatnak ki, amelyekkel a hadseregek „békeidős hadműveletei” a környezetet gyötrik. Pl. a hadgyakorlatok tekintélyes kárt okoznak az agrárkultúrákban, az élő természetben, s közvetlenül termésvesztést, vadpusztulást. A mindennapos kiképzés zavarja a lakott területek lakosságát és járulékos kockázatot jelent számára az együttélés a katonai alakulatok által okozott zajjal, a levegőszennyezéssel, az állandó balesetveszéllyel. A fegyverzet- és a lőszergyártás kapcsán felmerül az állandó robbanásveszély kockázata; ahol nukleáris robbanófejeket is tárolnak, ott pedig a sugárzásveszély. Felpanaszolja, hogy a zárt települések, bázisok, laktanyák, kiképző- és gyakorlóterek kiiktatódnak a polgári hasznosíthatóság köréből. A fegyverrendszerek és lőszeresek hatástalanítása és raktárai hatalmas pénzeszközöket emésztene fel, főleg vegyi komponensei környezetszennyezéssel veszélyeztetnek és robbanásveszélyt hordoznak.

Széles körű vélemény, hogy a katonai szervezet működése veszélyes „időzített környezeti bombát” jelent, amely a létezés természetes alapjait támadja békeidőben is, háborúban pedig a végső fenyegetést hordozza és valószínűleg meg is semmisíti ezen alapokat.

Erkölcsei-kulturális inkompatibilitás

Első látásra úgy tűnik, hogy a biztonságpolitika, a fegyveres erők és a katonák kompatibilisek a civilizált kultúra értékrendszerével, mivel céljuk a béke fenntartása. Vannak azonban elemzők, akik annak a képességnek az érdekében, amellyel a célt szolgálják, problematikusnak tartják, hogy a fegyveres erőknek szükségük van a harc mindennapi gyakorlására, a folyamatos fenyegetés fenntartására, sőt szükség esetén a fegyverek alkalmazására is. Ez esetben egyfajta „ideologikus erkölcs” fennállását látják megvalósulni. Úgy vélik, a nemes célok ördögi eszközökkel történő elérése elítélendő, főként ha a vágyott célok (béke, szabadság, biztonság) nemcsak hogy elérhetetlenek ezzel az eszközzel, hanem a háborúban nagy valószínűséggel teljesen megsemmisülnek.

A fegyveres erők szervezeteinek késznek és funkcionálisnak kell lenniük a háborús aktivitás szempontjából, a katonáknak pedig képesnek és késznek kell lenniük a harc megvívására, mivel egyébként — a katonai felfogás szerint — nem képesek közreműködni a (negatív) béke érdekében. Ugyanakkor a kollektíve szervezett katonai kiképzést frontálisan ütközőnek látják a fejlett társadalmak békés erkölcsi és kulturális értékeivel. A jelenlegi egzisztenciális feltételek és erkölcsi nézőpontok szerint ugyanis a béke és az erő párosítását hosszú távon nem tartják lehetőségeknek semmilyen legitimálható értelemben.

Szociálpszichológiai inkompatibilitás

A fegyveres erő kiképzése, az azzal való fenyegetés és azok felhasználása végső kritikai elemzésben olyan archaikus módozatai az emberi viselkedésnek, amelyek eredete az elfogadott morális fejlettségi szint előttre nyúlna vissza.

E viselkedésmódozatok a katonától a szolgálat, az elköteleződés és a küzdő szellem valamilyen elfogadható szintjét és attitűdjeit követelik, s ezek szocializálása minden katonai képzésnek és nevelésnek a célja.

A katonai szocializáció folyamatában — érvelnek az elemzők — a katonának olyan katonai erényeket kell elsajátítania, amelyekről gyakran azt hiszi, hogy „idejétmúlt anakronizmusok”. Azok a katonai erények ugyanis, amelyek jól azonosultak és illeszkedtek a predemokratikus, illetve a korai polgári társadalmak világához, egyre kevésbé felelnek meg a magasan fejlett ipari társadalmak civilizációs értékeinek az ún. posztkonvencionális társadalmakban.

Az utóbbi korszakok „részvételen, személyes fejlődésen és fogyasztáson” alapuló etikái oda vezettek, hogy dominánssá váltak a következő értékek: személyes felelősség és autonómia, emancipáció és részvétel, kritikai közreműködés és konfliktuskezelési képesség, egyenlőség, szabad idő, fogyasztás és rekreáció, kreativitás és spontaneitás. Ezek az értékek a mai társadalmak egyre nagyobb hányadának viselkedését motiválják. Ennek eredményeként a fegyveres erők és a katonák folyamatosan konfrontálódnak azzal a disszonanciával, ami a katonai erények „belső feltételezése” és a posztmateriális értékek „külső valóságos létezése” közötti divergenciában ölt testet. Azok a kísérletek, amelyek arra irányultak, hogy ezeket az inkompatibilis attitűdöket valamiféle ideológiai kompromisszum útján harmóniába hozzák egymással, végső soron kudarcot vallottak, s az elemzők egybehangzó véleménye szerint ez a jövőben még inkább így fog történni. Lényegében ez az oka annak, hogy az olyan skizofrén értékkövetelmények, amelyek a preindusztriális és predemokratikus társadalmak harci etikájának valamint a posztindusztriális (posztmateriális) társadalmak individualizált és plurális etikájának pszichológiailag elviselhetetlen és realizálhatatlan vegyülékét akarják létrehozni, végső soron patológikus reakciókhoz vezetnek a katonák körében és más formában az állampolgárok körében is.

Számos tanulmány értekezik arról, hogy a biztonságpolitika követelményei és a katonai stratégiák egyre kevesebb támogatottságot élveznek. Mind a fegyveres erők, mind a civil népesség körében apadóban van a fegyveres erő elfogadottsága és a vele való azonosulás.

A fejlett ipari társadalmakban a békemozgalmak nevelési kampányai eredményeként a vázolt civil—katonai ellentétek igen tekintélyes teret nyertek. Különösen a társadalmi értékek változása sürgeti a radikális újragondolást (az ember és természet kapcsolatának, a gazdaság és környezet viszonyának, a katonai szervezet és a béke viszonyának kérdései körében). Ennek egyik eredményeként a fegyveres erő az industrializáció destruktivitásának egyik legtipikusabb szimbólumává minősült. A fegyveres erő számos állampolgár szemében olyan potenciális veszélyt testesít meg, amelynek funkcionalitása és racionalitása — mivel negatív összefüggést látnak deklarált céljai és alkalmazott eszközei, illetve súlyos konzekvenciái között — többé nem magától értetődő.

Az új veszélyeztetettség érzület (túlnépesedés, éhezés, környezetszennyezés) felélénkülése és a fegyveres erők ezzel kapcsolatos hatástalansága (sőt hátrányos hatása) is hozzáadódik a pacifista beállítódásokhoz. Mindebből adódóan a modern társadalmakban az a beállítódás erősödik, hogy *a fegyveres erő sem nem kompetens, sem nem illeszthető a növekvő „új fenyegetések” megoldására, ugyanakkor egyre kevésbé szükséges a csökkenő „régi típusú fenyegetések” kezelésére is.*

Ily módon a védelmi rendszereknek nemcsak azon stigma ellen kell harcolniuk, hogy veszélyes és fenyegető erőknek minősülnek az őket fenntartó társadalmakkal szemben, hanem meg kell birkóznuk a társadalomban kialakuló azon ellenérzésekkel is, amelyek értelmetlennek, feleslegesnek tekintik a fegyveres erőt. A védelmi politikusok és a katonák új ellenfelekkel konfrontálódnak: Az „opponensek”, akik a fegyveres erő háttérbe szorulását észlelik és vállalják, többé már nemcsak „kívülről” jönnek, hanem egyre határozottabban „belülről” is.

Lehetségesek-e háborúmentes társadalmak?

Azt az igen régi vélekedést, miszerint a háborúellenesség a dekadencia félreérthetetlen jele, kétségkívül a modern társadalmi gondolkodás megalapítói fordították meg. E széles táboron belül pl. Immanuel Kant, Adam Smith, August Comte, Herbert Spencer, Karl Marx szinte egybehangzóan arra az álláspontra helyezkedtek (s ha jól meggondoljuk, e gondolkodók nagyon is sokszínű csoportján belül alig találunk más közös gondolati köteléket), hogy *a modern ipari társadalomnak a békésebb viszonyok irányába tartanak, sőt egyenesen a háborúmentes világ fejlődése iránti késztetésekkel bírnak.* Az őket követő évszázad eseményei enyhén szólva rácafolni látszottak erre az optimizmusra, ám ezen szellemi alapító atyák prognózisa a háború nélküli jövő ígéretével vagy legalábbis bizonyos esélyeivel a jelenlegi periódusban — ahogy arra az előzőekben összegzett gondolkodói teljesítmények is utalnak — ismét újraéledni látszik.

A világháború utáni Európa nemzetközi rendje véget ért és a szemben álló hatalmi blokkok közötti konfrontáció évtizedei átadták helyüket a kelet-közép-európai országokkal való konstruktív kooperáció kiterjesztésének. Alapvetően megváltozott az európai nagyhatalmak közötti biztonságpolitikai helyzet. Nemcsak a hosszú távú fegyverkezési verseny veszítette el drámai vonásait, hanem az egykori Varsói Szerződés országai is egyoldalúan visszavonták és jelentős mértékben csökkentették erőiket, lényegesen redukálták védelmi költségvetéseiket és újrafogalmazták, alapvetően védelmi jellegűvé formálták katonai doktrínáikat. A VSZ széthullásával, a keletről jövő fenyegetés eltűnésével a NATO legkeményebb vonalas militánsai számára sem lehetséges többé, hogy a támadás és az invázió közvetlen veszélyével érveljenek.

Ezekén túlmenően a kelet–nyugati fegyverzetcsökkentési tárgyalások demonstratív eredményeket hoztak. A kettő-plusz-négy oldalú tárgyalások, valamint a német egyesülés biztonságpolitikai eredményei, illetve a megindult közép-európai átalakulási folyamat perspektívái elegendő okot szolgáltatnak arra, hogy hihető legyen: *a II. világháború utáni európai konfrontációs rend átadhatja a helyét egy összeurópai békés rendnek.*

Ma természetesen nem ismerünk komoly elemzőket, akik a rendkívül széles skálájú erőszakcselekmények közvetlen végét látnák vagy jósolnák. Annak az igen

kiterjedt vitának a szereplői, akik a hidegháború végéről, az atomfegyvermentes Európáról, a konvencionális haderők jelentős csökkenéséről értekeznek, nem olyan naivak, hogy mindebből a háborúk végére következtetnének. Sőt bizonyos kondíciók alapján határozott az az álláspont, miszerint a jövő sem nélkülözheti a regionális konfliktusokat, az egyes országokon belüli belső háborúkat, az etnikai küzdelmeket, valamint a nagyhatalmi beavatkozásokat a befolyási övezetekben. Ugyanakkor azok az Európában igen gyors fordulattal előálló fejlemények, illetve a két szuperhatalom közötti viszonyban beállott alapvető változások, amelyek a szovjet modell megroppanását követő rendszerváltozásokba ágyazódtak, előtérbe hozták annak az esélyét, hogy egy ilyen békés világ iránt elkötelezett európai összekapaszzkodás valószínűsége — földrajzilag Európa és Észak-Amerika jól körülhatárolható területein — immár kikerülhet az illúziók világából.

A háborúk nélküli együttélés ténye, sőt a háborúk kiküszöbölését garantáló integrációk fejlesztéséhez kötődő kölcsönös érdek a polgári parlamenti demokráciák között régóta leszögezett tény. Az új mozzanat ehhez képest, hogy a fejlett országok közötti háborúk — legyenek azok kapitalisták vagy szocialisták — ma már nagy eséllyel bekerülhetnek a nem számottevő valószínűségek birodalmába. S valóban, az utóbbi fél évszázad máig tartó eredményei alapján alig áll annak útjába valami, hogy reálisan feltételezzük: olyan éra felé tartunk, amelyben a háború — legalábbis a szuperhatalmak és a főbb európai erők között — többé nem elsődleges, illetve sokkal kevésbé valószínű konfliktuskezelési mód, mint korábban.

Ugyanakkor meg kell emlékeznünk arról is, hogy jelentős vonakodás regisztrálható mind az amerikaiak, mind az oroszok részéről a tekintetben, hogy nyilvánosságra hozzák: elkötelezetteké váltak amellett, hogy az elnyújtott bizonytalan háborúkat a világ (számukra) másodlagos részeibe utalják. Ezt az új érárt — a világ azon szerencsés részén, ahol megvalósul — a Charles Moskos és követői által kidolgozott paradigma szerint nevezhetjük a *háborúmentes társadalmak korának*.

Természetesen ez az opció ma kérdések és feltételezések egész sorát veti fel. Még ha elérhető lesz is, hogy a világ centrum- (és centrumközeli) országai háborúmentes társadalmakat tartsanak fenn, lehetséges-e, hogy olyan intézményrendszert működtessenek, amely garantáltan képes a háborúkat a perifériákon tartani? Mi lehet annak a következménye, ha a világ tartósan az eddigieknél is erőteljesebb egyenlőtlenségekkel terhelt régiókra oszlik, s azok, akik a jólét, a prosperitás csúcsán vannak, a háborútól is megszabadulva tovább növelik előnyüket, mélyítik az egyenlőtlen csere esélyeit és azon negatív következményeit, amelyek mindenekelőtt a természeti erőforrásokkal való rablógazdálkodásban, az emberi környezet, a földi élet veszélyeztetésében már ma is kezelhetetlennek látszanak? Mondhatjuk-e, hogy nem lehetünk finnyások, ha a háborúmentesség elérésének egy-egy területen az az ára, hogy máshol a háborúk esélyei növekedjenek, akkor is el kell kezdeni egy ilyen régió kiépítését a kiterjeszthetőség reményében, vagy akár anélkül is?

A problémák sora tetszőlegesen folytatható, ám itt és most csupán az érdekel bennünket, hogy az említett háborúmentesség irányába tartó társadalmakban milyen hatásoknak van kitéve a háború központi intézményrendszere, a *fegyveres erő*, illetve ami még fontosabb, a fegyveres erő új formái milyen módon képesek befolyásolni a jelzett — ma még hipotetikus — fejlődési irányt.

Hogyan változik meg a fegyveres erő a háborúmentes társadalomban?

A „huzamos ideig nem háborúzó” társadalmak hadseregeire mindeddig szinte kizárólag a háborúra való alkalmasságuk szempontjából tekintettek. Így nem csoda, hogy mindenekelőtt a harci értékük csökkenését vették észre: a személyi állomány elkényelmesedése, a tábornokok kiöregedése, elhájasodása, a harci erények bürokratikus erényekkel való felcserélése, a harckészültség helyett az életszínvonal emelésére irányuló prioritások, a harci technika elavulása, a társadalmak elfordulása haderőiktől stb. voltak azok a mozzanatok, amelyeket ezen hadseregek értékelése kapcsán fontosnak tartottak megemlíteni.

A „háborúmentes társadalmak” hadseregei azonban alapvetően különböznek a „huzamos ideig nem háborúzó” társadalmak fegyveres erőitől. Míg az *utóbbiak* a harckésztségük, hadviselő kapacitásaik tekintetében lepusztultak, elpuhultak, elmaradtak, de tudatos doktrínáik változatlan célokat követnek, addig az *előbbie*k a háborúmentesség fenntartására irányuló képességeik előtérbe állításával megváltoztatták profiljukat, tudatosan és stratégiális érvénnyel nem a háborúra készülnek, hanem *a háború valószínűsége szerint tartják készenlétben erőiket, s eközben direkt szerepeik között ennek a valószínűségnek a lehetséges legalacsonyabb szinten tartása kap prioritást.*

A következőkben arra teszünk kísérletet, hogy — a szakirodalom alapján — rögzítsük a háborúmentes társadalom jelenségeit, majd értelmezzük a háborúmentesség feltételei közepette előálló fegyveres erő valószínű struktúráit és funkcióját. Ebben a felfogásban a fegyveres erőt részint úgy tárgyaljuk, mint független változót, amely befolyással van a társadalomra, részint pedig mint az előálló háborúmentes társadalomtól függő változót.

Első látásra a haderők jelentősége a leszerelés és a fegyverzet-ellenőrzés dominanciája időszakában nemigen látszik vitára érdemes mozzanatnak. A fegyveres erők bármilyen vizsgálata csupán újabb kirándulásnak tűnik arra a területre, amelyet már könyvek ezrei jártak körül, csaknem ugyanannyi közelítésmódot hagyományozva ránk. Mégis azt kell mondanunk, hogy a fegyverzet-ellenőrzés alatt lévő fegyveres erők szociológiai értelemben vett szisztematikus összehasonlító elemzésére meglepő módon csak a legutóbbi időkben születtek kísérletek. Még e ritka és igencsak megkésett, immár az új éra felszabadult érzéseitől áthatott vizsgálatok is alapvetően a főbb teoretikus iskolák közé estek, amelyek mindkét változata alábecsüli a fegyveres erők intézményi szerepét.

Az egyikük a fegyverzeti technológiák, az erők közötti korrelációk, illetve a stratégiai doktrínák trendjeit hangsúlyozza. A másik a konfliktusok alapjául szolgáló forrásokra figyel a békeelméletek és a praxis megfelelő nyomása alatt. Akármelyik irányzatot vesszük, a katonák aktív és reaktív szerepe a fegyverzet-ellenőrzéssel összefüggésben tipikusan a jelképesnél is csekélyebb figyelmet kap. Végül soron a realitással szembeni igazságtalanság elkövetésére bukkanunk. Ezzel szemben a szociológiai megközelítés az egészet kívánja megragadni, hogy elhelyezhesse a különös tényeket, ugyanakkor megfelelő kerettel rendelkezzen a változások során előálló fegyveres erő értékelésére. Ilyen tipológia alkotható a II. világháború utáni európai, illetve NATO-országok tapasztalataiból, amely jól láthatóvá teszi a lényegi

különbségeket azon három társadalomtípus között, amelyeket a szélesebb nemzetközi összehasonlító kutatásokhoz jól illeszkedő terminológiával elkülöníthetünk.

Az alaphipotézisünk abban áll, hogy amint a modern államok a *háborús készenléttől* elmozdulnak a *háborús elrettentés*, majd a *háború nélküliség* felé, a katonaszociológiai elemzés következtetései ennek megfelelően változnak. Az ezen belül megjelenő paradigma szolgál vezérfonálul ahhoz, hogy rendszerezzük kutatási tapasztalatainkat.

A tipológiát és korrelatív változóit azonban nem alkalmazhatjuk mechanikusan a fegyveres erők vizsgálatára. Az elsődleges megfontolás annak szemügyre vételét igényli, hogy illeszkedik-e a séma, vagy át kell-e dolgozni, amikor egy-egy ország különös civil—katonai története és geopolitikai pozíciója által eltérően formált katonai rendszerére alkalmazzuk.

Azt az álláspontot vagyunk kénytelenek erősíteni, hogy a klasszikus *háborúra* készülés helyett a modern korban egyre inkább a *háború valószínűsége* formálja a fegyveres erők és a társadalom közötti viszonyokat. Ennek megfelelően *célszerűnek* tűnik átvennünk azt a tipológiát, amely a fegyveres erők és a társadalom viszonyában három alaphelyzetet különböztet meg: a *háborús késziultség*, a *háborús elrettentés* és a *háború nélküliség* alaphelyzeteit. A kontrasztot ezen társadalomtípusok között könnyen túlhangsúlyozhatjuk, de a társadalmi elemzőnek egyszerű típusokat kell alkalmaznia, amennyiben el akar jutni a konceptuális megértésig.

A szakirodalom alapján *háborús késziultségi* társadalmakként jellemezhetjük a legtöbb NATO- és varsói szerződésbeli országot az 1950-es és a 60-as évek folyamán: fegyverben tartott és mozgósítással többszörösére növelhető nagy haderőkkel, tipikusan sorozott állományra épülő rendszerekkel, gyors manőverképességgel. A *háborús elrettentés* tipikus társadalmaként említhetjük az amerikai, a kanadai és a brit erőket az 1970-es és 80-as években, bár párhuzamaikat megtalálhatjuk valamennyi NATO-országban (láthatóan hasonló trendek előfordulása már a Szovjetunióban is regisztrálható volt): az erők méretének zsugorításával, hangsúlyozott csúszással a tömeghadserégtől a jól fizetett professzionális és technikailag magasan ellátott erők irányába.

A *háborúmentes* társadalmak azon fejlődési irányban keletkezhetnek, amely felé a nyugat-európai és a NATO-országok fegyveres erői tartanak (bizonyos mértékben Svédország, Svájc és Kanada is ezt példázza) az Egyesült Államokkal együtt, amely valamelyest szintén ebbe az irányba mozdul: határozott elmozdulással a nagy létszámú erőktől a kis létszámú, keretjellegű, a tartalékos erőkhöz visszafejlesztett változatok felé.

Talán a legkönnyebben megfigyelhető mutatók, amelyek a társadalmak és a fegyveres erők megkülönböztetését lehetővé teszik, a költségvetési tételek szerkezetén belül adódhatnak.

A GDP százalékában megadott katonai (védelmi) költségvetések mind a *háborús késziultség*, mind a *háborús elrettentés* társadalmában mindenki szerint magasak. A várakozásunk az lehetne, hogy a katonai költségvetés zsugorodni fog a *háborúmentes* társadalom keretei között, mégis rá kell mutatnunk, hogy a katonai kiadások ez idő szerint folytatni látszanak korábbi növekedésüket az olyan *háborúmentes* társadalmakban, mint pl. Svédország és Svájc, a kivétel talán Kanada lehetne.

A *háborús késziultségi* társadalmakban a katonai költségvetés főleg a személyi

költségekre fordítódik, a nagy létszámú erőkhöz és a viszonylag alacsony technológiai szintű fegyverzethez kapcsolódva. A *háborús elrettentés* társadalmaiban a viszonylag magasabb illetmények miatt a személyi költségek összege konstans marad, az erők létszámának visszaesése kíséretében, miközben az egyéni fegyverzet növekvő költségeket igényel a magasabb technológiai szint miatt. A *háborúmentes társadalmakban* a katonai költségvetés zömét a személyes kiképzés költségei és a tartalékos rendszer infrastruktúrájának fenntartási költségei alkotják. A fegyverzeti rendszer bonyolultsági foka oly módon prognosztizálható, hogy mind az alacsony, mind a magas technológiai szintek képviselve lesznek benne.

A hadsereg szociális struktúrája a *háborús készségszerű társadalmakban* alapvetően *intézményi specializációt* mutat, éles eltérésekkel a civil társadalom struktúrájától. Ennek az intézményi meghatározottságnak főbb dimenziói: normatív értékeken, hivatásideológiákon alapuló presztízis; általános diffúz katonai hozzáértés; a fegyveres erőn belül „vertikálisan felülről” választott vonatkozási csoportok; jellemminőségekre, életstílusra, közösségi értékekre hivatkozó toborzás, együttes csoportos és minőségi teljesítményértékelés; a rendfokozaton és a szenioritás elvén alapuló javadalmazás; csökkentett, halasztott vagy csupán erkölcsi kompenzáció a vállalt terhekért; elkülönült katonai igazságszolgáltatás; a nők igen korlátozott karrierlehetőségei; a család, a házastársak szolgálati támaszkénti bevonása a katonai közösségekbe; kolóniaszerű, egymást kontroll alatt tartó, zárt lakóközösségek; a szolgálaton kívül töltött idő erős kontrollja; a szolgálat befejezése után társadalmi presztízst növelő veteránprivilegiumok és egyéb juttatások biztosítása.

A háborús készség klímájában általában a tipikus feszültségek a hadseregen belül maradnak, s többnyire a különféle katonai — egyéni, alegységi-fegyvernemi stb. — szerepek definiálása körül kibontakozó vitákban érhetők tetten.

A *háborús elrettentés* társadalmában a hadsereg egyre erőteljesebben *foglalkozási jellegűvé* válik, a civil társadalomhoz elmélyülő közeledés kíséretében. A haderő foglalkozási jellegének erősödése az alábbi dimenziókban jelentkezik: a piaci mechanizmusok és a választhatóság elve szabad utat kap a katonai szervezetbe való behatoláshoz; a nyilvánosság által kontrollálható és a piaci értékeken, teljesítményen, eszközhatékonyyságon, kapacitás nagyságon stb. alapul a szervezet legitimitása; a civil kontroll kiterjed és dominánssá válik; a katonai szervezet tekintélyét egyre inkább az adja, hogy milyen szintű kompenzációkat biztosít tagjainak; specifikus szakmai szerepközösségek válnak dominánssá, amelyek horizontális kapcsolatokat építenek ki és vonatkoztatási csoportjaikat egyre inkább a hasonló foglalkozásúak hadseregen kívüli csoportjai közül választják; a toborzások a magas fizetésre, a technikai képzésre, az individuális érvényesülés lehetőségeire hivatkoznak; a teljesítményt egyre inkább egyénileg elkülönítve és mennyiségi mutatók alapján értékelik; az illetményezés alapja egyre inkább a szakképzettség, a teljesítmény és a munkaerőpiacra való konkurenciatörékvések eredője lesz; az illetmény és a kompenzáció egyre inkább azonnali és pénzbeni (vagy bónuszos); a katonai igazságszolgáltatás nem különül el a civil igazságszolgáltatástól; a hadsereg nyit a nők karrierlehetősége felé, s általában nyílt karrierminták jellemzik a foglalkoztatást; a család és a feleség privát jellegét elismerik és a közösségintegrációs feladatokba már nem vonják be őket (legalábbis nem presszionálják); elkülönül a munka- és a lakó-

hely, a katona állandó polgári lakóhelyet választhat és vásárolhat; a szolgálaton kívül töltött idő csak minimális (az igazolt szolgálati indok) mértékben kontrollált; a nyugdíjazás után semmiféle veteránprivilegium nem létezik, az általános nyugdíjazás elvei érvényesülnek.

A háborús elrettentés társadalmában a védelmi szektorban tapasztalható fő feszültségek rendszerint a költségvetési harcokra jellemzőek (legalábbis sokkal erősebben jelen vannak ott, mint a szolgálati szerepek vonatkozásában), és rendszerint belül maradnak a védelmi minisztériumokon, esetleg a vele érintkező törvényhozási szférát, valamint a vezérkarokat tartják feszültség alatt.

A háborúmentes társadalmakban a prognózisok szerint a katonai szervezeti tagság főképpen a civil kötelezettségek alapján definiálódik, átmeneti az intézményi és a foglalkozási dichotómiát, s a civil kötelezettségek és teljesítmények nemkatonai formáit foglalja magában.

A civil—katonai kapcsolatokban olyan nagy fontosságú változások is lezajlanak, amelyek nem tartoznak az egyszerűen számszerűsíthető mozzanatok közé. A lelkiismereti kifogás a katonai szolgálat ellen a tömeghadseregekben vagy tilos (ahogyan ez például igaz volt az európai mediterrán országokban vagy a Varsói Szerződés országaiban az 1980-as évekig), vagy korlátozva van a hagyományos békevallások híveire (mint pl. az Egyesült Államokban és Észak-Európában volt a 60-as évek végéig). A hivatásos és magasan technicizált hadseregek elérkezével azonban a lelkiismereti alapon való szolgálatmentesség elfogadott és széles körű joggá vált, s gyakran alternatív formákban szerveződve a széles értelemben vett nemzeti szolgálat keretébe ágyazódott.

Mindezek a trendek világosak és maguktól értetődőek Észak-Európában és az utóbbi években kaptak polgárjogot a NATO mediterrán tagországaiban, s egyre több elem jelenik meg e tendenciákból a közép- és a kelet-európai egykori VSZ-tag-országokban is (meg kell jegyezni, hogy ugyanezen tendenciák jó néhány eleme már a szocialista államok hadseregeiben is megjelent, ami jogossá teszi azt a feltételezést, hogy a szóban forgó modernizációs folyamatban az egy-egy politikai rendszerhez köthetőnél általánosabb hadseregfejlődési tendenciáról van szó). A háborúmentes társadalomban ily módon a katonai és a polgári szolgálatok — az idevonatkozó hipotézis szerint — bizonyos értelemben funkcionális ekvivalenciával rendelkeznek.

A sorozásos (általános hadkötelezettségen alapuló) rendszer a háborús készültségű országokra jellemző és — legalábbis elméletileg — olyan hadsereget eredményez, amely széleskörűen reprezentálja a fiatal férfilakosságot. A hivatásos hadsereg rekrutációs rendszere a piaci kondíciókra ráhangolódva működik, ami viszont olyan katonatársadalmi szerkezetet eredményez, amely a nagyobb társadalom alaprétegződési rendszerét tükrözi. Egymás mellett létezik egy jól fizetett, magasan kvalifikált működésmeghatározó állomány és egy alacsonyabb rendfokozatú, munkás-fizetésekkel rendelkező beosztott végrehajtó állomány.

A háborúmentes társadalomban a tényleges hivatásos állományhányad drámai módon lecsökken, és tulajdonképpen csupán egy jól fizetett keretállományra redukálódik, amely kiképzti a mérsékelt kompenzációkkal elengedett, hosszú idős tartalékosokat. Egyfajta milícia, valamint területiális véderőrendszer kifejlődéséről van szó.

Sőt ezen túlmenően a háborúmentes társadalomban a polgári szolgálat — nagyszámú nőre is kiterjesztve azt — közvetlen alternatívájává válik a katonai szolgálatnak.

A katonaszociológián belül valószínűleg a legjobban dokumentált folyamatként kell említenünk azt az elmozdulást, amelyben a hivatásos katonák a háborús készség által meghatározott harcvezetőből fokozatosan az elrettentési logika által determinált katonatechnikai menedzserekké alakulnak át. Kissé talán meglepő ezek után az a hipotézis, miszerint a háborúmentes társadalom domináns hivatásosa a katonatudós lesz, bizonyos reminiscenciával a nyugati nemzetek két világháború közötti hivatásos tisztjei iránt. A számítások szerint azonban a harci szellem maradványai folyamatosságot mutatnának a meghatározatlan jövő tiszti testületeiben is.

A fegyveres erők nyilvános társadalmi értékelése is változik. Amikor a katonai készség a társadalom fölé tornyosul, a hadsereg nyilvánosságbeli támogatottsága igen magas szintű. A háborús elrettentés idején, valamint a piaci rekrutációs rendszer felé történő elmozdulással a nyilvánosság egy közönyösebb attitűdöt mutat a fegyveres erő iránt. A háborúmentes társadalomban — egyáltalán nem meglepő módon — a fegyveres erő iránt egyfajta szkepticizmus, a szükségességével kapcsolatos kételkedés prognosztizálható. Emellett azonban a polgári szolgálat általánosabb formája iránt minden valószínűség szerint felnő egy fejlődő támogatottság. Ez az általános polgári szolgálat ugyanúgy magába foglal polgári szerepeket, mint milíciafeladatokat.

Nem hagyhatjuk említés nélkül a háborúmentesség irányába mozduló világ fegyverzetcsökkentési, leszerelési folyamataihoz kapcsolódó katonai attitűdök alakulásának kérdését. A háborús készség folyamán a legtöbb hivatásos katona opponálta az efféle említéseket és meglehetősen ellenségesen viszonyult a békeaktivisták tevékenysége iránt. A háborús elrettentés időszakában, azaz napjainkban azonban általában tartja magát a szkeptikus attitűd, bár a fegyverzet-ellenőrzés megvalósíthatóságát ma már nem tekintik teljességgel lehetetlennek. A háborúmentes éra megvalósulását feltételezők úgy fogalmazzák, hogy a hivatásos katonák meglehetősen közönyösen viszonyulnak majd a fegyverzetcsökkentés és a leszerelés újabb-újabb lépéseire, hiszen úgy ítélik meg, hogy mindez a fejlődés elkerülhetetlen velejárója.

A háborúmentes társadalom tézise bizonyos trendek továbbélését is feltételezi. Például a háborús készség és a háborús elrettentés egyes vonásai a prognózis szerint a háborúmentes érába is átvezetnek. Ugyanakkor a folytonosságkonceptió rávilágít a fegyveres erő és a társadalom közötti, örökké változó közvetítésekre, ami arra is figyelmeztet bennünket, hogy a katonai szervezeten belül bekövetkező trendeket is figyelemmel kell kísérnünk. Hiszen az évek során felhalmozódó fejlemények mély változásokat hoztak. A fegyveres erő működési elveiben és keretfeltételeiben a háborúmentes modell irányába történő elmozdulások alapos következményekkel jártak a fegyveres erők szervezeti oldalán is.

Ahogy a katonai szervezetek olyan célokkal találják szemben magukat, amelyek a háborúmentes társadalom felé mutatnak, abban a mértékben teszik e kérdéseket elemzés tárgyává. Számos spekuláció ismeretes az ily módon előálló új szerepekről, sőt bizonyos példák máris rendelkezésre is állnak a lehetséges gyakorlati repertoárból: így például a multinacionális békefenntartás a világ válságócaiban;

űr- és sarkkutatási projektek; drogellenes fellépés; menekültekkel kapcsolatos feladat-összehangolás; deprimált ifjúsági rétegek képzése és szakképzése; katasztrófaelhárítás; környezetvédelmi operatív szerepvállalások — hogy csak néhány új szerepdimenziót említsünk.

A hipotézisek szerint az új érában a konkrét új funkciók oly módon fognak ki-fejlődni, hogy tükrözni fogják a hadseregek és körülményeik nemzeti egyediségét, de a háborúmentes társadalom azt is jelenti, hogy bizonyos célok közösek lesznek, a korábbi katonai célok közül pedig számos cél egyszerűen lekerül a napirendről. Előreláthatólag fontos feladatokat ró majd ránk a demobilizált katonaaállománnyal, a leszereltekkel kapcsolatos politikai-társadalmi következmények figyelemmel kísé-rése, ami jelenleg alig szerepel a háborústól a békés társadalom felé tartó változá-sokról szóló viták tematikájában.

Természetesen senkit sem tudunk megnevezni, aki megjósolhatná: hogyan és miként áll elő a fent leírt hipotetikus, háborúmentes társadalom. Csupán olyan ku-tatókat ismerünk, akik észrevették a társadalmak egy jól körülhatárolható körén be-lül a védelmi biztonsági célok természetében és a fegyveres erők struktúrájában és szerepeiben az utóbbi fél évszázad során végbement mélyreható és trendszerű vál-tozásokat. Ezek az észrevételek azonban valójában csupán részleges megfigyelések, amelyeket az elemző elme rendszerezni próbál, s amely rendszerbe a prognosztikus gondolkodás jövőképet „álmodik”. Ma még a legfőbb fejlemény maga a vita arról, hogy az egyes megfigyelt változások megtörténtek-e, illetve úgy történtek-e, aho-gyan az egyes értelmezések azokat leírják. A háborúmentes társadalom eljövedele valójában még előttünk áll, ám abban megegyeznek a szakértők, hogy a feléje mu-tató trendek elemzése és a folyamatosan feltárt új mozzanatokkal történő kiegészítő rendszerezés egyetlen ország és fegyveres ereje számára sem felesleges, hiszen le-hetségessé teszi az önelhelyezést a feltárt fejlődés vonatkozásában, és figyelmezteti a struktúrák tervezőit és döntéshozóit, ha netán társadalmi-politikai céljaik logiká-jában és az általuk követett haderőépítés logikájában a valóságos trendekkel ellent-mondásos szándékok volnának felfedezhetők, ott mindenképpen indokolt a kondí-ciók és a valószínű fejlemények vizsgálatában a fokozott gondosság.

Horváth István

A védelem néhány aktuális kérdése

A honvédség átalakítása és fejlesztése során — az első lépések között — a haderő legfontosabb mutatóit (méretét, létszámát, szervezetét, vezetési struktúráját, fegyverzetét, harckészültségi, mozgósítási, kiképzési és ellátási rendszerét, nem utolsósorban diszlokációját) a fegyveres konfliktusok ténylegesen fennálló veszélye, realitásuk foka és jellemzői, valamint a veszélyek elhárításának módzatai alapján lehet meghatározni.

Az OKTK keretében kutatócsoportunk a biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvek (katonai doktrína) katonai-technikai oldala összetevői vizsgálatának eredményeit tanulmányokban foglalta össze. Ezekben a honvédség struktúrájának átalakítását befolyásoló tényezők között, a biztonság kérdéseinek átfogó elemzése keretében a lehetséges veszélyekből, a konfliktusok konkrét megnyilvánulási formáiból kiindulva tekintette át a katonai védelem alapkérdéseit, a védelem mint hadviselési mód jellemzőit, újszerű követelményeit, valamint a védelmi harc megvívásának kérdéseit. Az alábbiakban közreadjuk a kutatás eredményeit összefoglaló tanulmányok e témára vonatkozó részeinek egy cikkésített változatát.

A veszélyek jellege, a védelmi hadászat és az offenzív harcászat összefüggései

A honvédség átalakításánál meghatározó — a többi között — annak a veszélynek a jellege és elhárításának módja, amely a védelemre való felkészülés alapját képezi.

A veszély jellegét úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a Magyar Köztársaság biztonsága ellen a fő veszélyforrást a környezet instabilitása, a fő veszélyt pedig az ennek nyomán esetlegesen kialakuló, korlátozott, háborús küszöb alatti, nem állami szinten szervezett és vezetett külső fegyveres veszélyek, illetve konfliktusok jelenthetik.

A környezetünk instabilitásából kialakuló etnikai vagy polgárháborúk esetén a harccselekmények átcsaphatnak — leggyakrabban véletlenszerű vagy kényszerhelyzetből fakadó légi vagy földi határsértések formájában — a határainkon, s az adott ország részéről történő állami szintű elhatározás és háborús szándék nélkül is katonai veszélyeztetettségi helyzeteket hozhatnak létre. Ennek következtében a határaink mentén olyan fegyveres konfliktusok alakulhatnak ki, amelyek veszélyeztetik biztonsági érdekeinket s az élet- és a vagyonbiztonságot.

Nem zárható ki tehát idegen csapatok — főként irreguláris alakulatok — behatolása magyar területre üldözés, menekülés, átcsoportosítás céljából, s az sem, hogy idegen állam megkísérli az ország területét és légterét felhasználni harmadik fél elleni harctevékenységre. Előfordulhat az ország közlekedési-szállítási, energiaellátási vagy hírközlési rendszere ellen irányuló erőszakos akciók veszélye, amely harmadik fél hadviselési képességét érintő tranzitmozgás megakadályozására irányul.

Az említett külső, lényegében a háborús küszöb alatti, többségében nem állami szinten szervezett és vezetett fegyveres veszélyek — idegen fegyveres csoportok, repülőeszközök országunk területére történő behatolása, az ország területének és légterének erőszakos igénybevétele — *nem irányulnak az ország területének elfoglalására*, vagy egyes területrészeinek tartós megszállására; céljaikban, méreteikben, időtartamukban és a működő erők nagyságát illetően is korlátozottak, területileg lokalizáltak lehetnek.

Az átalakított honvédségnek tehát elsősorban az ilyen típusú külső fegyveres veszélyek elhárítására, harcászati méretű harccselekmények megvívására kell képesnek lennie.

Ami a veszély elhárításának módját illeti, abból kell kiindulni, hogy a Magyar Köztársaság honvédelmi politikája és katonai doktrínája védelmi jellegű. Ennek értelmében *az országot és hadseregét a védelmi hadviselés elvei és követelményei szerint kell (és szabad!) felkészíteni*, s készen tartani. Ez — más oldalról — természetesen egyenlő azzal, hogy támadó hadjáratot az MK egyetlen szomszédja ellen sem tervez, s ilyen hadviselésre az országot és a hadsereget nem kell (nem szabad) felkészíteni.

A *védelmi doktrínának ezen követelményei azonban a hadászati méretű tevékenységekre, a hadviselés módjára érvényesek, s nem vonatkoznak harctevékenységek módjára*. A honvédelmi alapelvek meghatározzák: „A Magyar Honvédséget hagyományos fegyverekkel megvívandó korszerű védelmi hadviselésre kell felkészíteni, amely magában foglalja az ellencsapásmérés képességét is.” Ezzel — eltekintve attól a terminológiai pontatlanságtól, hogy „ellencsapást” csak magasabbegységek hajtanak végre — a dokumentum az *aktív védelem* alkalmazását írja elő, ami pedig katonailag nem más, mint a védelemben levő csapatok egy részének harcászati-hadműveleti méretű támadólagos tevékenysége. Másként kifejezve ez úgy hangzik, hogy: *hadászatunk defenzív, harceljárásunk viszont offenzív*, vagyis az aktív cselekvésre kell épülnie, amely a támadóénál később kezdődik ugyan, de elég korán ahhoz, hogy — Clausewitz szavaival élve — „a védelem dermesztő passzivitásának béklyóit megoldja, s a belső vonalak előnyeit kihasználva” képes legyen már a határátlépés pillanatában azonnali csapást mérni a támadóerőkre.

A harceljárás offenzív jellegének követelményét megerősíti, hogy mind a biztonságpolitikai, mind a honvédelmi alapelvek az agresszió visszatartására, elhárítására építenek, és nem számolnak az ország területén huzamosabb ideig tartó harctevékenységgel, illetve területveszteséggel.

A védelmi hadászatnak és az annak keretében alkalmazott offenzív harcászatnak a fentiekben vázolt felfogása — annak érdekében, hogy megakadályozzuk a tartósabb területveszteséget — a védelmi tevékenységek „klasszikus sorrendjét” is megváltoztatja, legalábbis a fegyveres összeütközés kezdeti időszakában.

A *hagyományos felfogás szerint* védelemben a főerők szétbontakozva, állásokban, övekben terepszakaszokat, góccokat stb. védenek és — ha a védelem nem jár sikerrel — a második lépcsők, tartalékok hajtanak végre ellencsapásokat, ellenlökéseket az eredeti helyzet visszaállítása céljából.

A *védelemben alkalmazott offenzív harcászat esetén* a harctevékenységeknek a védő részéről gyakran nem az „állóvédelemhez” történő szétbontakozással, illetve a védőkörlet elfoglalásával, hanem „*csapásméréssel*”, *ellenlökés végrehajtásával* kell kezdődnie, amelyet menetből (ha szükséges és lehetséges, a helyőrségből) kell indítani, s a támadó ellenség erőit határ menti találkozóütközetekben kell visszaverni. Állás-

védelembe való átmenetre csak a határ menti ütközetek sikertelensége esetén, vagy a határ menti ütközet alatt a második lépcső, illetve a mozgósításra kerülő csapatok erőivel kerülhet sor, illetve akkor, ha a határ menti fegyveres összeütközéseket hosszan tartó feszültségi időszak előzi meg. A honvédség alkalmazásának tehát nem minden esetben lehet elsődleges, fő formájaként tekinteni a védelemre való szétbontakozást és az állásvédelembe való átmenetet.

A biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvek lényegében kisebb erejű támadó fegyveres tevékenységgel számolnak. Ez esetben a honvédség békében meglevő erői képesek lesznek olyan ellentevékenységre, amely visszaveti a határainkon betörni szándékozó ellenséges csapatokat. A csapatok alkalmazásának ilyen felfogású elve biztosíthatja a gyors reagálás, a visszatartás és a terület megtartásának követelményeit.

Mindebből következik az is, hogy *a szárazföldi csapatok főerejét a békében meglevő, magas feltöltöttségű és készenléti, gyorsreagálású egységek (dandárok) képezik*, amelyek már a fegyveres összeütközés kezdetén képesek ellenlökésekkel megoldani feladataikat.

Az offenzív harcászat értelmezéséhez tartozik még az is, hogy a határ menti ütközetek támadólagos megvívásának — a csapás, az ellenlökés elsődleges, gyors végrehajtásának — hangsúlyozása mellett sem lehet a védelmi elgondolásnak része a preventív csapás, vagy az általános támadásba való átmenet a sikeres ellenlökés után. Egyrészt ezt nem engedné meg a védelmi doktrína, másrészt az ilyen elgondolás kivitelezhetetlen lenne és katasztrófával járna.

A reálisan számításba vehető fegyveres konfliktusok elhárítására elméletileg tehát *a védelmi koncepciónak két alaptípusa* alakítható ki:

- az egyik az állások, övek rendszerére épített, mélyen lépcsőzött védelemre való felkészülés. A védelem itt a támadási irányok lezárására, a harctevékenységi körzetekben, góckban folytatott területvédelemre, közben az ellenség tűzzel való folytonos pusztítására, megsemmisítésére támaszkodik;
- a másik alaptípus az erős központi csapatok létrehozására, s azokkal az ellenségre azonnali — már a határ átlépésekor történő — ellencsapások, ellenlökések mérésére, támadóerőinek találkozóharcban, ütközetben történő szétverésére épül.

Az első koncepció békében is nagy létszámú kerethadsereg fenntartását igényli, emellett nagyméretű, gyors mozgósítást tesz szükségessé. A védelem létrehozása hosszabb, néhány nap időt vesz igénybe.

A második koncepció békében viszonylag kis létszámú, az általános háborús küszöb alatti szintű, harcászati méretű erők visszaverésére alkalmas készenléti erők meglétét tételezi fel. Már utaltunk arra, hogy nagyobb valószínűsége az ilyen erők betörési kísérleteinek van. Ezért indokolt, hogy a harcászati szintű betöréseket azonnali — akár a helyőrségekből indított, menetből végrehajtott — ellenlökéssel kell visszaverni, s csak ennek sikertelensége, a konfliktus eskalálódása vagy nagyobb erők támadása esetén kerülhet sor mozgósításra, illetve a honvédség szárazföldi csapatai egy részével a védelmi hadművelet szerinti csoportosítás felvételére.

Mindebből az alábbi következtetések adódnak:

- mélyebben lépcsőzött — biztosítási övből, védelmi terepszakaszokból (övekből) álló — védelmi rendszer létrehozására csak ritkán kerül sor;

- ha lesz is biztosítási öv, annak rendeltetése lényegesen megváltozik, s a mai felfogásban a válságkezelés területét képezi;
- a védelmet nem védelmi sávokra, hanem harctevékenységi körzetekre célszerű felosztani, igazodva a harctevékenységi formák változatosságához;
- a védelem főirányában a védelmi harc megvívása a békében meglevő csapatokra hárul; a mindenoldalú biztosítás, valamint a kiemelt fontosságú objektumok őrzés-védelme pedig a területvédelmi erők feladata lesz.

Összességében: a Magyar Köztársaságot sem egy ellene indított háború, sem egy általános háborúba sodródás veszélye nem fenyegeti, de a környezet instabilitásából eredő veszélyforrások miatt a biztonság a jövőben sem veszít jelentőségéből. A biztonság katonai feladatainak megoldása — ellentétben a korábban kialakult felfogással — nem az állóvédelmet, hanem a védelem aktivitásának legmagasabb fokát, az eredeti helyzet visszaállítását célzó azonnali ellentevékenységet („csapásmérést”) igényli. Ennek megfelelően az átalakított honvédség csapatainak nagy mozgékonyságúnak, a külső fegyveres veszélyekre gyorsan reagálni tudónak kell lenniük, rendelkezniük kell nagy tűz- és ütőerővel, páncélvédeltséggel, hatékony légierővel és légvédelemmel, valamint korszerű vezetési és logisztikai rendszerrel. Nagyarányú mozgósítás és kiegészítés nélkül is képeseknek kell lenniük a háborús küszöb alatti — harcászati méretű — külső fegyveres veszélyek elhárítására: a határainkon betört ellenséges csoportok visszaverésére, megsemmisítésére és az ország légterének oltalmazására.

A területvédelem helye, szerepe a védelmi koncepcióban

A honvédelmi alapelvek előírásai szerint a katonai védelmi koncepciót négy elemre kell építeni:

- az államhatár fegyveres vagy erőszakos és tömeges megsértésének felszámolásához szükséges határőrizeti kötelekekre,
- az ország légterének védelméhez és a szárazföldi csapatok oltalmazásához, valamint légi támogatásához szükséges védelmi és csapásmérő eszközökkel rendelkező légvédelmi és repülőcsapatokra,
- a szárazföldi haderőnem békében is magas készségi szinten tartott, az ország területén bárhol alkalmazható, gyors reagálásra képes erőire. Ezek lényegében a hadműveleti csapatok,
- meghatározott körzetek védelmére felkészített, békeidőben jórészt keretjellegű területvédelmi csapatokra.

A katonai védelmi koncepció fentiekben vázolt négy összetevőjéből kitűnik, hogy agresszió esetén a szárazföldi harctevékenységek megvívása elsősorban a békében fenntartott, azonnali készenlétű, gyorsreagálású erőkre hárul, amelyeket (kis részen) mozgósítás útján töltenek fel hadiállományúra.

A határ menti fegyveres konfliktusok kiszélesedése esetén azonban az ország védelme — különösen a konfliktus körzetében — *nem nélkülözheti a területvédelmi csapatok harci alkalmazását* a gyorsreagálású erők harctevékenységeinek kiegészítése céljából.

Ez utóbbi megállapítás szükségessé teszi, hogy röviden tisztázzuk *a területvédelemnek az általános védelemben betöltött helyét és szerepét* annál is inkább, mert a te-

területvédelmi és a milicszervezetek gondolatát a hadsereg létszámának csökkentése mindjobban előtérbe állítja, s a velük kapcsolatos fogalmak is gyakran keverednek.

Onnan kell kezdeni, hogy Magyarországon a milicrendszer mind ez ideig még elméletileg sem nyert polgárjogot a hadügyi gondolkodásban, a területiális csapatok elnevezés is inkább csak az „idegen hadseregek” tárgykörben volt használatos, magyar megfelelője sem fogalmilag, sem ténylegesen nem volt. A '60-as évektől kezdődően kezdték használni a területvédelmi csapatok elnevezést, s ezzel azokat a csapatokat illették, amelyek az elvonuló (értsd: támadó) hadműveleti csapatok mellett, illetve azoknak az ország területéről történő „távozása” után az ország „területén” a biztosítási, őrzés-védelmi feladatokat ellátják.

A védelmi doktrína kialakulása után azonban az elnevezés ilyen értelemben elvesztette létjogosultságát, hiszen a hadseregben az „elvonuló hadműveleti” jellegű (támadó) feladatok megszűntek. Az elnevezés mégis megmaradt, de most már a hadműveleti csapatok mellett — pontosabban „felett” — azokat a csapatokat jelöli, amelyek a hadműveleti területen kívül, saját szűkebb környezetükben nemcsak biztosítási, őrzés-védelmi, hanem katonai védelmi feladatokat is ellátnak.

Éppen azért, mert az elnevezés nem fedí a fogalmat, néhányan kezdték elnevezni a területvédelmi csapatokat milicjellegű, milicrendszerű csapatoknak. Ezt az is motiválta, hogy a honvédség szervezeteinek és létszámának csökkentése többekben — akik a csökkentést helytelenítik — elindított egy „másik hadsereg” létrehozására való törekvést. De voltak és vannak olyanok is, akik felismerték, hogy a támadásra kialakított keretrendszerű haderő elavult, és helyette egy másik haderőrendszer létrehozása indokolt, s ezt a milicrendszerben, illetve a milic- és az önkéntesrendszer kombinációjában vélték megtalálni.

A nálunk jelenleg elképzelt „területvédelem” azonban sem az ismert területvédelmi felfogásoknak, sem a jelenleg máshol alkalmazott milicrendszereknek nem felel meg.

Vegyük sorra ezek néhány jellemzőjét!

A területvédelmi csapatok egyik fajtájának — a területiális alakulatoknak, mint az ország alapvető haderejétől elkülönült erőknél — létrehozása főként a külső háborúkra kényszerülő katonai hatalmakra volt jellemző. Ezt elsősorban az a tette szükségessé, hogy a hadjáratokban részt vevő főerők távolléte alatt az „anyaországban” megfelelő katonai erő álljon rendelkezésre arra az esetre, ha a hadjárat ideje alatt az anyaországot támadás érné. Ezeknek az úgynevezett „területiális” erőknél nem volt feladatuk a támadó hadjáratokban való részvétel, erre sem szervezeti, sem felszerelés tekintetében nem is voltak képesítve. Alapvető rendeltetésük a védelemre való készenlét és adott esetben a védelem ellátása, továbbá a katonai létesítmények őrzése volt. A szövetségi rendszerű államokban igen gyakori, hogy a területvédelmi erőket a szövetségi államok alárendeltségében hozzák létre és tevékenységüket is az adott szövetségi állam határain belül végzik. Ez különbözteti meg a szövetségi állam központi haderőitől. Ebben az esetben a területvédelmi erők létrehozását a védelemért való felelősségnek részben a szövetségi államra történő átruházása is motiválhatja. Ilyen területvédelmi erők csaknem minden nagyhatalomra, vagy olyan országokra jellemzőek, amelyek gyakran kényszerültek külső háborúk megvívására. Klasszikus példa erre az USA vagy Németország haderőrendszere.

Az előző — területiális értelemben használatos — „területvédelmi” fogalmak-

tól lényegesen eltér a „területvédelem”, mint hadászati védelmi koncepció fogalma. Az ilyen területvédelmi koncepción alapuló védelmet azok az országok szokták alkalmazni, amelyek nem szándékoznak támadó háborút indítani és politikájuk (katonai doktrínájuk) kifejezetten védelmi jellegű. Igen gyakori ennek a védelmi koncepciónak az alkalmazása olyan országokban, amelyeknek jól védhető területeik vannak, vagy nagy kiterjedésűek (esetleg a kettő kombinációja). A védelmi koncepcióra utalva ezeknek az országoknak a haderejét is szokás területvédelmi erőknak nevezni, holott ezek egészen más jellegűek, mint az előző változatoknál említett területvédelmi erők. Ismert példái az ilyen területvédelmi koncepciónak és haderőrendszereknek Svájc, Ausztria, Finnország.

Mindebből kitűnik, hogy a „területvédelmi” jelzőkkel ellátott kifejezések igen változatos fogalmakat takarnak annak megfelelően, ahogyan az egyes országok területvédelmi rendszerüket és erőiket kialakították.

Ezek után felvetődhet a kérdés, hogy miért kellene Magyarországon a területvédelmi csapatok, hiszen honvédelmi politikánk védelmi jellegű, a hadsereg egy esetleges agresszió elhárítása esetén is lényegében „helyben” marad, s ellátja az „ország területének védelmét”, az ország nem tagozódik önálló régiókra, a védelemért való felelősség nem osztható meg, s az 1970-es évek elejéig Magyarország ilyen csapatokkal nem rendelkezett.

A területvédelmi csapatok feladatát, szervezetét, felszereltségét korábban abból az elvből kiindulva határozták meg, hogy az elvonuló szárazföldi csapatok, a fegyveres küzdelem kirobbanását követően, egy bizonyos időn belül elhagyják az ország területét. Ebben az elgondolásban a területvédelmi csapatok csak néhány speciális helyzetben — főként ellenséges légideszantok vagy diverziós csoportok tevékenysége esetén — kerülhettek közvetlen harcérintkezésbe az ellenséggel. Alkalmazásukra ezekben az esetekben is a fegyveres testületek, valamint a polgári szervek hátszágvédelemre kijelölt erőivel és az országban tartózkodó koalíciós csapatokkal szoros együttműködésben került volna sor.

Rendeltetésük tehát kisegítő-biztosító, őrzés-védelmi jellegű feladatok ellátása volt. A hátszágvédelmi, illetve területvédelmi rendszer működése és az elvonuló szárazföldi csapatok tevékenysége független volt egymástól, így a területvédelmi erők tehermentesítették az elvonuló csapatokat a kevésbé fontos katonai feladatok megoldásától. Ez igen lényeges vonása a korábbi koncepciónak, s azon tapasztalatok között kell számon tartani, amelyeket érdemes a jövőre vonatkozóan is megtartani, illetve érvényesíteni.

A másik fontos tapasztalat a területvédelmi csapatok helyét, szerepét illetően az, hogy ezeknek a csapatoknak megyénkénti létrehozása — az ott élő személyi tartalékokból — igen kedvező abból a szempontból, hogy a feladataikhoz közel könnyebb a megalakításuk és alkalmazásuk.

A tapasztalatok tehát két igen fontos kérdésben — az egyik: a védelem alapvető feladatait ellátó hadművelési csapatok tehermentesítése az őrzés-védelmi, biztosító, valamint deszantelhárító feladatok alól, a másik: a helyi személyi tartalékokból történő könnyebb megalakítás és alkalmazás — alátámasztják az eddig is meglevő területvédelmi rendszer és az ilyen csapatok további fenntartásának szükségességét.

Nyilvánvaló azonban, hogy a honvédelem megváltozott célja, körülményei és

viszonyai között a területvédelem elvei sem maradhattak változatlanok, mint ahogyan a területvédelmi csapatok szervezése és alkalmazása sem.

A változásoknak ki kell terjedniük a rendeltetésre, a feladatokra, a szervezetekre, a diszlokációra, a felkészítésre, valamint a béke- és háborús vezetési rendre egyaránt.

A változtatások tartalmában, módjában a katonai védelmi koncepciónak — amelynek elemeire korábban már utaltunk — van meghatározó szerepe, ami egyben aláhúzza a területvédelmi csapatok fenntartásának, sőt: alaprendeltetésük bővítésének szükségességét is.

Tekintettel arra, hogy a szárazföldi harctevékenységek megvívása elsősorban a hadművelleti csapatokra hárul, *a területvédelmi csapatok rendeltetése elsősorban a határőrség, valamint a gyorsreagálású erők harctevékenységének kiegészítése lehet.* Ez megnyilvánulhat:

- *helyi biztosító területvédelmi feladatok ellátásában* — nagyrészt helyhez kötöten —, az adott közigazgatási egység területén jelentkező őrzés-védelmi, szakjellegű teendők végzésében,
- *körzeti területvédelmi feladatok ellátásában*, a határőrség erőivel és a hadművelleti csapatokkal együttműködésben, azok harctevékenységének kiegészítése céljából.

A területvédelmi csapatok helyét és szerepét illetően meghatározó, hogy sem szervezetileg, sem létszámukat tekintve ne tartozzanak a hadművelleti csapatok hadrendjébe. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy célszerű azokat alárendelni a hadművelleti területen harcoló hadművelleti csapatok parancsnokának.

A területvédelmi csapatok tehát nem haderőn kívüli szervezetek, hanem milicjellegű, de reguláris alakulatok. Annyiban térnek el és *annyiban kell megkülönböztetni a hadművelleti csapatoktól, hogy mozgósítás esetén az alkalmazás helyére (körzetébe) vonulnak be — éppúgy, mint a milicrendszerben —, és alkalmazásuk a részükre előre meghatározott körzet határain belül történik.* Ezen túlmenően természetesen különböznek a hadművelleti csapatoktól feladataik jellegében, fegyverzetükben és felszerelésükben, valamint tevékenységük módjában is.

A területvédelmi csapatok milicrendszerű kialakítását és alkalmazását az is meghatározza, hogy szervezeteiket békében nem célszerű fenntartani, alkalmazásukra tehát csak mozgósítás útján történő felállítás után kerülhet sor. Ennek következtében viszont — figyelembe véve, hogy a védelmi koncepció alapvetően a gyorsreagálású erőkre épít — a területvédelmi csapatok csak akkor vehetnek részt kezdettől fogva a harctevékenységekben, ha a fegyveres konfliktust egy hosszabb feszültségi időszak előzi meg, amely alatt a mozgósítás megtörténhet. Ez az idő a milicrendszerrel nagymértékben lerövidíthető.

A fő harcmód: a támadás

Manapság a védelmi doktrínák térnyerése — főként Kelet-Európában — és mitikus sérthetetlensége idején a támadást fő harcmódnak nevezni sokak részére bizonyára szentségtörésnek hat. A helyi háborúk tapasztalatai azonban ismételten megerősítik, hogy a hadászati alapállást — ez esetben a védelmi doktrínát — nem szabad összetéveszteni a célravezető harctevékenységek megválasztásával.

A védelmi doktrína — amint arra az előzőekben is rámutattunk — azt jelenti,

hogy egy ország nem egy másik ország elleni agresszióra, hanem csak és kizárólag a saját ország védelmére készíti fel hadseregét. Ezzel azonban nem vállal — nem szabad vállalnia — olyan kötelezettséget, hogy a harcmezőn nem alkalmazza a támadást, mint harcmódot. Ellenkezőleg: a megtámadott, agressziót elszenvedő országnak éppen a védelem sikere érdekében kötelessége — amennyiben erre lehetősége van — a leginkább célravezető harcmód alkalmazása.

A helyi háborúk tapasztalatai is azt igazolják, hogy a harcmezőn a siker kulcsfontosságú elve a támadás. A támadólagos fellépés teszi lehetővé akaratumknak az ellenség-re kényszerítését, küzdeni akarásának megtörését, fegyveres erőinek szétverését és megsemmisítését.

Az Öböl-háború erre egy negatív és egy pozitív példát szolgáltat.

A negatív példát az iraki oldalon találjuk. A nyugati katonai szakértők elemzése szerint is az iraki vezetés kapitális hibát követett el, amikor Kuvait meghódítása után csapatait megállította a szaúd-arábiai határon. Ha előnyomulnak, a világ leggazdagabb kőolajforrásainak birtokába jutva könnyen megszerezhették volna azokat a légi támaszpontokat, amelyek később nagyon megkönnyítették a szövetséges fegyveres erők felvonulását. E bázisok híján a szövetségesek kénytelenek lettek volna a Vörös-tenger kikötőiből a szaúd-arábiai sivatagon át felvonulni, ami nagyon könnyen zavarható lett volna. Ezt a hibát később is jótételezhették volna, például azaz, ha rászánják magukat a térségben lévő amerikai ejtőernyős csapatok ellen egy megelőző csapásra. Ehelyett azonban az irakiak nagy védőállásokat építettek ki a kuvaiti határ mentén, és a sivatag felől szabadon hagyták a szárnyukat. Ily módon Irak eltékozolta az egész haderejét egy hibás felfogásban, amelynek során az erőit saját akaratából egy óriási verembe ásatta, amelyben a katonák a megsemmisítésük-re vártak. Ez egy bámulatosan rövid csata után be is következett.

A pozitív példát az USA szolgáltatta azzal, hogy — megszabadulva attól a gondolattól, hogy nukleáris konfrontációt provokál — a második világháború óta először az Öböl-háborúban jó ideig a támadás koncepcióját követte. Így — a hagyományos fegyverek tekintetében — a katonai képességét majdnem teljesen kifejthette az iraki haderő szétzúzása.

A védelem megóvásának problematikája nem új keletű. Lényege főként hadászati és hadműveleti szinten az, hogy a védelem fő célját — a támadás megállítását, a támadó erejének megtörését, s ezáltal a saját terület megtartását — milyen módon lehet a leghatékonyabban elérni: előre kiépített, állásvédelemre alapozott állóvédelemmel, vagy a védő csapatok manőverezőképességére alapozott mozgékony védelemmel, esetleg a kettő olyan kombinációjával, amely magába foglalja a támadó késleltetésére irányuló rugalmas ellenállást, egyes terepszakaszok, objektumok szilárd (álló-) védelmét is, de a védelem célját tulajdonképpen támadólagos tevékenységekkel — a védelem főerőivel végrehajtott gyors és határozott ellenlökésekkel, ellencsapásokkal — éri el.

A fenti kérdésekre adott válaszok nemcsak a védelem „működését”, a megvívása során követendő eljárásokat, harcmódokat határozzák meg, hanem keretet adnak a védelmi doktrína megvalósításához szükséges haderő nagyságrendjének, struktúrájának, felszereltségének, felkészítésének és kiképzésének, valamint vezetés-i és ellátási rendszerének eldöntéséhez is.

A védelemre vonatkozó korábbi nézetek ártértékelésével foglalkozó irodalom

áttekintése alapján úgy tűnik, hogy az állóvédelmet ma már nem tartják célravezetőnek sem a NATO-hoz tartozó, sem a többi európai ország hadseregében. Ennek oka az a történelmi, hadtörténelmi tapasztalat, hogy a korszerűen felszerelt támadóerőkkel még a huzamosabb idő alatt kiépített, jól előkészített állóvédelmet is rendszerint sikerül áttörni, ha manapság valaki ilyen védelem létrehozására egyáltalán elszánná magát. Ugyanakkor az állásvédelemben a védelem erői szétforgácsolódnak, nehezen koncentrálhatók, s így a védelem áttörése esetén — bármennyire is az a védő jelszava, hogy „nincs hátra, csak előre van” — a jelentős területfeladás alig kerülhető el.

A mozgékony védelmet előtérbe helyező koncepciók viszont a hadtudománynak azt a törvényszerűségét nem tudják megkerülni, hogy a védelem céljának elérése — minden más fontos tényező mellett is — nagymértékben függ a tér birtoklásától, a tér birtoklása pedig a tér fontos pontjainak (terepszakaszc, objektum, uralkodó magaslat stb.) megtartásától. Ebből következik, hogy az újonnan kialakuló védelmi koncepciók az álló- és a mozgékony védelem elemeit, előnyös vonásait igyekeznek egyesíteni, s így a legtöbb esetben a kombinált védelem koncepciója kerül előtérbe, mint követendő megoldás.

A kombinált védelem azonban — éppen azért, mert a mozgékony védelem elemeit is magába foglalja — területfeladással is jár. De mit tegyen egy olyan kis ország, amelyik nem adhat fel — időlegesen sem — területet? Nyilvánvaló, hogy nem helyezkedhet ismét, illetve nem térhet vissza az állóvédelem koncepciójához, ezért arra kell törekednie, hogy kiküszöbölje a kombinált védelem alkalmazásával együtt járó területfeladás kényszerét. Erre az a megoldás kínálkozik, hogy a védő — az időben foganatosított felderítési rendszabályok „korai előrejelzése” alapján — a lehető legrövidebb idő alatt megindítsa az ellenlökéseket, s már a határhoz lehető legközelebbi terepszakaszon csapást mérjen a betört ellenségre. Ehhez az szükséges, hogy maximálisra növekedjen az erre a feladatra kijelölt csapatok reagálóképessége (azonnali készenlét, mozgékonyosság, egyes csapatrészek légi szállítása, légi támogatás, előkészített tervek stb.).

Annak érdekében, hogy az ellenséges erők előnyomulását területünkön megakadályozzuk, a védelmi tevékenységet a határhoz lehető legközelebb meg kell kezdeni, majd a harcot a térség feltétlenül szükséges mélységének kihasználásával rendkívül mozgékonyan kell megvívni.

A védelem célja határozza meg, hogy az agresszor tervezett megsemmisítése végett mely területet kell tartani, ahol kellő mozgékonyágú, olyan harctevékenységre kerül sor, amely végül is ellenlökés révén döntést eredményez. Ezért meglehetősen kivételes eset lehet, hogy valamely területet előre meghatározott módon előkészítsünk.

Felvetődik a kérdés: hogyan kell értelmezni a terület megtartásának, illetve az ellenség megállításának követelményét. A válasz az, hogy a „megállítás” nem jelenti feltétlenül azt, hogy a támadót teljes mértékben mindenütt és feltétlenül megállásra kell kényszeríteni. Elegendő a támadás lendületének bizonyos terepszakaszon, meghatározott ideig történő lelassítása úgy, hogy az ellenlökést végrehajtó erők a feladatukat teljesíthessék. Az ilyen „megállítás” eredményeként a támadót fel lehet morzsolni, ezenkívül lehetővé válik, hogy az ellenlökésére tervezett térséget ne hagyassák el, oldalt ne törhessenek ki és a megsemmisítő csapást ne kerülhessék el.

Az említettek közül teljesen világossá válik, hogy a védelem, amelynek célja a támadó megállítás, mozgó és álló elemekből áll. Emellett a hadműveleteknek lehetnek olyan szakaszai, amelyek inkább állónak tekinthetők, az álló szakaszokból aztán nagyon is mozgó védelmi harcot lehet vívni. Arról van szó, hogy ennek során az ellenség folyamatosan gyengíthető, újra és újra váratlan körülmények közé kényszeríthető, amelyek eredményeként a támadó lendületét veszti.

A védelem előkészítése során nagyon jelentős a védő azon elhatározása, hogy mely területeket hagy szabadon. Nem kevésbé jelentős annak meghatározása, hogy a támadót mikor, hol és mely alakulatok verik szét, továbbá hogy ezt megelőzően mely térségben, mikor és meddig, mely erőnek kell az ellenséget megállítaniuk.

A megállítás céljából vívott védelmi harc csak akkor sikeres, ha a harcoló csapatoknak, a támogatóerőknek kellő tűzerejük van, és a légierő is hatékonyan működik. A mozgékony és a védettség igen nagy jelentőségű. A védelem mélységében vívott harc során szükség szerint változtatni kell a megállítást, a támadást és a késleltetést, ami összességében meglehetősen nagy követelményeket támaszt a fegyverzettel, a felszereléssel és az utánpótlással szemben.

A jövőben a védelem — mint harcmód — a hadműveletek fontos részét képezi, de kérdéses: oly módon-e, hogy az ellenséget „meg kell állítani”. Amennyiben olyan védelemre gondolunk, amelyet hagyományos jelleggel készítenek elő, akkor elmondhatjuk, hogy ez a megszokott, „szabályos védelem” meglehetősen elavult.

Végső következtetésként levonható, hogy a védelem céljának elérése a késleltetéssel, halogató és találkozóharcra s az ezt követő támadó tevékenységgel az esetek többségében jobban biztosítható, mint a merev állásvédelemmel.

Az „újszerű” védelem a késleltetést, a megtartást és a „csapást” váltogatva igen magas követelményeket támaszt a csapatokkal szemben. Nagyobb térségben, rövidebb előkészületi idő után és gyorsan, váratlanul változó körülmények közepette kell a harcot megvívni. Mindehhez ötletességre, kezdeményezőkézségre és ésszerű kockázatvállalásra van szükség.

A védelem újszerű megszervezéséről a kis országok sem mondhatnak le, de meg kell találniuk azokat a formákat és módszereket, amelyek között az új elvek a terület „szűkössége” mellett is érvényesíthetők. Nekünk, magyaroknak különösen súlyos veszteségeket okozott a védelem irracionális értelmezése, a merev állóvédelem vulgáris felfogása és alkalmazása a Don-kanyarban. A védelmet az országunkat ért agresszió első pillanatától kezdve aktív „támadó” tevékenységként kell felfogni és találkozóharcok, ütközetek sorozatával megvívni, ezzel biztosítva az ellenség térnyerésének megakadályozását, erőinek megsemmisítését, illetve visszaverését a határon túlra.

Jeney Géza

Az új katonai egyetemi képzési rendszer előkészítéséről

Bár az egyetemi szintű katonai vezetőképzés szükségességéről dúló viták napjainkban a katonai egyetem léte mellett szóló érvek hatékonysága miatt elcsitulni látszanak, úgy tűnik, hogy az új katonai egyetem létrehozását nem csupán a tetemes idővesztés veszélyezteti. Legalább ilyen veszélyt jelent az, hogy az új egyetem lényegét, jellemzőit, képzési cél- és mechanizmusrendszerének lényegét még a mai napig sem körvonalazták eléggé pregnánsan. E két, egymást erősítő veszélyforrás a valódi intézményi autonómia hiányára, valamint a hatékony önszerveződési mechanizmus szükségszerűen fennálló fogyatékoságaira vezethető vissza. A szerző e problémakör összefüggéseit boncolgatja a kiütkeresés igényével.

Az új képzési rendszer jelentőségéről és a késlekedés veszélyeiről

Az akadémiai képzés reformjának régóta elkötelezett híveként és az egyetemi képzés koncepciója kialakítását szolgáló előmunkálatokat periferiális részeseként hosszabb idő óta foglalkozom az egyetemi szintű képzés problémájával. Ismerve a képzés korábbi és jelenlegi rendszerét, tanulmányozván a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (ZMKA) intézményi akkreditációs bizottsága (IAB) által elkészített koncepciót¹, valamint a kreditrendszer lényegét feltáró tanulmányt², néhány olyan gondolat fogalmazódott meg bennem, amelyeket *megfelelő* — külön e célra megszervezett — fórum hiányában, úgy érzem a nyilvánosság elé kell tárnom, és meg kell osztanom minden érdeklődővel.

Bizonyára nem tévedek, ha feltételezem: az egyetemi képzés — felsőoktatási törvény szellemében megfogalmazott — feltételeinek megteremtése és sikeres bevezetése nem csupán néhány felelős vezető, „megszállott zászlóvivő” ügye, hanem mindannyiunké, akik az akadémia falai között oktatunk, dolgozunk. Sőt, ha e problémát valós hatókörzetében és lehetséges következményeivel együtt vizsgáljuk, akkor sorsát és kimenetelét a Magyar Honvédség kereteit is *messze meghaladó közügynek* kell tekintenünk és *ennek megfelelő módon* kell kezelnünk.

E tény illetően megítélésének az alátámasztásához talán elégséges Gyuricza Béla nyá. altábornagy, országgyűlési képviselőnek, a Magyar Honvéd c. folyóiratban közölt nyilatkozatára³ hivatkozni. Ebben a katonai egyetemi képzés beindítása terén tapasztalt késlekedés veszélyeit illetően a következőképpen fogalmazott: „... A

késlekedés végeredményben a szellemi kompatibilitást, a haderőreform sikerét, az euro-atlanti integráció esélyét veszélyezteti...”

Ám ha csak az akadémia keretein belülre szorítkozunk, az egyetemi képzésre való áttérés (a továbbiakban: áttérés) azért mindannyiunk „közügye”, mert komoly kötelezettségeket ró majd az akadémia jelenlegi és jövőbeli oktatói karára. De még inkább azért, mert sikere nem kis mértékben függ attól, hogy az oktatói kart milyen mértékben és hogyan vonják be e munkába és az milyen mértékben fogja sajátjának érezni az újat, vállalva az ezzel járó, korántsem csekély terheket.

E gondolati tartalom súlyát csak annak a szkepszisnek — vagy talán aggodalomnak?! — a súlya haladja meg, amelyet két, különösen aggasztónak ítéltető probléma fennállása miatt kell éreznünk.

Az egyik problémának a felkészülésre felhasználható idő — lassan végzetesnek tűnő — elfecsérelését érzem, melynek következményeként az egyetemi képzési rendszer kialakítása terén — ne firtassuk ennek legközvetlenebb okait, de — *óriási késésben van* az akadémia. E tény annak tudatában értékelhető valós súlyának megfelelően, hogy a még rendelkezésre álló idő szűk volta kapkodásra (a felszínes elemzésre, a problémák elnagyolt kezelésére, alkalmatlan eszközök és módszerek megválasztására stb.), végső soron pedig *szakszerűtlen döntés-előkészítésre* kárhoztathatja a kidolgozásban részt vevőket. A nem kellően megalapozott döntések azután kiszámíthatatlan, de legalábbis nem kívánt következményeket vonhatnak maguk után, melyben intézményünk presztízisének az elvesztése lenne talán a „legcsekélyebb” veszteség.

Az *aggodalomra okot adó másik* — ezzel szorosan összefüggő — problémának pedig az eddig végzett előmunkálatok jellegét és eredménnyel nem igazán kecsegtető voltát tekintem. E munka ugyanis nem az oktatásszervezés elmélete által bizonyított logika szerint szerveződik, és ez szintén azt vonhatja maga után, hogy végül is csak egy *alapjaiban ingatag* képzési rendszer bevezetésére futja majd erőnkből.

A jelzett problémák azt a veszélyt hordozzák magukban, hogy egy bizonyos ponton túl már *egymást felerősítve* akár zátonyra is juttathatják az áttérés megvalósítását célzó erőfeszítéseket.

Korántsem gondolom, hogy a megoldás kulcsát megeltem volna. Azt azonban tudom, hogy rengeteg ismeret, tapasztalat és másféle fogódzó áll rendelkezésünkre, melyeket célszerűen felhasználva megfelelő megoldási módot találhatunk e nem mindennapi „feladványra”.

Az áttérés, valamint a szakszerű előkészítés szükségességéről, lényegéről és tartalmáról

Úgy gondolom: nem vitatható, hogy ma — majd két évvel a felsőoktatási törvény (Ftv.)⁴ hatálybalépése után és három évvel az akkreditációs kötelezettség teljesítési határidejének (1998. szeptember 1.) letelte előtt — szinte *behozhatatlan mértékű* lemaradást konstatálhatunk az áttérés előkészítése terén.

A lemaradás mértéke persze korántsem értékelhető ilyen súlyosnak, amennyiben nem olyan felsőoktatási intézményt kívánunk létrehozni, amely minden érdemi jellemzőjében megfelel az egyetemekkel szemben támasztott követelményeknek.

Ám ha *valódi egyetem* létrehozása a kitűzött cél, akkor a jelenleg működtetett képzési rendszerünk egyetlen elemét sem hagyhatjuk változatlanul, *egyetlen tényezőjét sem „menthetjük át”* változtatás nélkül!

Sajnos eme felismerés nem minden döntéshozó tényező tudatában fogalmazódott/fogalmazódik meg ilyen kategorikusan, és ez döntő mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a felkészülésre felhasználható idő majd fele már veszendőbe ment!

Nem kevésbé sajnálatos, hogy az oktatói karban is vannak — szerencsére nem sokan — olyanok, akik nincsenek e kritikus helyzet tudatában és/vagy bíznak a mára már meglehetősen megcsontosodott és korszerűtlenné vált képzési szisztéma átmenthetőségének lehetőségében.

Pedig meg kellene már értenie minden — a katonai felsőoktatás ügye iránt felelősséget érző — tényezőnek: az áttérés lényege nem abban áll, hogy a felsőoktatási törvényt kell megfeleltetnünk a magunkkal hurcolt, *mára elavult, megújulni képtelen* képzési szemlélet és szisztéma igényeinek. Éppen fordítva: *nekünk kell megfelelni az európai normákat követő és a valódi tudományosság alapjait megteremtő felsőoktatási törvény szellemének és követelményeinek!* Ez pedig a törvény ismeretében *csak egyféleképpen értelmezhető kiindulási alaptételt* enged meg számunkra. Mégpedig azt, hogy képzésünk avított szemléleti elemeitől és célrendszerétől, a képzés tantárgy- és tanórástruktúráján át az intézmény szervezeti felépítéséig és működési mechanizmusáig *minden rendszeralkotó tényezőt „újra kell fogalmazni”, át kell alakítani*, ha mégoly fájdalmas is az.

Úgy gondolom, hogy az iménti alaptétel a kívánatosnál lassabban válik evidenciává és ez komoly mértékben fékezi az előrehaladást.

Utalni kell továbbá egy következő evidenciára is, amelyet az *áttérés mikéntje szempontjából* lenne kívánatos minél előbb elfogadni.

Az oktatásszervezés elméletével egy kicsit is foglalkozóknak tudniuk kell, hogy adott képzési rendszer/folyamat minden egyes alrendszerét/részfolyamatát azon jellemzők által meghatározott követelményeknek kell alárendelni/megfeleltetni, amelyekkel — a képzés során és annak végeredményeként — a hallgatókat fel kívánjuk ruházni.

A képzés helyzetének ismerete és ama tényyszerűség elfogadása, hogy adott képzési mechanizmusrendszer biztos alapokra helyezése és kimunkálása csak *szigorúan kötött sorrendiségű művelet* sor eredménye lehet — melynek kezdő lépése a képzési célrendszer megfogalmazása és elfogadása, befejező lépése pedig a szervezeti és az eszközrendszer kialakítása —, *két, egymással szorosan összefüggő alapkérdést* vet fel:

- ❖ Felépíthető-e egy jól megalapozott képzési rendszer annak rögzítése, elfogadtatása és egységes értelmezése nélkül, hogy *milyen jellemzőkkel felruházott katonai vezetőket* kell kibocsátania a katonai egyetemnek?
- ❖ Amennyiben ezt ezidáig elmulasztottuk megtenni, akkor vajon *elegendő lesz-e* a még hátralévő idő arra, hogy a szóba hozott műveletsort elvégezve érdemi eredményre jussunk?

Az *első alapkérdésre* adott válasz egyértelműen az, hogy *nem!* Annál is inkább, mert bennünk — akiket valamilyen módon érintettek az előmunkálatok — ma még az egyetemi képzés alapvető lényegét megrajzoló általánosítások sem álltak össze egységes szem-

léleti képpé. A kérdésben szóba hozott jellemzőkről nem is szólva, hiszen ez idáig még meg sem fogalmazódott hivatalosan annak igénye, hogy a *„Milyennek kellene lennie egy katonai egyetemet végzett tisztnek?”* kérdésre valamiféle válasz szülessék!

Kellő szakértelemmel megfogalmazott kritériumrendszer ma még tehát nincs, mindenki által elfogadott és azonos módon értelmezett pedig még kevésbé, pedig csak ehhez lenne szakszerűen hozzárendelhető az új képzési rendszer minden további — egy-mással is szoros függőségben lévő — alkotóeleme.

Anélkül, hogy a probléma boncolgatásába mélyednék, csupán fontossága érzékeltetése végett legyen szabad néhány gondolatot felvetnem.

A katonai egyetemet végzett tisztekkel szemben még az általánosság szintjén maradván is *sokféle kritériumnak* kell megfogalmazódnia. Pl. az egyetemet végzett tisztnek rendelkeznie kell minden bizonnyal: tudományosan megalapozott világnézettel; korszerű műveltséggel; megalapozott katonai, elmélyült szakterületi és korszerű vezetési ismeretekkel, illetve felkészültséggel stb.

Igen ám, de mindez jószerével csak az elsajátíttatni tervezett ismeretkörök körántsem teljes listája. Vajon milyen konkrét tartalmat kell tulajdonítani a felsoroltaknak és az itt fel nem soroltaknak? És hogy következnek mindebből az ezeknél is bonyolultabb megközelítést igénylő tantárgyi ismeretek, a tantárgyon kívüli háttérismeretek, avagy a pszichikus és motorikus készségek és képességek elsajátítási folyamatai? És mindezeknek milyen célszerű struktúrában és mely prioritások figyelembevételével kell elrendeződniük? És ha az elsajátítandó ismeretszerzési, valamint ismeretalkalmazási kritériumok megfogalmazást nyernek, és persze elfogadtatást is, mondjuk egy arra alkalmas grémium előtt, akkor e kritériumoknak milyen képzési mechanizmus fog a leginkább megfelelni?

Márpedig mindezekre és az ezekhez hasonló oktatásszervezési kérdésekre adott *egzakt válaszok nélkül nem lehet* stabil, időálló, európai szintű képzési mechanizmust kialakítani. Amennyiben tehát az áttérést előkészítő munka egy *arra alkalmas kritériumrendszer* szükségességét, valamint a tantervelmélet *belső logikai rendjét figyelmen kívül hagyva* kíván eredményt felmutatni, akkor az *nem a valódi kérdés megválaszolását fogja szolgálni.*

A valódi kérdés ugyanis nem az, hogy a jelenlegi képzés bázisára támaszkodva mit tudunk megtenni, avagy mire vagyunk ma képesek! A valódi kérdés az: *mit kellene tennünk ahhoz, hogy az akadémia európai színvonalú egyetemi képzést tudjon megalapozni és működésbe hozni!* Ehhez pedig nem lehet fordított alapállásból kiindulva „eljutni”.

Meggyőződésem tehát, hogy csak a megfelelő pedagógiai tudatossággal feltett kérdések megválaszolása lehet az *érdemi előkészítő munkafolyamat tárgya*, mely folyamat *jól körülhatárolható logikai rendbe szedett koreográfiáját* az oktatásszervezés elmélete már kidolgozta.

Csakis az e koreográfia szerint szerveződő előkészítő munka eredménye lehet a *sikerre igényt tartó* szándékok és törekvések alapja, mely egyúttal a jelenlegi adottságaink *valóban korrekt* összehasonlítási alapját képezheti.

Csak az ily módon építkező előkészítés vezethet oda, hogy az intézményi akkreditációt akadémiánk a bizonyosság tudatával vállalhassa, nem tévesztve szem elől, hogy a *„Mire vagyunk képesek?”* kérdésére csak azután adhatunk érdemi választ, ha már kristálytisztán megfogalmaztuk: *„Mit kellene eredendően tennünk?”*

De vajon milyen következtetésre juthatunk képzésünk jelenlegi helyzetéből kiindulva?

Amikor a jövő tisztjével szemben támasztott követelményrendszer (az egyetemi képzés tulajdonképpeni célrendszere) szükségessége, fontossága és a hiányából adódó hátrányok kiküszöbölése mellett szót emelek, azt is le kell szögezni, hogy a jövő tisztjének *több vonatkozásban másmilyennek kellene lennie, mint amilyet az akadémia* — a napjainkban is fennálló „gúzsba kötöttsége” miatt — *még egy-két évig kibocsátani kénytelen!* Más megfogalmazás szerint, a katonai egyetemet végzett tisztekkel szembeni elvárásokat *már semmiképpen sem fedik* a jelenlegi gyakorlatunk elvárásai.

Mielőtt a probléma lényegére talán a legélesebben rávilágító megállapításért elhamarkodott, netán a felelőtlen ítéletalkotás vádjá felmerülne, hadd utaljak itt csak arra, hogy képzési rendszerünk *nem csupán a Ftv. követelményei tükrében érett meg a reformra!*

A tisztképzés szovjet mintájára alapozott, a hazai tradíciókat szinte teljeskörűen mellőző képzési rendszerünk ugyanis *a szakszerűtlenül megfogalmazott és az egyre inkább teljesíthetetlen képzési követelmények, a tudományos műhelyek számára oly nélkülözhetetlen autonómia hiánya és a „kézi vezérlésű” oktatási mechanizmus követelményei miatt már régóta reformra szorul.*

A reform szükségessége abból az egyszerű összefüggésből is levezethető lenne, miszerint eleve irreális követelmény elvárni bármely vezetőképző oktatási intézménytől — különösen pedig egy egyetemi szinten jegyzett tanintézetétől — azt, hogy szinte teljeskörűen *készre dresszírozott* — mondhatni „kulcsrakész” — *vezetőket* bocsásson ki tantermeinek falai közül. Irreális, hiszen e célt még egyetlen, szigorúan körülhatárolt vezetői szerepkörre korlátozva sem lehet megvalósítani. Különösen pedig nem azzal az ígénnel, hogy egy, *éppen ez okból túlméretezett, merev, már igencsak korszerűtlenné vált sémák szerint uniformizált dresszúrárt és a kívánatosnál alacsonyabb szintre kárhoztatott elméleti felkészítést* magába foglaló képzési metódus még azon vezetői kvalitások beidegződését is megalapozza, amelyek a széles látókörű, az új iránt fogékony, a kreatív és kezdeményező típusú katonai vezetőket jellemzik.

Sőt, e metódus változatlanul hagyása *egyre kedvezőtlenebb következmények eredője lehet* abból következően, hogy a hadseregben lényegi változások („haderőreform”) sora ment végbe több év óta anélkül, hogy az akadémia (tán nem egészen jelentéktelen szellemi tőkével rendelkező) oktatói kara *érdemben részt vehetett volna* a döntési alternatívák kidolgozásában.

A „jövőt megcélzó” döntések előkészítését szolgáló elméleti munkának sem lehetett részese az a szellemi műhely, amelyben újabban egyre többen a hadtudomány művelésének, valódi bázisát látják.

A képzési követelményrendszer változatlanul hagyása ilyen viszonyok között azt a mindinkább irreálissá váló követelményt állítja az oktatói kar elé, miszerint oly módon kell felkészíteniük a tiszteket *egyes konkrét* — a gyakorlati élet szigorúan zárt viszonyai között funkcionáló — *vezetői posztokra*, hogy eközben éppen a gyakorlatról alkotott képük válik egyre pontatlanabbá!

Ám mielőtt a tisztelt olvasóban az a megoldás fogalmazódna meg, hogy akkor oktatóinkat gyakrabban kell csapatgyakorlatra vezényelni, hadd tegyem fel az alábbi kérdést.

- ✧ Vajon miként lehet katonai vezetőket céltudatosan a jövő számára képezni az MH már elavult, a haderőreform célkitűzései szerint is mihamarabb meghaladni kívánt gyakorlatán keresztül?

Megítélésem szerint a *céltudatosság* jegyében sehogyan sem! Képzési rendszerünk megváltoztatását tehát nemcsak a hiteltelenné válás rohamosan növekvő veszélye teszi óhatatlanul indokolttá, hanem a jelenleginél korszerűbb jövőre igényt tartó hadsereg létrehozásához, működtetéséhez és fejlesztéséhez fűződő *társadalmi és területi érdekek is ezt követelik*.

A létrehozni kívánt korszerű hadsereg szükségletei szükségképpen átrajzolják a katonai vezetővel szembeni követelmények egész rendszerét is: mégpedig új elemeket behozva, egyeseket elvetve, a legtöbbjét pedig másféle sorba rendezve. Minden biztonnal előbbre helyeződik majd a műveltség, a széles látókör, a sokoldalúság, a nyitottság, a kreativitás, az önállóság, az együttműködési és kommunikációs készség stb. fontossága; szemben például a rutinszerűséggel, amelynek kialakításába oly nagy energiát fektet intézményünk.

Az „önálló személyiségű és gondolkodó típusú tiszt” (nevezzük egyszerűen így a jövőnek azt a fajta katonai vezetőjét, aki nem egyszerűen csak „egy csavarja a hadigépezetnek”) felkészítésével szemben támasztott követelményeket már nem lehet parancsorientált⁵, a valódi tudományosságot, az autonóm szellemiséget és intézményi létfeltételeket mellőző keretekbe „préselt” oktatási szervezetben, európai színvonalon kielégíteni!

Két okból sem. Egyrészt, mert egy modern hadseregnek nem lehet szüksége egy, az *alávetettséget hangsúlyozó*, az önállóságot kirekesztő, a tudományos felkészültség megszerzését nem ösztönző⁶, a szakmunka színvonalára „rutinszerűsített” parancsnoklási gyakorlatra.

És másrészt azért sem, mert egy modern hadsereg megteremtéséhez szükséges *szellemi potenciál csakis a tudományosság talaján álló, autonóm és az európai normák szerint szerveződő katonai egyetem* (pontosabban: katonai felsőoktatás) bázisán fejlődhet ki. Mégpedig egy olyan katonai egyetem bázisán, amely a *hadtudomány* függetlenített, önálló kutatóhelye, és rendelkezik mindazon feltételekkel, amelyek az *autonóm önszerveződés*et és *működés*ét biztosítják.

Ma ettől még sajnos igen távol állunk, pedig az elmúlt évtizedek bőségesen példát adtak arra nézve, hogy mivé torzulhat, avagy törpülhet a tudomány a hatalom „áldásos pátyolgatása” nyomán. Túlontúl sok időbe tellett, amíg megtanultuk, hogy a gazdaságnak — mint az érdekek által mozgatott mechanizmusnak — nem igazán hatékony befolyásolási eszköze az utasítás. Miért kellene ilyen sok idő annak felismeréséhez, hogy a tudományok művelésének — és persze átadásának — sem igazán hatékony hatóeszköze a parancs?

Be kellene végre látnunk, hogy

- miként a gazdaság, akként a tudomány sem működtethető hatékonyan, a tett, a megtenni tervezett erőfeszítések elismerését biztosító *ösztönzők*, valamint az ösztönzők alapján felismert és aktivitásra készítő *érdekltség* nélkül;
- ezen a területen is csak a függőségtől mentes pozícióban hozott döntések felelhetnek meg leginkább a döntéshozó érdekeinek, értelmi és érzelmi szükségleteinek;

- az érdekeltség és az autonóm döntési pozíció hiányát pótolni igyekvő utasítás jórészeivel *csak formai azonosulást* válthat ki a tudományos problémafeltárás iránt, *mintsem mély értelmi és érzelmi azonosulást*, amelyek pedig a sikerrel kecsegtető kutató- és — a kutatómunkát sohasem nélkülöző — oktatómunka *legelembibb feltételeit* képezik!

Ne akarjuk hát tovább cipelni magunkkal sem a „mundérba öltöztetett” hadtudományi kutatást, sem pedig kézi vezérlésű oktatási rendszerünket! Annál inkább se cipeljük tovább, mert éppen hogy az áhított intézményi és kutatói autonómia hiánya tette lehetetlenné elsősorban is azt, hogy a polgári egyetemeket már régóta jellemző független, öntörvényű szerveződésnek még a feltételei sem teremthetők meg, nemhogy annak valamiféle kezdetleges mechanizmusa létrejöhetett volna.

De ennek tulajdonítható az is, hogy mindeközben egy sor, az egyetemi képzésben rendszeridegennek minősíthető funkció (pl: harckészültség, 24 órás szolgálat, fegyveres őrzés-védelem, normásított továbbképzés, alapkiképzés stb.), illetőleg egy sor túldimenzionált tevékenységi kör és gyakorlat (pl: titoktartás, beléptetési és látogatási rend, szünidei tanszéki ügyelet, kötelező tájékoztató rendezvények stb.) terhétől sem szabadulhatott meg az akadémia.

Látható tehát hogy a jelen helyzetből kiindulva sem juthatunk másféle következtetésre, mint arra, hogy *képzési rendszerünk* megreformálásának — a polgári felsőoktatással egy ütemben és szinte ahhoz igazodóan — *nincs érdemi alternatívája!*

Amennyiben pedig azt is meggondoljuk, hogy a rendszerváltás óta e reformnak nincs sem ideológiai, sem politikai, sem pedig jogalkotási akadálya, akkor...

Úgy gondolom, hogy a képzési reform szükségességének több oldalról való bizonyítása, valamint a reform megvalósítását előkészítő munka belső logikai meghatározottságának, bonyolultságának és nagyságának érzékeltetése után már *nem lehet felhőtlen nyugalommal igennel válaszolni* a másodikként feltett alapkérdésünkre.

Az 1998. szeptember 1-jéig még rendelkezésre álló idő megítélésem szerint *már szinte behozhatatlanul kevés* az új rendszer pedagógiai igényességű kidolgozásához, bevezetéséhez és az akkreditációra való felkészítéséhez.

A sikeres akkreditáció esélyeit vizsgálva azonban *nem csak az időtényező szűk voltával* kell számot vetnünk. Esélyeinket legalább ilyen mértékben csökkenti a képzés *változatlan vagy legalábbis alig csökkenő intenzitással* való folytatása is. Ez — azon túl, hogy nincs szinkronban sem a jövő, sem pedig a létszámában csökkenteni tervezett hadsereg rövid távú igényeivel — óriási energiákat köt le, és pontosan a kívánattal ellentétes irányba hat, tovább csökkenti a sikeres áttérés esélyeit.

Arra pedig talán utalni is felesleges, hogy milyen óriási haszonnal járt volna, ha az akadémia oktatói kara legalább egyetlen — tanóramentes — tanévnyi időt az *új képzési rendszer kimunkálására, folyamatos átalakítására és önmaga felkészítésére* (pl.: az oktatott elmélet elmélyítésére, a fel nem tárt hadtudományi irányzatok feltárására, a NATO-hoz tartozó hadseregek tanulmányozására, a tudományos továbbképzési kötelezettségek teljesítésére, az idegen nyelvi felkészültség fokozására stb.) *fordíthatott volna*.

Így tehát az áttérés súlyos terhe, valamint a folyó képzés számottevően nem csökkenő — tapintatosan fogalmazva: feleslegesnek ítéltető — ballasztja alatt görnyedő akadémia számára már *minden újabb elvesztegetett nap a kudarc bekövetkeztének lehetőségeit erősíti*.

Az előkészítés módjáról és eszközeiről

Bizonyára úgy illendő, hogy kétkedésem okainak és tárgyának megvilágítása után összefoglaljam az egyetem lényegének és az áttérés előkészítésének érdemi aspektusait érintő gondolataimat is.

Természetesen ezeket távolról sem lehet a teljesség igényével megrajzolni, már csak ezért is igyekszem a lényegre szorítkozni.

Az egyetemet végzett tisztekkel szembeni követelményrendszer kidolgozása szükségességének, illetve hiányának ismételt hangsúlyozásán túl e helyütt csupán rövid, tartalmi vonatkozású utalásra nyílik mód.

Az elkészítésre váró kritériumrendszernek az összes, a képzés szempontjából feltétlenül szükségesnek mutakozó tényezőre ki kell térnie. Ezért az elsajátítandó ismeret, valamint a kialakítani tervezett ismeretalkalmazásbeli készségek, jártasságok, illetőleg képességek körének és mélységének a meghatározásán túl *egy sor egyéb kritériumot is rögzítenie kell*. Így feltétlenül körvonalazni szükséges, hogy *milyen szintű műveltséget kellene elvárni és kialakítani* az oly igen fontos szférákban, mint pl: az általános, a katonai, a vezetői, a jogi és az etikai műveltség stb.

De legalább ilyen fontos lenne megfogalmazni azt is, hogy *mely személyiségjegyek, pszichikus, szomatikus, illetőleg pszichoszomatikus készségek és képességek megalapozását kell előtérbe helyeznie képzési rendszerünknek*.

A képzési célok egzakt meghatározása szempontjából nagy jelentőségű kritériumrendszer kidolgozása mellett legalább ilyen fontosnak kellene tekintenünk, hogy a létrehozni tervezett egyetem lényegéről egységes szemléleti kép alakuljon ki az oktatói karban. Úgy gondolom ugyanis, hogy az egyetem lényegét legmarkánsabban kifejező jellemzők *írásba foglalása, majd annak egységes értelmezése révén kialakuló szemléleti alap nélkülözhetetlen feltétele* mind az előkészítést, mind a megvalósítást szolgáló munka sikerének.

Szerintem az új egyetem lényegét meghatározó főbb jellemzőket *egy másik — a már előzőekben tárgyalt kritériumrendszerrel azonos fontosságú — alapidokumentumban* lenne szükséges összefoglalni, meghatározva azt, hogy *milyen kíván lenni ez az intézmény, annak világos megfogalmazásával együtt, hogy miben kíván eltérni a jelenlegitől!*

Mondandóm illusztrálására — ismét csak egyféle vázlatosságra törekedve — hadd soroljak fel néhány fontosnak ítélt jellemzőt. Szerény megítélésem szerint *semmiképpen sem hiányozhatnak* a katonai egyetem önazonosságát kifejező tényezők közül a következők:

- ❖ a katonai egyetem, mint a katonai vezetőképzést legmagasabb szinten végző *állami egyetem*, a had- és a szervezéstudományok *független kutatóhelyeként, szakmailag önálló, önkormányzattal rendelkező jogi személyként* működik, megfelelő önállóságot élvező oktatási és kutatási egységeivel (tanszékeivel, kutatócsoportjaival stb.) együtt;
- ❖ *szakmai önállósága keretei között* tervezi, szervezi és végzi a had- és a szervezéstudomány egyetemes fejlődését előmozdítani hivatott *tudományos kutató- és felkészítőmunkát*, melyeknek tudományosan igazolt és a gyakorlat számára általánosítható eredményeire alapozva önállóan alakítja ki a *tantárgyi ismeretek körét és követelményeit*, továbbá önállóan tervezi, szervezi, végzi a *képzés*

feladatait és e szerint tart fenn kapcsolatokat más oktatási, tudományos kutató, katonai és egyéb szervezetekkel itthon és külföldön;

- ❖ *a katonai vezetőképzés a személyiség fontosságára, a megfelelő személyiség kialakítására helyezi a hangsúlyt, elfogadva azt, hogy a hatékony vezetés alapja a katonai rendszeren belül sem lehet más, mint a kiművelt, széles látókörű, tudományos világnézeti alapokon álló, kreatív gondolkodású, nyitott, szuverén személyiségű „emberfő”, így tehát ennek kell alárendelni a képzés egész rendszerét;*
- ❖ *különösen fontosnak tartja a had- és a szervezéstudomány művelése iránti fogékonyságot, a tudományos tevékenységgel szembeni igényességet, továbbá a más hadseregek tisztjeivel és törzseivel való együttműködést, valamint a külföldi katonai folyóiratok elmélyült tanulmányozását minőségi szinten megalapozó idegen nyelvi kommunikációs készség kialakítását a hallgatókban;*
- ❖ *előtérbe állítja a tudományos felkészültséget, a széles látókört, az önálló és kreatív gondolatiságot megalapozó elméleti képzést, amely ugyanúgy épít a tudományos előrehaladás egyetemes, valamint a had- és szervezéstudományi kutatás konkrét hazai és külföldi eredményeire, mint a valóság egyetemes, valamint a hadseregek gyakorlatának a külföldi és hazai vonatkozású tapasztalataira és ismereteire;*
- ❖ *ennek megfelelően szakít a gyakorlat és a szabályzatok fetiszizálására alapozott, az önálló, a tudományos gondolatiságot háttérbe szorító praktikista képzési szemlélettel és gyakorlattal, biztosítva az elméleti képzés dominanciáját és az ehhez párosuló gyakorlati felkészítés olyan átalakítását, hogy az a kreatív parancsnoki kvalitások kialakításának szolgálatába állítva kisebb súlyúvá, ám operatívabbá és hatékonyabbá váljon;*
- ❖ *a gyakorlati képzés terén nem a honvédség aktuális gyakorlata és pillanatnyi állapota igényeiből levezethető követelményeknek kíván megfelelni, hanem mindenkor a hadtudomány és a hadügy általános fejlődési tendenciáiból következő, az abból eredő követelményeket tekinti meghatározónak, melyekhez az intézmény maga dolgozza ki a szükséges oktatási eszköztárat;*
- ❖ *a megkívánt szintű és stabil alapokon nyugvó katonai műveltség kialakítását/megszerzését mindkét kar (minden szak és szakirány) tekintetében egységes alapozó képzési folyamatra kívánja építeni;*
- ❖ *megfelelő módon épít a hallgatók önállóságára, önmegvalósító képességére, önálló munkájára, akaratára és kitartására, emellett és mindezekre építve felhasználja a hazai és a külföldi tanulmányutak eszközét mind a honi és a külföldi hadseregek gyakorlatának megismerésére, mind az idegen nyelvi készségek fejlesztésére;*
- ❖ *megszünteti mindazon funkciók és tevékenységek ellátását, amelyek a katonai vezetőképzés mechanizmusrendszerétől idegenek és közvetlenül nem szolgálnak az oktatói és a képzési követelmények teljesítését, indokolatlanul lekötik vagy terhelik az oktatói kar, valamint a hallgatói állomány munkaidőalapját, szellemi és fizikai kapacitását;*
- ❖ *átveszi, illetve képzési rendszerébe beépíti mindazon rendszeralkotó elemeket, amelyeket a polgári egyetemek, mint az egyetemi szintű képzés minőségi tényezőit meghatározó gyakorlatot követnek, és összhangban állnak a katonai*

egyetem képzési céljaival (pl: a szemeszterrendszerű képzés felkészülési és vizsgaidőszakkal, a kreditrendszer, a fakultáció stb.);

- ❖ nem egy vezetési szint, egy konkrét beosztás ellátására kívánja felkészíteni hallgatóit, hanem egy-egy fegyvernem vagy szakterület adott — *több vezetési szintet átfogó* — beosztási tartománya által megkövetelt katonai műveltséget kívánja kialakítani a hallgatókban, amely műveltség biztosítja a megtanultak rugalmas adaptációját és mobilizálását; emellett azt is, hogy *e műveltség birtokosa akár a magasabb vezetői beosztások betöltésére is kvalifikálható legyen;*
- ❖ olyan katonai szakemberek képzését kívánja megvalósítani, akik személyiségük, magas fokú általános és katonai műveltségük, elmélyült szakmai, továbbá korszerű vezetői és kommunikációs felkészültségük alapján *felismerik az újat és a korszerűt, ám ahelyett, hogy konzerválnák a régit és megszokottat, készek és képesek korszerűsíteni a hadsereg gyakorlatát;*
- ❖ olyan diplomát akar biztosítani, amely semmiképpen sem kívánja pótolni, illetve igazolni a végzett tisztek adott beosztások ellátásához szükséges rátermettségének hiányát, illetve meglétét, ezzel szemben biztosítani kívánja, hogy birtokosa *megfelelő rátermettség esetén „zöld utat” kapjon a magasabb beosztásokig is elvezető előmenetelre; egyúttal olyan diplomát, amely a polgári élet magas fokú elismerését is képes kiváltani.*

Megítélésem szerint több, általam nem említett, ám fontosnak ítéltető kritérium fogalmazható meg a *jövő intézményét körvonalazni hivatott dokumentumban*, melynek szemléletformáló szerepe mellett az a haszna sem lenne elhanyagolható, hogy általa egyúttal megalapozhatóvá válna az egyetem szervezeti és működési szabályzata is.

Az, gondolom, már nem vitatható, hogy csak egy egységes szemléleti alapon álló, szakszerű, céltudatosan szervezett, feszített ütemű, a polgári tapasztalatokat igénylő, illetve azt felhasználó és az oktatói kart maximálisan bevonni igénykvő előkészítő munka vezethet sikerre.

Ugyanakkor az sem közömbös, hogy milyen tervezési és szervezési módszert követve folyik e munka. Korántsem lenne haszontalan, ha a tervező-szervező munka operatív irányítása egy, a képzés-átalakítás szempontjait szakszerű módon reprezentálni képes szakértői csoport alá kerülne, amelyben az átadni, illetve művelni tervezett szakértelem képviselői mellett az oktatásszervezés katonai és polgári szakértői is helyet kapnának.

Az előkészítő munka nyilván nem nélkülözheti a jól megalapozott ütemtervet, emellett azonban azt sem nélkülözheti, hogy ne használja ki a „teammunkában” rejlő előnyöket; hogy ne adjon *elegendő időt* a kellően megalapozott és jól körülhatárolt részfeladatok végrehajtásához; hogy ne bocsássa munkaeredményeit szélesebb körű vitafórum elé; és hogy ne legyen *valamiféle nyilvános fóruma* annak, ahol az oktatói kar javaslatait és észrevételeit érdemi reakálás reményében elmondhassa.

Bizonyosan nem kevés fog múlni azon, hogy mennyire leszünk képesek feldolgozni, igénybe venni és adaptálni a polgári felsőoktatás tapasztalati bázisát, és milyen módon fogjuk tudni hasznosítani a számunkra példaértékkel bíró hadseregek tisztiképzési gyakorlatának adaptálható elemeit.

E helyütt célszerű utalni arra is, hogy a NATO-tagság elnyerését célzó szándékoknak az új egyetemi képzés kialakítása aspektusából sem lenne haszontalan megfelelő nyomatékot adni. Ha az akadémia és a főiskolák tanári kara *elsőbbséget élvezhetne*

a külföldi katonai tanfolyami beiskolázások terén, avagy legalább is *valamilyen fix beiskolázási kerettel* bírna, a tisztképzés mechanizmusa az *elsők között, de legfőképpen* idejekorán reagálhatna az említett probléma képzési aspektusaira.

Feltehetőleg nem mindennapi szervezőmunkát fog igényelni a struktúraváltás végrehajtása, miután a felváltani tervezett rend szerinti képzés folytatása a fennálló szervezeti elrendeződés fenntartását fogja igényelni, miközben az új képzési rend kialakítása és bevezetése már egy új struktúra szerint végzett munkát tételezi fel.⁷

Ez az ellentmondás, *a szervezeti működés célszerű módon kialakított és fenntartott párhuzamossága nélkül* nem lesz feloldható.

Végezetül, de nem utolsósorban úgy gondolom: lassan kezdetét vehetné az „*egyetemi arculat*” kialakítását célzó munka is, amely, *a tartalommal összhangban hozott külkép* megformálását célul tűzve, fokozatosan megszabadítaná az akadémiát mindazon *anakronisztikus formai jegyeitől*, amelyek a csapatkategóriákon felülemelkedni képtelen gondolatíságot testesítik meg és szöges ellentétben állnak egy ilyen intézmény lényegi meghatározottságával. Tenni kellene mindezt például egy olyanféle „*minőségjavító program*” keretében, mint amilyenről oly érzékletes előadást tartott 1993 októberében az akadémiánkon vendégeskedő Tavernier vezérkari ezredes, a belga királyi akadémia menedzsmentkérdéseivel foglalkozó tanszékének vezetője.

Am a belga vendég előadásának azon részei is joggal tarthatnának számot érdeklődésünkre, amelyben a belga vezérkarnak *a minőség általános érvényű*, valamint *a parancsnoklás gyakorlata keretei közötti elfogadtatása* érdekében tett erőfeszítéseiről és azok eredményeiről szóltak (pl.: a minőség követelményeinek direktívában való megfogalmazása, a békeidőszak idején követendő vezetési stílust és módszertant körvonalázó charta kiadása stb.).

*

Mondanivalóm végére érve szeretnék ismét hangot adni abbéli meggyőződésemnek, hogy miként az oktatónak, akként az *oktatási intézménynek sem szabad lemondania a tudományos alaposság és a pedagógiai tudatosság érvényesítéséről*, amennyiben munkájával szemben olyan fokú igényességet kíván érvényesíteni, amellyel *hivatása magaslatára* juthat. Hivatásunk magaslatára eljutni pedig csak úgy tudunk, ha *szellemi potenciálunk/tudásanyagunk egyetlen hasznosítható „morzsáját” sem hagyjuk veszendőbe menni, és azt megfelelő szakértelemmel, teljes egészében a szóban forgó cél szolgálatába* tudjuk állítani.

Biztosra veszem, hogy oktatóink zöme támogatja, kész és képes arra, hogy elősegítse és vállalja az áttérés ügyét, ezért várja és igényli, hogy a feladatok megvalósításából mielőbb kivehesse a részét.

Arról is meg vagyok győződve, hogy egy, a kor követelményeit érvényesíteni képes katonai egyetem létrehozása által *nem csupán a had- és a szervezéstudomány művelésének, a hadsereg és a honvédelem szervezésének ügye* kerülhetne méltó helyére, hanem — a jelenleginél hatékonyabb honvédelem megszervezéséhez való hozzájárulása révén — *az ország is nyerne általa.*

JEGYZETEK

1. Koncepció a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia oktatási és szervezeti struktúrájának az 1993. évi LXXX. (felsőoktatási) törvény követelményei szerinti átalakítására, a sikeres akkreditáció feltételeinek a megteremtésére (előterjesztés az 1995. 03. 27-i AT ülésre, 1995. 03. 20.).
2. Dr. Kurta Gábor alezredes: A kreditrendszer alkalmazási lehetőségei a katonai egyetemi képzésben (tanulmány).
3. Lásd: A Magyar Honvéd VI. évfolyam, 1995. 03. 31-i számában a Mi a tétje a tétovázásnak? c. interjút.
4. 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról.
5. Lásd a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia szervezeti és működési szabályzatát (ZMKA, 1992., Nyt. számú: 685/0261), melynek az akadémia jogállására vonatkozó 1.1. alpontja így fogalmaz: „— a Magyar Köztársaság Országgyűlése által jóváhagyott oktatási törvény alapján a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia a magyar katonai felsőoktatás egyetemi szintű tanintézménye. Az akadémia a honvédezerkar főnökének közvetlen szolgálati alárendeltségébe tartozik, feladatát az általa megszabott követelményeknek, továbbá az oktatási törvény előírásainak megfelelően látja el. A HVKF az akadémia irányítását és felügyeletét személyesen, illetve HVK hdm. fcsf. útján valósítja meg. A szakirányítást az MHP vezető szervei [...] végzik, amelyek az akadémia megfelelő tanszékeinek, illetve szolgálatainak szakmai előjárói.”
6. Az MH illetményrendszere még a mai napig sem nyújt automatikusan működő intézményi elismerést annak a katonának, aki a magasabb kvalifikációs szint elérését tanúsító polgári egyetemi diplomák, avagy a tudományos fokozatok valamelyikét megszerezte. Mindössze öt évvel az ezredforduló előtt egyszerűen lehetetlen vállalkozás minderre ésszerű magyarázatot találni!
7. Pl: a vezetés- és szervezéstudományi kar két szakán megvalósítani tervezett szakirányok szerinti képzés feltétlenül azt igényli, hogy az anyagi-technikai fakultás fennálló tanszéki strukturáltsága megváltozzék, hiszen az új szakirányok által megkövetelt és a tanszékeink által jelenleg gondozott tudásanyagok határvonalai nem fedik le egymást: (Vö: az (1) alatt megjelölt koncepció 1. sz. melléklete szerinti logisztikai szak képzési szakirányait a jelenleg funkcionáló haditechnikai, hadtáp- és közlekedési, illetve egyéb más tanszékek jelenlegi képzési szakirányival).

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei

Tisztelt szerzőink! Kérjük, hogy a szöveget csak a lap egyik oldalára, másfeles sortávolsággal gépeltessék. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 20—22 gépelt oldalnyi terjedelmet. A beküldött cikkekhez, tanulmányokhoz készítsenek 10—12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát.

A feldolgozott téma szemléletesebb bemutatására vázlatok, ábrák is beküldhetők. A vázlatokat lehetőleg tussal (egy színben) elkészítve, arányos méretekkel és nyelvtanilag (szakmailag) kifogástalan szövegezéssel kérjük.

Kérjük külön lapon vagy a cikk végén tüntessék fel: teljes nevüket, rendfokozatukat, munkahelyüket, beosztásukat, tudományos fokozatukat, valamint irányítószámmal ellátott munkahely és lakcímüket, telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a *Hadtudomány szerkesztőbizottság* címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9—11. Pf.: 15.) küldjék meg. A gyorsabb és pontosabb feldolgozás érdekében a számítógépen írt cikkek floppy lemezét is kérjük beküldeni. A lemezt visszaküldjük.

A kézirat közlési ideje — a cikk elfogadása esetén — átlagosan 3—6 hónap, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg.

A szerkesztőség fenntartja a jogot a beküldött munkák rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, a mondanivalót nem csorbítjuk. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Bak Antal

A digitális térkép és a földrajzi információs rendszer

A haditevékenységek térbeli kiterjedésének növekedése, a hadművelleti, harcászati eljárások fejlődése, dinamikusságának változása, „intelligens” fegyverrendszerek alkalmazása olyan igényeket támaszt a földrajzi (terepi) információk vonatkozásában, amelyeket hagyományos módon és formában már nem lehet teljesíteni. A DT és a FIR a katonai vezetés számára hatékony információs eszközt kínál a döntések pontos és gyors előkészítéséhez, valamint a korszerű fegyverek és fegyverrendszerek alkalmazásához. Az MH-nak a következő évek fejlesztése során alkalmazási körébe kell vonnia DT-t, a FIR-t, mint a védelem egyik potenciális tényezőjét, a földrajzi tér kezelésének új információs eszközét.

A haditevékenység térbelisége — a rendszer működése, eredményessége szempontjából — kitüntetett jelentőségű. A fegyveres küzdelem végső céljaiban mindig a tér birtoklásáért, annak megszerzéséért vagy megtartásáért folyik. Nincs még egy olyan összetett emberi tevékenység, amelynél olyan sokrétűen, ugyanakkor elemi részletekre kiterjedően és integráltan, valamint időben dinamikusan (és korlátozva!) kellene figyelembe venni a terepi, földrajzi adottságokat, illetve ezen sajátosságok és a katonai tevékenység (ezek objektumai) viszonyát. Ennek meghatározói az adott kor haditevékenységének eljárás módjai (hadászata, hadművelete, harcászata), valamint az ezekkel szorosan összefüggő haditechnikai eszközök, illetve azok harcászati műszaki jellemzői.

Nyilvánvaló, hogy a földrajzi környezettel való kapcsolat döntően a haditechnikai eszközök révén valósul meg. Így ezek létezése az, ami ezen viszonyokat, kapcsolatokat egyáltalán létrehozza, illetve technikai fejlettsége a döntés változóit képezi. A parancsnok, a vezető döntésének legjelentősebb információbázisa maga a terep, a földrajzi környezet, amelynek térbeli adottságait a haditevékenység tervezése és vezetése során figyelembe kell venni.

A történelem során a hadseregek haditevékenységük és haditechnikai fejlettségük alapján igényelték a terepre, a földrajzi környezetre vonatkozó adatokat, jellemzőket. Az egyes társadalmak gazdasági, műszaki fejlettségük és anyagi lehetőségeik, illetve az állami és a katonai vezetés politikai, katonapolitikai elgondolásai alapján teremtették meg a szükséges térbeli, földrajzi információk rendszerét. A felteteleket technikai oldalról a műszaki tudományok eredményei szolgáltatták, és ezek fejlettsége az esetek többségében előtte járt a katonai igényeknek (vagy általuk

jött létre). A térre vonatkozó információk előállításának technikai feltételei az elmúlt századokban alapvetően nem korlátozták a haditechnikai eszközök alkalmazását, a haditevékenységek tervezését és lefolytatását, illetve azok eredményességét.

Természetesen ez csak akkor volt (van) így, amennyiben az állami katonai vezetés megfelelő döntéseket hozott a szükséges térbeli, földrajzi információs rendszerek időbeni létrehozására. Ellenkező esetben számottevő anyagi és emberi veszteséggel, esetenként vereséggel kellett „fizetnie” a hadvezetésnek.

A hagyományos térképek felett lejárt az idő!

Minden működő rendszer számára alapvető fontosságú, hogy a működéséhez szükséges információk rendelkezésre álljanak, a katonai rendszerek esetében ez a szó legszorosabb értelmében „létkérdés”. Nem szükséges részleteiben levezetni, hogy az MK megváltozott nemzetközi helyzete az MH feladatait generálisan módosította, ebből következően és ehhez igazodva előbb vagy utóbb változnia kell a szervezetnek, a felkészültségnek és a haditechnikai eszközöknek is. Mindezen részben már bekövetkezett és részben még várható változások jelentősen módosítják a földrajzi térségre vonatkozó információk rendszerét, tartalmát, előállításának módját.

Arról is említést kell tenni, hogy a jelenlegi politikai és katonai orientáció következményei sem mellőzhetők az ország védelmi feladatai térinformatikai rendszerének kialakításánál. Bármilyen szintű és mértékű a nemzetközi katonai együttműködés, kulcskérdése az információs rendszerek kapcsolata, ezen belül is a térbeli vonatkozási rendszerek (referencia) azonossága mind légi, mind földi vonatkozásban.

Általánosságban előre kell bocsátanunk néhány módszerbeli megjegyzést. A katonai vezetés minden korban határozottan arra törekedett, hogy a lehető legpontosabb és időszerű információkkal rendelkezzen arról a földrajzi térségről, ahol valamilyen haditevékenységet tervezett. Ez a törekvés azonban soha nem, vagy csak nagyon ritkán valósult meg a kívánt mértékben, ezért a haditevékenységekkel egy időben — vagy azt röviddel megelőzve — kiegészítették, módosították a terepre, a földrajzi környezetre vonatkozó adatokat, ismereteket.

Megállapíthatjuk, hogy a harccselekmények időszakában ott, akkor és olyan mértékben volt szükség térképészeti tevékenységre, ahol, amikor és amilyen kiterjedésben a térre vonatkozó adatok hiányosak voltak vagy hiányoztak.

A háborúk, a haditevékenység térbeli kiterjedésének növekedése, a hadművelleti, harcászati eljárások változása, fejlődése, a dinamika gyorsulása egyre inkább megnehezítette, hovatovább lehetetlenné tette az egyidejű vagy röviddel megelőző térképészeti (kiegészítő) tevékenységet. A korszerű hadseregek ezért a lehető legteljesebb térképészeti, földrajzi előkészítésre törekednek, mivel ez szolgálja leginkább a gyors döntéseket.

A korszerű haditechnikai eszközök hatékony alkalmazása elképzelhetetlen, amennyiben nem áll rendelkezésre megfelelő pontosságú és tartalmú térbeli információ. Valójában még az sem mellékes, hogy a szükséges információk milyen formában, milyen hordozón jelennek meg.

A legteljesebb térképészeti-földrajzi előkészítés a hagyományos(abb) haditechnikai eszközökkel felszerelt hadseregek esetében is alapvető követelmény. Itt leg-

feljebb annyiban „egyszerűbb” a megoldás, hogy a haditechnikai eszközök nem igényelnek korszerűbb, pl. digitális térképészeti információkat.

A Hadtudományi Tájékoztató 1994/7. számában A Magyar Köztársaság és környezetének katonaföldrajzi értékelése című tanulmányban országunk katonaföldrajzi helyzetéből levont összegzett következtetések sorában a következőket találjuk: „Magyarország — földrajzi helyzeténél fogva — meghatározó szerepet tölt be a Kárpát-medencében és Közép-Európában;... az ország geostratégiai helyzete kedvezőtlen, amely csak következetes politikával, a szomszédos országokkal való jó viszony kialakításával és fenntartásával, a két- és többoldalú kapcsolatok és garanciák megteremtésével, a regionális és az európai rendszerekben való aktív közreműködéssel egyensúlyozható... A háborús tevékenység szükségleteinek biztosítása — méreteik és költségigényük miatt — olyan jelentős erőfeszítések igényel, hogy egyetlen ország sem képes teljesen különálló béke- és háborús infrastruktúra kiépítésére. Ezért a megvalósítás legcélszerűbb formája az adott béke-infrastruktúra (polgári igények szerint kiépített) olyan irányú fejlesztése lehet, amely háború esetén megfelel a honvédelmi és a szűken értelmezett katonai követelményeknek is.”

A kedvezőtlen geostratégiai helyzetet a fent vázoltak mellett még számos egyéb módon szükséges ellensúlyozni, az egyik ilyen lényeges terület a védelmi feladatokhoz szükséges térbeli információk rendszere. Alig lehet túlhangsúlyozni annak fontosságát, amit a béke- és a háborús infrastruktúra közös létrehozásában a geoinformatikai rendszer jelent, amely azonban mindmáig nem valósult meg.

Az ország viszonylag kicsiny földrajzi kiterjedése nem nyújt jelentős „hadműveleti tartalékot”, ami csak azzal ellensúlyozható, ha saját területünkről a védelemhez, annak minden részfeladatához pontos terepi, földrajzi információkkal rendelkezünk. Egy esetleges fegyveres konfliktus időbeli feszítettsége harcászati, hadműveleti szempontból nem teszi lehetővé, hogy akkor aktualizáljuk vagy akkor hozzuk létre a szükséges térbeli információkat.

Az előző korok tapasztalatai, az ország katonaföldrajzi helyzete, valamint a katonai alkalmazás megváltozott igényei megkövetelik a térbeli információk (geodézia, térkép, katonaföldrajz) lehető legteljesebb előkészítését. Mindezzel azonban csak az előkészítés oldaláról bizonyítottuk a térbeli információk fontosságát. Szólnunk kell arról is, hogy a hadműveleti, harcászati igények szintén változtak a terepi, földrajzi információk terén.

Tekintsük át főbb vonalaiban ezeket a változásokat:

- *Jelentős kiterjedésű földrajzi területekről vált szükségessé az információ.* (Bár ez a követelmény döntően a nagyhatalmak számára lényeges szűkebb értelemben nem mellőzhető számukra sem.)
- *A felszín (a terep) jellemzőivel szembeni követelmény tartalmi részletekben és pontosságban növekedett* (környezeti érzékenység). Az „intelligens” fegyverek, haditechnikai eszközök viszonya a fizikai környezethez több és másfajta ismeretet kíván. A *funkciók* sokfélék lehetnek: navigáció, magassági korreláció, helymeghatározás, célra irányítás stb. Mindezek igen részletes és pontos térbeli információkat követelnek, a tevékenység három dimenziójában.
- *A térbeli jellemzők időszertűsége* lényegében az eddigiekből is következik, fontos azonban ezt a követelményt külön is hangsúlyozni éppen az ún. intel-

ligens fegyverek „részletek” iránti érzékenysége miatt. Az *időt* mint negyedik dimenziót is figyelembe kell venni.

- Több és bonyolult hierarchiájú információ áramlik a parancsnokhoz, ezért a korszerű katonai vezetési rendszerek számítógépes adatfeldolgozást (is) alkalmaznak, amelyek különböző forrásokból kapják az adatokat, mindezeket csak úgy lehet alkalmazni, ha egy *közös térbeli alapra* — a terepre — a földrajzi környezetre vonatkoztatjuk, értelmezzük őket.
- A parancsnoki döntések meggyorsítása és pontosabbá tétele szükségessé teszi, hogy a felhasználó katonai szervezetnek ne csupán „digitális terméket”, hanem az alkalmazás speciális igényeihez a lehető legkedvezőbben „illesztett” szolgáltatást — *elemzéseket, modellezéseket* — nyújtsunk.

A harccselekmények (megnövekedett) dinamikája a döntések idejét is lerövidíti. A döntéshozatal megtervezéséhez a parancsnok több információt vár, illetve kap, ezt gyorsabban kell feldolgozni, és a lényegyet kell továbbítani az alárendelteknek és a fegyverrendszereknek. Ezeket a bonyolult műveleteket a terep, a földrajzi környezet, a térbeli információ bázisán kell megtervezni és végrehajtani. A harc- és a hadműveleti vezetés követelményeit, igényeit hagyományos térképpel már nem lehet kielégíteni.

A térinformatika kiterjesztésének új eljárásai

A továbbiakban arról adunk rövid áttekintést, hogy a hadseregek megváltozott követelményei a térinformatika terén milyen módon, milyen rendszerekkel teljesíthetők.

A Magyar Honvédség a szervezeti és technikai korszerűsítés során szembekeverül a vázolt problémákkal. A fejlesztés során jelentős hátránnyal jár, ha a geoinformatikai vonatkozásokat mellőzve, azt a — úgymond — lényegesebb dolgok után tekintik át, valószínű meg. Valójában az eszközök szerves részeként meg kell előznie mind a katonai vezetés, mind a haditechnika korszerűsítését azért, hogy azok működőképességének biztosításához rendelkezzenek a szükséges térbeli információkkal már a kiindulásnál alkalmas formában, módon, tartalommal és pontossággal. Ellenkező esetben a legkorszerűbb vezetési és fegyverrendszerek még a hagyományos szinten sem képesek működni.

Amennyiben a következő esztendőkből előtérbe kerül a NATO-ba való belépésünk, már most el kell kezdeni a geoinformatikai rendszer átgondolt fejlesztését, szabványosítását. Ha a csatlakozásra nem kerül sor, még fontosabb a vázolt fejlesztés megtervezése és megvalósítása, hiszen ez esetben csak magunkra számíthatunk.

Az elmúlt két évtized technikai fejlődése a térinformatika terén is jelentős eredményeket hozott, amelyek döntően befolyásolták a hadműveleti, harcászati feladatok hatékony térképészeti támogatását. Két jelentős elemét emelem itt és most ki, amelyek lényegében megoldották a katonai vezetés térinformatikai problémáit.

Az egyik a számítógép útján létrehozott digitális térkép (DT)¹ A másik összetevő a DT-re alapozott terepelemző rendszer illetve a DT-hez kapcsolt különböző adatbázisokból és alkalmazói programokból felépített földrajzi információs rendszerek. (FIR; GIS)²

Nyugati katonai tapasztalatok alapján megállapíthatjuk, hogy a DT és a kato-

nai FIR-ek integrált alkalmazásai olyan kulcstechnológiát nyújtanak, amelyek az összes hadászati, hadműveleti, harcászati térinformatikai követelmény megbízható és hatékony megoldását szolgálják. A Magyar Honvédségnek a következő évek fejlesztési feladatai során fokozatosan alkalmazási körébe kell vonnia a fentebb vázolt DT-t és a FIR-eket.

Több mint öt éve az MH térképésszolgálat megkezdte a számítógépes térképészet alapjainak létrehozását. Ennek keretében elkészült: az ország felszíni magasságát 10x10 m rácshálózatban tartalmazó digitális adatállománya (digitális domborzati modell, DDM³). Ez év végére pedig az MK 1:50 000 méretarányú (ma.) digitális (váz)térképe is megvalósul. A két, jelentős digitális adatrendszer korszerű alapfeltételeket nyújt a geoinformatikai rendszeren belüli, még szükséges (térképészeti) fejlesztéshez, továbbá a hadsereg alkalmazási feladataihoz.

Nem lebecsülve a térképészeti rendszeren belüli további fejlesztés dilemmáit, úgy gondoljuk, hogy a nagyobb, pontosabban a nehezebb feladvány inkább az alkalmazás körében adódik, illetve fog adódni.

A térképészeti rendszeren belüli fejlesztés ugyanis informatikai és technikai jellegű. Ennek igen lényeges összetevője — amely az alkalmazás lehetőségeit döntően befolyásolja — a DT-hez kapcsolódó adatbázisok és alkalmazói programok létrehozása. Ez szakmailag és ráfordítás tekintetében egyaránt jelentős munka, bár jórészt tisztázott szakterületen.

Ezzel szemben a DT és FIR alkalmazása merőben új kérdéseket vet fel. Itt nem egyszerűen például egy új típusú harckocsit kell rendszerbe állítani, hanem teljesen újszerű (információs) eszközt, amelynek jelentős vezetési, szervezeti, képzettségi és módszerbeli következményei vannak. Az alkalmazás elméleti és gyakorlati vonatkozásait az teszi nehezen feltárhatóvá, hogy olyan kérdésekre kell(ene) választ adni, amelyekre a felkészítés igen esetleges a hadsereg köreiben, és a kvalifikált tisztek képzése is ritkán terjed ki ezekre — vonja le a következtetést egy francia tanulmány.

Hogy a DT és a bázisán épített térinformatikai rendszerek, valamint a hagyományos térkép mely harcászati-hadműveleti feladatok sorában és fegyvereknél, fegyverrendszereknél (haditechnikai eszközöknél) nyernek alkalmazást, az annak alapján dönthető el, hogy az adott feladat végrehajtását, illetve az adott haditechnikai eszközök alkalmazását melyik információs forma támogatja hatékonyabban. Hozzátehetjük még azt is, hogy amelyik az alkalmazás technikai feltételeinek egyáltalában megfelel. Bár ez a kritérium elég triviálisnak látszik, mégis a lényegre helyezi a hangsúlyt: melyik forma felel meg a gyakorlatnak legjobban.

Végül is a DT-t azért hozzuk létre, hogy a hagyományos térképnél hatékonyabban támogassa a katonai feladatok végrehajtását, de tudjuk, hogy a teljes alkalmazási körben ez nem teljesülhet.

A hagyományos térképet nem csupán a DT-vel összefüggő fejlesztési időszakban alkalmazzák. A tereppel közvetlen kapcsolatban ténykedő, harcoló katona és parancsnok számára azt követően is fontos információhordozó szerepet tölt be, és alternatív módon hozzájárul bizonyos területek főbb jellemzők szerinti áttekintéséhez. E körben a felhasználás körülményeihez, feltételeihez és/vagy a közvetlen tájékozódáshoz a hagyományos térkép a legcélszerűbb információs forma a terepről. Nagy valószínűséggel prognosztizálható, hogy a hagyományos térkép bármilyen

mértékű és tartalmú legyen is az MH fejlesztése, meghatározott alkalmazási körben alternatív formaként mindvégig megmarad a DT mellett.

Van azonban a korábbi állapotokhoz képest egy merőben új vonás, amely a hagyományos katonai topográfiai térképet kiemeli a maga nem mindig előnyös univerzális célszerűségéből (gazdag tartalommal van „zsúfolva” azért, hogy úgyszólván minden alkalmazási igénynek megfeleljen), valamint statikus (térben és időben) helyzetéből. Az új vonás: *a hagyományos térkép mögött ott van a DT*, amely nem csupán más formátumú leképzés, hanem magas alkalmazási potenciálú, rugalmas és szelektív információs bázis.

A DT ugyanis a vezetési rendszerek, fegyverrendszerek nagy hatékonyságú támogatása mellett forradalmi módon megváltoztatja a hagyományos térkép előállításának technológiáját. A sokoldalú felhasználás követelményeinek megfelelően felépített DT rugalmas lehetőségeket kínál az alkalmazás számára legjobban megfelelő térképi tartalom (terepjellemzők és adatok) hagyományos formában való megjelenítésére (tematikus térkép), így a fegyvernemek, szakcsapatok igényeinek pontosabb és gyorsabb kielégítésére. Mindemellett időben és területi kiterjedésben hatékonyan segíti a hagyományos topográfiai térkép előállítását.

A DT a legalkalmasabb, legrugalmasabb információs forma a terep időbeli változásainak feldolgozásához, rögzítéséhez, valamint a környezeti adatok térbeli kapcsolatának létrehozásához és a sokoldalú elemzés lehetőségének megteremtéséhez.

DT és a FIR fejlesztésének amerikai, francia és holland példái

A hadművészet és a haditechnika terén a 70-es években bekövetkezett forradalmi változások az amerikai hadvezetés számára (is) nyilvánvalóvá tették, hogy a hadseregek működéséhez (és haditechnikájához) térbeli (terepi, földrajzi) információs igényeket hagyományos térképekkel, geodéziai adatokkal és szervezetekkel kielégíteni nem lehet.

A fentebb jelzett változások egyik meghatározó összetevője volt az információs technika és eljárás szinte viharos fejlődése. Ennek eredményei teremtették meg a feltételeket a változás igényeinek kielégítéséhez.

A földrajzi információkkal kapcsolatban a megváltozott katonai igényeket, követelményeket az előzőekben röviden vázoltuk. Ezek legáltalánosabb vonásai:

- a felhasználó gyorsabban, részletesebb, változatosabb, időszerű terepi, földrajzi információt kíván;
- nem csupán információt, hanem szolgáltatást — a térbeli adottságok és a hadműveleti, harcászati helyzet alapján — elemzéseket, modellezéseket vár.

A 70-es évek elején az *amerikai* katonai felső vezetés modern gondolkodású egyedei felismerték az információfeldolgozás és döntéstámogatás térképészeti alapjai automatizálásának fontosságát. A részletek megoldását a középvezetőkre bízták, közülük azonban sokan idegenkedtek a merőben újszerű információs technikától, eszüköktől — a DT-től és a FIR-től. Ezért is állapítja meg az amerikai esettanulmány, hogy a DT-vel és a FIR-rel kapcsolatos fejlesztések legtöbb problémája nem technológiai, hanem intézményi jellegű volt. Ezt még kiegészíthetjük azzal, hogy a fejlesztést nem akadályozta semmiféle pénzügyi, beruházási kényszer (160 millió dol-

lár állt rendelkezésre a fejlesztésre és a számítógépes eszközökre), csupán az emberi, a szervezeti és a szervezési kérdésekben lehet megtalálni a fejlesztési folyamat elhúzódásának, kitérőinek okait.

A koncepciót 1982-ben fogalmazták meg és döntően a fenti okok miatt mintegy 10 évet vett igénybe, ameddig a konkrét alkalmazásig eljutottak. A katonai FIR-program keretében döntő lépés volt a 80-as években elvégzett „integrált funkcionális analízis”, amelynek keretében áttekintették és elemezték az amerikai hadsereg topográfiáját. A műszaki-topográfiai laboratórium mint K+F szervezet fontos szerepet vállalt egy demonstrációs rendszer létrehozásával, amivel terjeszteni próbálták a katonai FIR lehetőségeit a hadsereg körében.

Bár több katonai szervezet (parancsnokságok, iskolák, csapategységek) képviselte a fejlesztésben saját igényeit, szélesebb értelemben a DMA (Defense mapping agency) volt a térképészeti, geodéziai támogatás központi szervezője.

A FIR létesítését az amerikai hadseregen belül a felderítő- és a műszaki csapatok szorgalmazták. A földrajzi információkból a felderítést a földfelszínen végzett tevékenységek (saját, ellenség), a műszakit a terep jelenségei, sajátosságai, objektumai érdekelték elsősorban.

A DMA jelentős lépéseket tett ugyan a topográfiai funkciók automatizálásához, ez azonban megmaradt a hagyományos térképészeti technológiák tökéletesítése körében. A felderítési funkciók automatizálására ezzel szemben sokkal nagyobb erőket-eszközöket fordítottak. Végül is a fejlesztési útkeresés során kialakult egy konkrét elgondolás, amely egy *interaktív automatizált terepanalizáló rendszer* (DTSS= Digital topographic support system)⁴ megvalósítását tűzte ki célul.

A DTSS rendeltetése: a parancsnokok hadművelleti tervezésének és döntéseinek közel valós idejű támogatása; fegyverrendszerek kiszolgálása alkalmazási adatokkal.

A rendszer az 1:50 000 ma. alaptérkép adatait (grafikus és szöveges) tartalmazza (raszteres és vektoros formátumban) kiegészítve tematikus fedvényekkel és a felderítés különböző képanyagaival (légi, videó-, úrfelvétel).

A főbb funkciókból néhányat kiemelve:

- optikai és elektronikai összelátás;
- járhatósági analízis, a talaj, az időjárás, a növényzet hatása a manőverekre;
- terepprofilok, fedettség rajzok, célok megválasztása, perspektív nézetrajzok;
- közlekedési vonalak analízise; úton kívüli járhatóság;
- átkelőszakaszok kiválasztása a folyón;
- légi folyosók, helikopter-leszállóhelyek, deszantleszállítási helyek kiválasztása.

A DTSS prototípus csökkentett funkciókkal 1987-re készült el, alkalmazását azonban csak a magasabbparancsnokságok részére tervezték.

Az amerikai hadsereg európai főparancsnoksága 1989-ben az integrált döntéstámogató rendszert kiterjesztette a fegyvernemekre és a szakcsapatokra is. Így jutottak el a FIR katonai alkalmazásához, amely egyrészt szolgálta a vezérkar, a törzsek hadművelleti tervező munkáját, másrészt a terepi körülmények között végzett részletes, valós idejű terepelemzést. E két alkalmazási szint követelményei a teljesítőképességet, az adatok részletezettségét (felbontását), pontosságát illetően eleve eltérőek, noha azonos típusú (topográfiai) adatokat használnak fel.

A különböző igények összehangolása azonban megvalósítható, mivel azonos

tematikájú adatszoportokat használnak fel. A különböző alkalmazási szintek adatainak koherenciáját biztosították. A DTSS indulásakor felismerték, hogy a rendszerben egyetlen (közös) adatbázist és egy szoftverrendszert kell kiépíteni. Ennek ellenére a felhasználók digitális rendszereinek különbözősége, valamint az igények menet közbeni változásai és nem utolsósorban a fejlesztés technológiájának módosulásai jelentősen nehezítették és időben elnyújtották a konkrét eredmények megjelenését.

Meg kell jegyezzük, hogy amíg a FIR és a DT katonai alkalmazását a fentebb vázolt folyamatban jelentős intézményi (személyi) és technikai problémák nehezítették, addig az egyes intelligens fegyverek, fegyverrendszerek fejlesztésénél a digitális terepi, földrajzi információk egyszerűen technikai kényszerfeltételt jelentenek, amely nélkül azok nem használhatók. A sok közül, csak egy lényeges példát említünk. Az amerikai hadsereg hadászati (manőverező) robotrepülőgépei (cruise missile) a rendkívül pontos navigációt több ezer km-es útvonalon a földfelszín digitális magassági adatai és az útvonal digitális lokátorképei alapján valósították meg.

Francia részről a FIR katonai alkalmazása tárgyában indított kutatás főbb vizsgálati területei a következők voltak:

1. Milyen FIR-t milyen célra?
2. Alkalmazhatók-e polgári FIR-ek katonai célra?
3. FIR-funkciók és termékek.

A DT-nek és a FIR-nek a vezetés támogatásában és a fegyverrendszerek vezérlésében terveztek fontos szerepet.

Mivel egyrészt a „papírtérkép” korából örökölt funkciókat kellett átvinni a számítógépre, másrészt ennek révén az eddigi katonai gyakorlatban nem ismert funkciók születtek, ezért kiemelt figyelmet kívántak fordítani a katonák szakmai felkészítésére. A kiképzés maga is egyfajta szimuláció, ehhez a DT és a FIR nagy lehetőséget nyújthat. Kiképzési eszközként lehet rendkívül sikeres, ám lehet hátrányos is — állapítja meg a tanulmány.

Az alkalmazási igényeket taglalva bemutatja azok megváltozott tartalmát és jellegét:

1. A földrajzi adatok fajtájának és mennyiségének rendkívüli növekedése.
A NATO rendszere(i) többszintű és részletességű adatot tömörítenek térképen, adatbázisban.
A tartalom és a pontosság (felbontóképesség) eltérő ugyan az alábbi három szinten — de a lényeges térképi elemek generalizált kapcsolata biztosított:

0. szint	1:1 000 000	v. annál kisebb ma.
1. szint	1: 250 000	v. 1:50 000 ezres ma.
2. szint	1: 100 000	v. nagyobb ma.

A három szint esetében a helymeghatározás egyértelműségéhez rendkívül fontos az egységes referencia.

2. A földrajzi objektumok leírása három, illetve az időt is figyelembe véve négy dimenzióban (is) szükséges. Az objektumok jellemzőit az egyes évszázkokra, sőt meteorológiai helyzetekre is meg kell adni.
3. A geoinformációk tematikus tartalma is bővül. Különös újdonság a környezeti információ. A hadszíntéren három dimenzióban folyik a küzdelem és

figyelembe kell venni a fegyverek hatására megváltozott környezeti feltételeket is, amelyek rendkívül összetettek és sokirányúak lehetnek.

4. Megnövekedett a térbeli információk időszerűségének fontossága. A terepi, földrajzi jellemzők részletes helyesbítése és belőle a különböző vezetési szintek számára a geoinformációinak szintetizált és/vagy integrált levelezése „vére megy”.

A vázolt igények teljesítésének kulcsszereplője a *katonai térképész mérnök*. A korszerű geoinformatikai technikát és technológiát neki kell összekapcsolni a katonai rendszerrel. A katonai térképészet már nem csupán „térképet gyárt”, hanem katonai szakmai értelemben megvalósítja a *hadsereg magas színvonalú, sokoldalú térinformatikai rendszerekkel való kiszolgálását*, oly módon, hogy az alkalmazás igényeihez a lehető legpontosabban hozzáilleszti a rendszerek teljesítőképességét.

A DT és a FIR alkalmazására a hadsereg különböző szervezeteit, személyeit fel kell készíteni, hiszen a megnövekedett hatékonyság a rendszerek oldaláról csupán potenciális lehetőség, amely csak a megvalósítás folyamatában realizálódhat.

Ehhez a feladathoz a katonai térképészalakulatok a francia hadseregben (SGM = Service géographique militaire) rendelkeznek megfelelő szakemberekkel és bázisokkal. A technológiai újdonságok ismertetése, adaptálása a helyi polgári oktató intézményekkel való kapcsolatban történik.

Alkalmazhatók-e a polgári FIR-ek katonai célokra? A francia válasz az, hogy nem! Ám mégis — vagy éppen ezért — rendkívül fontosnak tartja a polgári rendszerek pontos ismeretét, „a geográfiai funkcionalitás” tisztázását az átvehető, az adaptálható területek miatt, beleértve az adatformátum és -csere kérdéseit is.

A tanulmány hangsúlyozottan említi a FIR-fejlesztés kapcsán a szakmai felkészültséget mind a tervezés, mind az alkalmazás, az adaptáció során. Lényegesnek ítéli a FIR-rel kapcsolatos információcserét a hadseregen belül, valamint a hadsereg és a polgári szakmai körök között.

A *holland* királyi szárazföldi haderő (KL) MilGeo munkacsoportja felismerte annak katonai jelentőségét, amelyet a térbeli (térkép, űr-, légi felvétel) és az egyéb alfanumerikus adatok számítógépes összekapcsolása, egyesítése (FIR) rejt magában. Ennek szemléltetésére egy területet jelöltek ki (2 db 1:50 000 ma. szelvény), amelynek elkészítették a térképi adatbázisát és feltöltötték tematikus (analizáló) adatokkal.

A potenciális FIR-felhasználókat törzsi szinten választották ki (területi parancsnokságok, fegyvernem- és körzeti pság.-ok, logisztikai főnökség, polgári védelem stb.). Bevonták továbbá a tanintézeteket, azok térképészeti tanszékeit is. Elvégezték a lehetséges vagy ismert felhasználók igényeinek felmérését (kérdőív, interjúk stb.). A fő kérdés az volt: melyik szervezet (szint) miként és milyen terepelemzést akar végezni vagy elvégeztetni a katonai FIR adatbázisai és programjai révén.

A megjegyzések és javaslatok összegyűjtése és elemzése után dolgozták ki a TERAS nevű terepanalizáló rendszert.

A legtöbb törzs és fegyvernem három fő feladat megoldását várta el:

1. az összelátási vonalak elemzése (LOS = Line of sight);
2. az útvonaltervezés (MP = Mission planning);
3. a terepjárhatóság meghatározása (CCM = Cross country movement)

Eddigi kívánalmak és lehetőségek alapján a TERAS három analitikai funkciót végez el.

1. LOS „látni, de nem látszani” elv (figyelés, lövés) megtervezéséhez. A rendszer-paraméterek: a szemmagasság, a célmagasság, a szemlélési irány (növekményesen változó), az alábbi terepfajtából választva:
 - a.) terepmagasság a felszíni fedettség nélkül (épület, növényzet),
 - b.) terepmagasság a fedettséggel együtt,
 - c.) mint az előbbi, de radarreflexiók jellemzőkkel kiegészítve (min. távvezeték, adóállomás).
2. Küldetéstervezés (rout+derout): egy start és egy célpont között a legrövidebb útvonal megtervezése, figyelembe véve kitéréseket (akadályokat), az utak teherbíró képességét és pályaszélességét, lejtőviszonyait stb. Fontos paraméter ennél a katonai jármű mérete és súlya, az esetleges tiltott terület (szennyezettség, környezetvédelem stb.). A kerülőutak megtervezésére is alkalmas.
3. Terepjárhatóság (CCM): ennek alapja a már grafikusan elkészült CCM-térkép. Fő kérdés: melyek a legjobban járható terepszakaszok az utakon kívül. Itt is szerepelnek járműparaméterek (kerekes, lánctalpas súlya, kapaszkodó, áthidaló és dőlésképessegek). A járműosztályokra a terep lejtése, a talaj és más akadályok (település, erdő) függvényében lehet meghatározni a „járhatósági indexet”. Finomítás végezhető erdős területeken (fák sűrűsége, törzsátmérő), valamint az időjárással kapcsolatban (csapadék, talajnedvesség).

Általános vélemény volt, hogy a TERAS sokatígérő eljárás, néhány alkalmazó lelkesedéssel beszélt róla; többek csak vizsgáló rendszernek látták, mások a valódi FIR teljesítményét várták tőle el. Mindenütt elgondolkodnak a FIR-adatok és -eljárások további, finomított, sokoldalú alkalmazásáról.

A *terepadatok digitális előállítás*a többségében polgári hatóságok, magáncégek feladata. A legtöbb NATO-tagország több változatban, formátumban és méretarányban szolgáltat digitális terepadatokat, adatállományokat. A legtöbb országban meg van oldva a főiskolai, egyetemi GIS-képzés, a tartalékosok és a hivatásos tisztek átképzése GIS-technológiára. Kérdéses azonban minden NATO-tag esetében a saját területen kívüli térképek, digitális terepadatok beszerezhetősége. Az USA és Nagy-Britannia ezt szervezeten akarja megoldani kétoldalú szerződésekkel, termelési kooperációval, technológiaátadással. Átfogó GIS-adatbank még nem létezik, talán csak az USA/DMA részére.

A vázolt nemzetközi tapasztalatok alapján állíthatjuk, hogy az MH a jövőben bekövetkező (bármilyen irányú, tartalmú, ütemű stb.) fejlesztése, valamint a NATO-hoz való esetleges csatlakozása során kikerülhetetlenül szembe találja magát — az előzőekben taglalt — alkalmazás bonyolult dilemmaival. A megoldás dolgában korántsem mindegy, hogy a katonai térképészet, tágabb értelemben a hazai térképészet szakmai, tudományos és egyetemi szervei milyen módon tudják megoldani a geoinformatikai „rendszer váltás”⁵ nem pusztán technikai feladványát.

JEGYZET

1. Digitális (topográfiai) térkép (DT): A papírra nyomtatott (hagyományos) analóg térkép digitális megfelelője. Tartalma azzal részben vagy egészben megegyezik. A térkép grafikus elemei, valamint szöveges és számszerű adatai számítástechnikai adattípusok formájában, mágneses adathordozón digitálisan vannak leképezve, és az adatállomány számítógépen kezelhető. Amennyiben a DT tartalmát különböző tematikus adatsorok szerint „rétegekre” bontva dolgozzák fel (utak, települések, vízrajz, növényzet stb.), és a domborzat is elkülönül (DDM), akkor lehetőség nyílik a digitális adatsorok számítógépes elemzésére különböző katonai célprogramok szerint (ez már az intelligens alkalmazás esete). Az egyes rétegekhez a katonai felhasználás céljából egyéb fontos (katonaföldrajzi, hadműveleti, harcászati, műszaki stb.) információk kapcsolhatók, melyek révén térképi alapú digitális adatbázisok jönnek létre.
2. Katonai földrajzi információs rendszer (FIR, MIL GIS= Geographic information system): A FIR a különböző grafikus részletességű (hagyományos értelemben „méretarányú”) digitális térképi alaphoz kapcsolt térbeli adatbázisok rendszere. A hozzátartozó programok révén a térbeli, helyzeti adatok sokoldalúan elemezhetők és megjeleníthetők. A FIR átfogó fogalom az ilyen rendszerek együttesére (számítógépek, programok és adatbázisok). Hazánkban még „térinformatika” néven is ismerik.
Szűkebb értelemben a katonaföldrajz speciális adatait tartalmazó információs rendszer, amely meghatározott topográfiai és/vagy földrajzi térkép digitális változatához, mint térbeli alaphoz rendeli hozzá azokat az alfanumerikus adatbázisokat, amelyeket katonai műveletek tervezésénél és végrehajtásánál lehet felhasználni.
A FIR térképi alapjaihoz űr- és/vagy légi felvételeket is lehet kapcsolni. A FIR lényeges jellemzője, hogy katonai adatbázisok szöveges-táblázatos adatállományaival kombinálható. A katonai FIR új dimenziójú kapcsolatot teremt az ember és térkép között, amennyiben a térképi információk hatékony és dinamikus felhasználását és az ezzel való aktív kommunikációt teszi lehetővé.
3. Digitális domborzati modell (DDM): A terepfelszín magassági viszonyait tükröző szintvonalak és egyéb adatok számítógépes feldolgozása szabályos rácshálózatban, amelynek metszéspontjaiban meghatározott pontossággal (amely lehet 1 m-től 100 m-ig terjedő intervallumban) magassági adatok vannak tárolva (interpolálva). Ezeket az adatokat különböző számítástechnikai adattípusok szerint mágneses adathordozón rögzítik. Célprogramok segítségével ebből a magassági adatállományból a katonai alkalmazás számára szükséges műveleteket, elemzéseket (metszetek, árnyékolt területek, láthatóság, lejtőszög, a felszín háromdimenziós képe stb.) lehet számítógépen elvégezni.
4. Terepelemző rendszer: A törzsek munkáját támogató számítógépes informatikai rendszer, melynek lényeges eleme a terepszemléltetés, a terapatatok vizsgálata, a harc helyzet adatainak gyűjtése, tanulmányozása és elemzése térképi háttérben, a harc feladat tervezéséhez és folyamatos irányításához. A terep válogatott és strukturált adatainak tárolását, kezelését a FIR végzi, melynek termékei az alábbiak lehetnek:
 - láthatóság, összelátás (visibility chart);
 - terepjárhatóság (cross country movement, CCM);
 - perspektivikus nézetrajz (3D-perspectives);
 - akadálytérkép (obstacle chart);
 - mozgási-szállítási vázrajz (transport network);
 - álcázási-fedési terv (camouflage-landcover chart);
 - lejtőtérkép (slope-angle) és profiladatok (terrain-profiles);
 - leszállóhelytérkép (helicopter-landing sites);
 - harcászati terapatatok (tactical terrain data);
 - speciális biztosítás (hír., mű., lgv., tü., pcv., vv.).
 Alkalmazási környezetük:
 - küldetéstervezés (légierő, rakéták, desszant);
 - csapatvezetés (C3I command control communications intelligence)
 - fegyverrendszer-irányítása (szimuláció a fejlesztéshez és kiképzésnél);
 - navigáció (légi, vízi, szárazföldi fedélzeti és földi irányító);
 - létesítményigazgatás és ellátásszervezés (hpt.);
 - célmeghatározás, célfelderítés, tűzvezetés.

5. A Magyar Köztársaság geoinformatikai rendszere mind a geodéziai alapok, mind a topográfiai térképek tekintetében még ma is polgári és katonai részre különül el.

— A geodéziai alap (háromszögelési pontok hálózata) — az egyik, a Varsói Szerződés által életre hívott S42 (System 1942) (katonai) rendszere, amely a kelet-európai országok egységes geodéziai rendszere volt (illetve még ma is az!).

Jellemzői: — alapfelület: Krasszovszkij-féle ellipszoid,
— vetülete: Gauss—Krüger transzverzális elhelyezésű szögtartó hengervetület,
— magassági alapszint: Balti-tenger, Kronstadti középvízszintje (ún. balti alapszint).

A polgári geodéziai alap, HD—72. (Hungarian Dátum 1972).

Jellemzői: — alapfelület: Gauss-gömb
— vetület: egységes országos vetület (EOV) süllyesztett ferde tengelyű szögtartó hengervetület;

magassági alap: balti alapszint.

Az EOV-t 1975-től vezettük be. A rendszer hátránya, hogy az országhatár mentén a hossz torzulása nem teszi alkalmassá a katonai (pl. tűzértség) célokra. További hátránya, hogy sem alapfelületében, sem egyéb jellemzőiben nem illeszkedik — sem nyugatra, sem keletre — a környező országok rendszereihez.

A katonai topográfiai térképek a fent jellemzett geodéziai alapra és vetületre támaszkodnak. Méretarányosor: 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000, 1:200 000 ma.-ig. Jelkulcsi ábrázolásuk a volt Varsói Szerződés egységes rendszerében.

A polgári topográfiai térképek az EOV (lásd fentebb) rendszerben készülnek, szelvényezésük is eltér a Gauss—Krüger szelvényezési rendszertől.

(EOTR = Egységes Országos Térképrendszer)

Méretarányosor: 1:10 000, 1:25 000, 1:100 000 ma.

Jelkulcs: önálló magyar szerkesztésű.

Ez a kettősség többszörösen hátrányos az ország számára, mind alkalmazásban (nemzetgazdaság és védelem), mind a béke- és háborús infrastruktúra együttes összehangolt megteremtése szempontjából. Költségvetési következményei is számottevőek.

IRODALOMJEGYZÉK

- 1.) Az USA haderők fejlesztési tevékenysége a digitális topográfia és a GIS területén; esettanulmány: International Journal GIS, 91/3, 303—319 p.
- 2.) Katonai rendeltetésű GIS: igényfelmérés, kiképzés EGIS—94. konf., Párizs TSZ Rausselin 790—795. p.
- 3.) Térképek és mítoszok.
John E. Estes és D. Wayne Mooneyhan. Photogrammetrie Engineering and Remote Sensing; 1994/5. 517—524. p.
- 4.) ARMEX 1994/4. Szerkesztőségi cikk. 14—16 p.
- 5.) Bak Antal: Védelmi földrajz — katonaföldrajz; Hadtudomány, 1994/4.
- 6.) Bak Antal: Korszerű geoinformatika a védelem szolgálatában; Új Honvédségi Szemle, 1994/5.

Turák János

Támogassuk a hadiipart?

A rendszerváltás után új helyzetbe került a hadiipar: piacot és reményt veszített. Számos kérdés merül fel és marad válasz nélkül: a hadiipart fejlesszük, korszerűsítjük, mentjük át, támogassuk stb? A kérdések mögött az áll, hogy az eddig is korlátozott pályára kényszerített hadiipar lehetőségei tovább szűkültek, hovatovább megszűntek. A szétesett, leépült kapacitások romjain lehet-e, érdemes-e újjászervezni a hadiipart, vagy elegendő a meglevő megtartása? A szerző a kérdések sorát teszi fel önmagának és az olvasónak, a tudatosan nyitva hagyott válaszni helyet adnak az olvasó gondolatainak is.

A magyar hadiipar* a rendszerváltás nagy veszteségeinek egyike. A Varsói Szerződés országai között államilag diktált együttműködés biztonságos kvótáin nyugvó hadiipari tevékenység mintegy 30 000 magyar munkavállaló megélhetését és sok száz hadmérnök, haditechnikai kutató, ipari és gazdaságirányító szakember státuszát és sikerélményét biztosította hazánkban.

A Kelet-Közép-Európa színterén bekövetkezett mélyreható politikai és társadalmi változások eredményeképpen a keleti politikai-katonai tömb és az annak alárendelt gazdasági együttműködés felbomlott, az országokon belüli rendszerváltás szétfelbontotta az állam közvetlen gazdasági beavatkozásának eszközrendszerét. A gazdálkodó szervezetek — köztük a hadiipari terméket gyártó vállalatok is — a saját teljesítmény valós piaci megmértetésének kitéve, a korábban átkozott állam gyeplő hiányában „önállóságra ítélve”, felkészületlenül lézengtek az újjáalakuló és közel sem prosperáló hazai és nemzetközi piacokon.

A hadiipari tevékenységet végző vállalatok többszörösen hátrányos helyzetbe kerültek: Nyugat győzelme a hidegháborúban, a Szovjetunió katonai visszavonulása, majd szétesése a világbéke eufóriáját keltette. A Varsói Szerződés felbomlása megszüntette a szocialista haditechnikai együttműködést is. A kölcsönös és az egyoldalú leszerelés, a létszámok leépítése, a haditechnika csökkentése és a limiten felüli harceszközök fizikai megsemmisítése nem nyújtott kedvező feltételeket a fegyverpiacnak. A piac összeomlását tetézte az a koncepciótlanság, amely a függetlenné vált országok biztonságpolitikájában és a katonai stratégiák terén előállt. Évek múlnak, s a magyar hadiipar

* Magyarországon hadiiparról — mint önálló ipari ágazatról — az elmúlt évtizedekben valóban nem beszélhetünk, mivel a haditechnikai eszközöket, hadianyagokat és felszerelési tárgyakat (néhány kivételtől eltekintve) vegyes profilú, polgári termékeket is gyártó vállalatok állították elő, amelyeket így nem sorolhatjuk az önálló hadiipari ágazatba. A hadiipar szóhasználat itt és a továbbiakban csak megengedhető ráutalás.

szereplői mind a mai napig nem kaptak — nem kaphattak — kellő információt a korábban mindentudó „állambácsitól” a hazai hadiipari szükségletek várható alakulásáról, mivel nincs számszerűsíthető katonai-technikai követelményrendszer, nincs objektíven érzékelhető haderőfejlesztést (vagy akár visszafejlesztést) magába foglaló program. A haderőreform elvei — védelmi alapfeladatú, csak hagyományos fegyverzetű kisebb, modernebb, hatékonyabb, finanszírozhatóbb hadsereg — kialakultak ugyan, de hogy a fegyverzeti-haditechnikai rendszer mely elemeit, milyen mértékben, milyen minőségben, milyen ütemezésben kell megújítani, lecserélni vagy modernizálni, ez ma nincs kidolgozva. És önmagában, a mindennek pénzügyi alapját nyújtó, több évre szóló (kormányzati ciklusokon is túlnyúló) megalapozott, különböző időtávú gazdasági programok hiányában nem is dolgozható ki.

Akkor a hazai kereslet ezen bizonytalansága miatt irány a nemzetközi piac? Hát igen, „szerencsére” mindig van háború, háborús feszültség, polgárháború (Közel-Kelet, Afrika, Kaukázus, Bosznia), de a becsületes kereskedő méltányolja a háborús feszültségi körzetekbe történő fegyverszállítás nemzetközi tilalmát, így erre építeni ugyancsak kockázatos. Más országokban a „történelem vége” hangulat, a világméretű konfrontáció veszélyének csökkenése és a többéves gazdasági recesszió általánosan a katonai kiadások jelentős visszafogásához, a hadseregfejlesztési, modernizációs programok lelassításához és több országban a hadseregek leszerelésének megkezdéséhez vezetnek. „Hadiipari konverzió” (a hadiipari termelés átváltása polgári termelésre) ma a nemzetközi jelszó! Itt sincs tehát nagy lehetősége hadiiparunknak!

És még egy hátrány. Ha volna is (legális) keresleti fegyverpiac, a magyar vállalatok — a volt biztosított piac és a monopolizált külkereskedelem áldatlan következményeként — kialakulatlan marketingtevékenységgel, elavuló (elavult) technológiával, egyoldalú termékszerkezettel és a kutatáshoz-fejlesztéshez, innovációs tevékenységhez szükséges tőke hiányával küszködve ugyan mi sok jóra számíthatnának?

Mi legyen tehát a piac- és reményvesztett hadiiparunkkal?

Korszerűsítsük! Fejlesszük fel! Mentsük át! Támogassuk! — így szól az a kórus, amely természetsszerűen áll össze az egzisztenciájában, szakmai életpályájában veszélyeztetett hadiipari állomány, a katonai elit semmit sem drágáló egyes tagjai és a naiv vagy nagyon is tudatos „nemzetséltő” professzionalista vagy laikus „homo politikusok” köréből.

Támogassuk a magyar hadiipart? Ön, kedves olvasó, mennyit áldozna erre? Ha ön választhatna, támogatná-e a magyar hadiipart? Ne válaszoljon elhamarkodottan, döntsön felelősen! Vizsgálja velünk együtt meg ezt a különben igen összetett kérdést.

A hadiipar támogatására ugyanis igen nyomós érvek hozhatók fel:

- a hazai hadiipari termelés produktuma a hadsereg harcképességének egyik összetevője, így közvetve a nemzeti szuverenitás egyik eleme;
- a hadiipar termelés általában extraprofitot eredményez, magas műszaki követelményei miatt, a tudomány eredményeinek elsőkénti kisajátításával, azok polgári termelésbe történő „átzivárogatásával” műszaki színvonal-növelő hatása van a termelés egészére („spin off” hatás);
- a hadiipari termelés — regionálisan különösen — jelentősen munkahelyteremtő és magas szakmai képzést nyújtó, valamint infrastruktúra-fejlesztő jelentőségű;

- az eddig folytatott hadiipari tevékenység, az arra irányuló kutató-fejlesztő munka gazdag haditechnikai szürkeállomány kialakulását eredményezte, amelynek elfecsérlése gazdasági veszteség is;
- amennyiben leépülni hagyjuk a hadiipart, újraélesztése, a még meglévő anyagi és szellemi adottságok elvesztése miatt, elhúzódó és drága folyamat lenne.

Belátható: ezek az érvek nem frázisok, valóságtartalmuk vitathatatlan, a hadügy és a világgazdaság történelmi és regionális elemzése bizonyítja mindezek igazát. Általában. Nekünk viszont itt és most konkrétan kell választ adnunk a kérdésre. Vizsgáljuk meg ezért mindezt a mai magyar viszonyok tükrében.

Hazai hadiipar — nemzeti szuverenitás

A nemzeti szuverenitás végső eszköze — mint ahogy azt alkotmányunk rögzíti — a külső fegyveres agresszió elhárítására felkészült hadsereg. A hadsereg harcképességét kifejező materiális tényezők lehetnek: a harci-technikai (pl. rakéta, löveg, harckocsi stb.) eszközök, az annak működését, hatékonyságát biztosító technikai eszközök (pl.: feldehárító-, rávezető, zavaróeszközök, speciális mérőműszerek stb.) — az előbbiekkal együtt haditechnikai eszközök — és az egyéb polgári technikai eszközök (szállító járművek, műszaki gépek, javítófelszerelések, egészségügyi, élelmezési eszközök stb.), valamint a különféle fogyó anyagok (lőszer, robbanóanyag, alkatrészjavító anyag, üzemanyag, ruházat, felszerelési anyagok, élelmiszer stb.). Kétségtelen, ezek bármelyikének hiánya veszélyeztetheti a harcfelelő ellátását, azonban a katonai alkalmazás, a harcászati hatékonyság, a műszaki színvonal, a vagyoni érték, az előállíthatóság és a beszerzési lehetőségek szempontjából mindezek eltérő hatással bírnak a hadseregek harci képességeire.

Ebből a szempontból a legfontosabbak a harci-technikai eszközök, amelyek tűz- és más hatásokkal az ellenség pusztítását szolgálják (vadász és bombázó repülőgépek, harci helikopterek, harckocsik, lövegek, aknavetők, páncéltörő eszközök, légvédelmi és szárazföldi rakéták, sorozatvetők, lángszórók, kézi tűzfegyverek stb.). Ezen, többségükben nagy értékű, a tudomány legújabb eredményeit megtestesítő, bonyolult gyártási és rendszeres karbantartási-javítási igénnyel járó eszközök előállítása és beszerzése viszonylag korlátozott. Kevés olyan ország van a földön, amely a hadserege teljes arzenálját saját hadiiparával képes előállítani.

Vajon hány országot tarthatunk valójában szuverénnek ha ezt tekintenénk végső soron az önállóság feltételének? A haditechnikai importőr ugyanis nagy részben az exportőr kiszolgáltatottjává válik a beszerzett eszközök alkatrész-utánpótlása, gyári javítása, illetve modernizációja vonatkozásában. Ez a sajátosság emeli ki a haditechnikai export politikai jelentőségét.

Mennyire lehet tehát szuverén az a magyar hadsereg, amely 40 éven keresztül jelentősebb harci technikát csak kuriózumképpen szerzett be a magyar hadiipartól (120 mm aknavető, Sz-60-as légvédelmi ágyú, páncélozott szállító harcjármű), s amely — a második világháborút kivéve — nem volt felkészítve repülő, harckocsi, de még csak a terrorista csoportokban is általános kézi páncéltörő vagy kézi légvédelmi rakéták gyártására sem?

A mai magyar hadiipar szerkezete — a volt VSZ haditechnikai gyártásszakszodása miatt — a katonai összkövetelmények szempontjából teljesen torz. A 80-as

években a hazai gyártás döntő részét (és ez tudatos iparfejlesztési szempontokat is szolgált) az elektronika és a híradástechnika adta. Emellett kisebb, exportképes kapacitásaink voltak műszer-optika gyártásban, kézi fegyverek előállításában, az ezekhez szükséges löszerek gyártásában. Hazai előállítás fedezte robbanóanyag-szükségletünket, az aknák, kézigránátok egy részét, továbbá a hadfelszerelési cikkek döntő hányadát. A harci technika és harci fogyó anyagok meghatározó részét azonban importból biztosítottuk. Mindezek gyártására sem műszaki, sem szellemi felkészültséggel (gyakorlattal) nem rendelkezünk ma sem, s nem készülhetünk fel ezen eszközök előállítására a háborús veszélyeztetettség vagy a háború ideje alatt sem. Azok műszaki-technológiai feltételei, az esetleges gyártásfelfuttatás többéves előkészítést igényelne.

Biztosíthatja-e így hadiiparunk a hadsereg nemzeti felszerelésének feltételeit? Egyértelmű a válasz: *nem!* Hozzájárul-e a magyar hadiipar nemzeti szuverenitásunkhoz? Hozzájárul nyilván annyiban, amennyiben képes. De számottevő biztosítékot nem adhat. Egyes jókívánságok szerint a hadseregfejlesztés soron következő — de egyelőre előre jelezhetetlen — fázisában a hazai iparnak kellene biztosítani az összbeszállítások 30%-át — de jelentősebb új harci eszköz kifejlesztésének és gyártásának igénye itt sem merül fel: a legmodernebbnek ígérkező pusztítóeszközök (lézertechnika, pszihotonikus fegyverek stb.) fejlesztése még gondolati igényként sem szerepel.

Helytállónak kell-e ezek alapján tekinteni azt az állítást, hogy a magyar hadiipart biztonságpolitikai okokból, a nemzeti hadsereg szuverenitása érdekében szükséges fenntartani? Vajon éppen a lokátorteknika, vagy a zavaróeszközök egyes típusainak különben világszínvonalú hazai gyártása garancia a szuverenítésra? Nyilvánvalóan nem.

Cáfoljunk meg gyorsan egy másik általánosítást is: azért kell hazai exportképes hadiipar, hogy az „kitermelje” a haditechnikai importszükséglet fedezetét. Ez az állítás a VSZ (KGST)-együttműködés mindenki által hátrányosnak tartott, a klíringelszámolást kizáró, termékcsoportok szerinti nullszaldós egyenlegre törekvésből maradt fenn. Ezt a haditechnikai kereskedelem szabad valuta (dollár) alapra helyezése még a FÁK viszonylatában is túlhaladottá tette.

Nem hagyható figyelmen kívül azonban, hogy a gyártással szemben más megítélés alá esik az importtechnika hazai javításának kérdése. A haditechnikai eszközök rendszerben tartása — azok bonyolultságából következően — magas műszaki színvonalú, jelentős beruházásigényű technikai kiszolgálást, karbantartást, javítást követel meg. A harcképesség szempontjából számottevő eszközöket javításra az országhatáron kívülre vinni harckészültségi szempontokból még békeidőszakban sem kívánatos, rendkívüli időszakban pedig katonai és politikai szempontból is elutasítandó. Amennyiben a szükségesnek ítélt haditechnikai szolgáltatási kapacitás kiépítése és fenntartása önmagában nem rentábilis, úgy e téren jogosnak kell elismerni ezen célú beruházások támogatásának igényét. Ennyiben, de csak ennyiben fogadható el a szuverenitás követelménye a hadiipar támogatásához.

Hazai hadiipar és nemzetgazdasági érdekek

A hadiipari termelés általánosan kimutatható gazdasági pozitívumait világszerte elismerik. Ezek: az átlagot meghaladó profit, export esetén jelentős devizabevétel (az export politikai befolyásoló szerepére már utaltunk), az iparfejlesztési célok elő-

segítése, a műszaki színvonalfejlesztő hatás (spin off), a foglalkoztatottság fenntartása, a munkaerőképzés, a kapcsolódó ipari ágazatok (kooperáció) fejlesztése, az infrastrukturális fejlesztési igény stb.

Ebben a kérdéscsoportban két tényezőt célszerű külön is kiemelni:

- a hadiipari termelés-szolgáltatás általában igen rentábilis gazdasági vállalkozás,
- a hadiipari tevékenység az iparfejlesztés vagy egyéb gazdaságpolitikai célok eszköze.

E két szempontból vizsgálódva, a magyar hadiiparra vonatkozóan állapítsuk meg:

- ha a magyar hadiipari tevékenység rentábilis, hasznot hoz a nemzetgazdaságnak, úgy örvezdezzünk, s ha kell a további haszonnövekedés érdekében, saját jólétünk érdekében támogassuk;
- ha a tevékenység veszteséges (ez sok okra vezethető vissza), akkor viszont egy fillért se költsünk rá (szűnjön már meg, hogy a hasznot hozótól a haszontalan fejlesztésére csoportosítsunk át pénzeszközöket), kivéve ha megalapozott projektekkel minden hozzáértő által elfogadottan bizonyítható, hogy támogatásunkat (költségvetési hitelek előlegeit) belátható időn belül kamatostul visszafizeti.

Sajnálatos tény, hogy hadiiparunk ma a másodikként vázolt helyzetben van, de egyelőre projektjei sincsenek, amikkel biztosíthatna bennünket a támogatás hasznosságáról. Nincsenek projektjei, mert — a haderőreform kidolgozatlansága és annak kormányzati, törvénykezési elfogadottságának késése miatt — a hazai megrendelések lehetőségeire még nem építhet. De ha építhetne is, a Magyar Honvédség jószerivel egyetlenegy harci-technikai eszközből sem tud (a hadfelszerelési cikkek kivételével) saját szükségleteiből és belátható pénzügyi lehetőségeiből kiindulva, olyan megrendelésállományt biztosítani, ami tartós időszakra rentábilissá tehetné a hadiipari gyártást. Annak tartós jövedelemtermeléséhez feltétlenül más (külföldi) felhasználó igénye is elengedhetetlen, az export szükségessége tehát ezért is nehezen megkerülhető. Ugyanakkor mindeddig nem került sor olyan nemzetközi hadiipari együttműködés kialakítására (vagy annak előkészítésére), amely akár a volt keleti partnerekkel, akár a jobban kívánt nyugati partnerekkel biztosíthatná az előző időszaknak megfelelő, vagy azt meghaladó tartós és rentábilis termelést a kölcsönös előnyök és a szabadpiaci értékesítés új feltételei között. Hadiiparunk tehát most nem tud meggyőzni bennünket rentabilitásáról.

Ami az egyéb gazdasági előnyöket illeti (spin off, munkahelyteremtés, export-bevétel), a következőket illik figyelembe venni:

- a magyar hadiipar a legeredményesebb évében (1988-ban) az ipari termelésnek mindössze 1,2%-át teljesítette. Ma ez a szám 0,2 körülire csökkent;
- az 1988-as hadiipari termelés 80%-át exportáltuk, az átlagnál magasabb jövedelmezősséggel;
- a hadiiparban közvetlenül dolgozók száma akkor mintegy 30 000 volt, ma ez kb 5000—6000-re tehető.

Ezek a számok nem azt sejtetik, hogy a magyar hadiipar a gazdaságpolitikai érdekek szempontjából meghatározó befolyással bírna. (Természetesen nem szabad elfelejtenünk, hogy némely hadiipari egység a regionális foglalkoztatottság vagy infrastruktúra szempontjából kiemelt helyi jelentőséggel rendelkezik.) Nemzetgazda-

ságunk jelenlegi helyzetében valószínűleg nem a termelés, hanem a tercier szektor (szolgáltatás) fejlesztése járna nagyobb előnyökkel. Így nemzetgazdasági szempontokból sem számíthat különösebb támogatásra jobb sorsra érdemes iparágunk.

Haditechnikai kutatás-fejlesztő kapacitásunk fenntartása

A magyar haditechnikai kutatók, fejlesztők nem kis büszkeséggel utalhatnak jó néhány magyar fejlesztés vagy továbbfejlesztés sikerére, nemegyszer a világszínvonalú minőség közelébe jutva. Különösen igaz ez az elektronikai termékekre (felderítő lokátorok, tűzvezető elektronikus központok, zavaróberendezések), de jó keresletnek örvendtek a magyar továbbfejlesztésű Kalasnyikov-géppisztolyok, egyes vegyi és sugárzásmérő eszközök, vagy a legutóbbi fejlesztésű, nagy hatóképességű puska és több más finommechanikai termékünk. [Igaz ez a fejlesztőkapacitás produkált jelentős bukásokat is: a „papírhéjú”, kis tűzerejű, páncélozott szállító harcjárműveket, amelyek az NDK határőrségén kívül senkinek sem kellettek; vagy az akkori szovjet technikánál többszörösen drágább, az osztott plató miatt teherszállításra kevésbé alkalmas, „mindent tudó”, korszerű, de sérülékeny és éppen ezért a csapatok nyúzásának kevésbé megfelelő D–566 tehergépkocsi, amiből még a tervezett magyar megrendelést sem gyártották le stb.]

A magas és speciális műszaki felkészültséget hordozó kutatói szürkeállomány kihasználása valóban nemzetgazdasági, így közös érdekünk. Amennyiben azonban annak alkalmazására nincs lehetőség (mert nincs hazai vagy külföldi megrendelés), nem csodálható, hogy központi fenntartására nincs vállalkozó. Gondoljunk azonban arra is, hogy ha valóban olyan értékes a haditechnikai fejlesztőkapacitásunk, akkor miért nem tolonganak a nevesebbnél nevesebb hadiipari cégek fejlesztési megbízásokkal? Lehetséges, hogy nincs menedzselve megfelelően ez a tevékenység sem, nincs kellő marketing, kényelmesebb is a csoda, azaz a támogatás várása? Ennek elmaradása és a megalapozott tervekre építő kivárás lehetőségének hiánya felgyorsítja ezen kapacitás leépülését, más profilidegen tevékenységekre történő áttérődését, illetve a nemkívánatos külföldi szakmai alkalmazásra irányuló kiáramlását. (Lásd a volt szovjet haditechnikai szakemberek napjainkban tapasztalható kétes irányú exodusát!)

A haditechnikai szürkeállomány megmentésére felmerült egy „haditechnikai park” létesítése, amely — mi másból (?) — állami támogatásból készülne a majdani, nagy hasznót ígérő megrendelésekre. De ki áldoz ma ilyen üzletszerűtlen vállalkozásokra?

A hadiipar reorganizációja

Egyik legfontosabbnak tartott érv a hadiipar átmentésének támogatásához annak felvetése, hogy ha majd valójában szükséges lesz rá, akkor a szétesett, leépült kapacitások romjain költségesebb lesz újjászervezése, mintha a meglevő megtartásához folyamatosan hozzájárulnánk.

Ennek az elvi igazságnak konkrét vizsgálata azonban szintén több kérdés megválaszolását igényli:

— milyen termékstruktúrájú megrendelésekre kell felkészülni?

- megfelel-e a megőrzendő kapacitás termékszerkezetben és főleg korszerűségben a várható igényeknek?
- milyen értékű és milyen műszaki tartalmú felújítási, bővítési vagy új kapacitásteremtő beruházások szükségesek az új megrendelések teljesítéséhez?
- mikorra várható a megőrzés költségeit is kamatostul visszatérítő tartós bevétel?
- melyik a gazdaságosabb: megőrizni vagy újat létrehozni?

Mindenesetre figyelembe kell vennünk: a magyar hadiipari termelés mindenhol szorosan kötődik a termékcsoporthoz azonos polgári váltóprofiljához, így a hadiipari termelés újbóli felfuttatásánál talán meghatározóbb lesz az adott vállalat mindenkori gyártási felkészültsége, mint a jelenlegi — sokak által elavultnak és elhanyagoltnak ítélt — haditechnikai termékgyártási kapacitás későbbi rendelkezésre állása.

Támogassuk tehát a magyar hadiipart?

Az előző okfejtések remélem, nem vezetnek egyértelmű megítélésre. A sok érv és ellenérv meglete eleve árnyalt válaszadásra kötelez. Összegezve vizsgálódásainkat megállapíthatjuk:

- a hadiipari termelés-szolgáltatás *mint üzletszerű vállalkozás ma nem gazdaságos*, kapacitásai kihasználatlanok, műszakilag avuló állapotúak, a hadiipari megrendelések jövője ma még bizonytalan a hazai vevők és felmértelenek a külföldi vevők körében;
- a hazai hadiipari tevékenység méreténél fogva *gazdaságpolitikai szempontból* (munkaerő-foglalkoztatottság, devizakitermelés, műszaki színvonalra kifejtett húzóhatás stb.) más ágazatokhoz képest kevésbé jelentős;
- a magyar hadiipari tevékenység — a hadsereg felszerelésének hazai szállításból történő meghatározó részesedés hiányában (a javító-szolgáltatás kivételével) — *nem volt és nem is lehet a nemzeti szuverenitás befolyásoló tényezője*.

Mindezen tényezők alapján egyértelmű nemmel kell válaszolni a címben feltett kérdésre. Igen, bizonytalan üzleti tevékenységet, aminek egyéb feltételezett pozitívumai csak elméletileg léteznek, miért is támogatnánk?

Haljon ki akkor a magyar hadiipar? Nem feltétlenül. Amennyiben az érdekeltek megfelelő marketingtevékenység során jövedelmező projekteket tárnak elénk — miért zárkoznánk el azok finanszírozásától? Finanszírozás — nem támogatás — szigorúan üzleti alapon, visszafizetési kötelezettséggel, vagyis hitelből. S ha igazán jó az ajánlat, miért kellene azt a magyar állam hiteléből fedezni? A külföldi tőkebevonás lehetősége a privatizációs törvény új előírásai alapján a hadiiparban is fennáll, hát hajrá, hadiipar! És ha jövedelmezősége bizonyítva lesz, akár támogassuk is, saját hasznunkra s a haza javára! De *a csak nosztalgiából, vagy hamis pátoszú, vélt nemzeti érdekekből szorgalmazott, veszteséget termelő és valós politikai haszonnal nem járó támogatásra merjünk nemet mondani.*

Szabó Gyula

A rendőrtiszthelyettes-képzés ötven éve (1945—1995)

A rendőrtiszthelyettes-képzés elmaradottsága több évtizedig egyik legérzékenyebb pontja volt a hazai rendvédelemnek. A polgárbarát rendőrség megteremtése ezen a téren is jelentős változást hozott. Megvalósult a rendőri munka szakmakénti elismerése és az 1992/93-as tanévtől kezdve elkezdődött a rendőrök szakközépiskolai képzése. Ma már oktatásuk tartalmi és minőségi fejlesztés a fő cél. A szerző ehhez kívánt hozzájárulni, amikor a témakör előtörténetének áttekintése és a mai tapasztalatok alapján a képzés minőségi fejlesztésének lehetőségeit veszi számba.

A rendőrség funkciójában és szervezetében a magyarországi rendszerváltás szerves részeként jelentős átalakuláson ment és megy keresztül. A testület átfogó modernizációjának keretében került sor a rendőrképzés korszerűsítésére, a megnövekedett feladatok ugyanis szakmailag képzett, fizikailag és pszichikailag felkészített, kezdeményező, önálló, az állampolgár érdekében törvényesen fellépő rendőrt — szakembert — követelnek. Ezt csak új típusú képzés, a rendőr-szakközépiskolai képzés biztosíthatja, amely állami középiskolai érettségire épülő, egységes elméleti és gyakorlati nappali tagozatos szakképzés.

A szakközépiskolán oktatott tananyagot az európai rendőrképzésben bevált ismeretanyagokra alapozva, a magyar sajátosságok figyelembevételével dolgozták ki. Ebből is adódik, hogy a képzés összetett szerkezete magában foglalja a katonai rendben történő nevelést, a jogi, az igazgatási és a rendőri szakmai ismeretek átadását, a speciális és a különleges szakismeretek oktatását, valamint természetesen az ezen ismeretek alkalmazását biztosító gyakorlati képzést. Ez a képzésforma teszi lehetővé a rendőri szakképzettség megszerzését.

A rendőrség történetében óriási lépést jelentett, hogy a társadalom a rendőrt, mint szakképzettséget elfogadta és azt az Országos Képzési Jegyzékbe felvette.

Az iskolán megszerzett elméleti tudással rendelkezve, állandó önműveléssel válhat a rendőr szakmájának mesterévé, és ezáltal tud megfelelni az új típusú polgárbarát rendőrséggel szembeni elvárásnak. Ezek közül döntő követelmény a biztonság, a törvényesség és a rend, mert csak ezek biztosítása révén lehet az állampolgárokkal a mindennapok során eredményesen együttműködni.

A jelenlegi képzési rendszer mellett nem szabad megfeledkezni a régmúlt képzéséről sem. Úgy gondolom, hogy a múlt reális feltárásával alapot teremthetünk ar-

ra, hogy jelen történelmünket egykor mások is elfogulatlanul, a követhetőt keresve, és a hibákat jobbító szándékkal feltárva mutassák be.

„Historia est megistra vitae! — A történelem az élet tanítómestere!” Ezt a közismert szállóigét azért idézem, mert magam is hiszek a benne rejlő bölcsességben. Meggyőződésem, hogy a múlt történelmének megismerésével példákat kaphatunk és követhető irányokat fedezhetünk fel elképzeléseink felvázolásához és céljaink eléréséhez.

Történelmi előzmények

Sokak által ismert tény, hogy a megszállt területeken a harcok után nemcsak leromlott házakat, gyárakat, felrobbantott utakat, hidakat hagytak maguk mögött a visszavonuló csapatok, hanem felbomlott államapparátust is.

A bukott rendszer állam- és közbiztonsági, fegyveres testületei állományának egy része nyugatra vándorolt, másik része pedig — a zilált állapotokat kihasználva — bujkált, vagy igyekezett magának más megélhetési lehetőséget keresni. Természetesen a megszállóknak is érdeke volt a közbiztonság, a közrend mielőbbi megszilárdítása, mivel így kevesebb katonát kellett igénybe venni a közbiztonsági feladatok ellátására, s ezáltal többen mehettek a frontra harcolni.

A szilárd közbiztonság megteremtése érdekében a megszállt területeken — szovjet katonai parancsnokságok irányításával — különböző megnevezésekkel helyi rendőri szervek alakultak, melyek „Rendőrség, Polgárőrség, Nemzetőrség, Dobozí Vörösőrség néven működtek”.¹

A politikai és a katonai helyzet bonyolultsága és a közbiztonsági helyzet súlyossága miatt ebben az időszakban az új helyi rendőri szervek állományának nagy része minden kiképzés nélkül vette kezébe a fegyvert. A volt katonáktól, rendőröktől az akciók szünetében lesték el a fegyver kezeléséhez elengedhetetlen fogásokat. A rendőrök számára a fegyver ismerete az életet jelentette. Általában spontán módon képezték magukat, esetenként és helyenként azonban nagy erőfeszítések árán kiképzésre is sor került.

Ennek az időszaknak a bemutatása során meg kell említeni a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány által kiadott — és 1945. május 10-én hatályba lépett — 1690/1945. ME sz. rendeletet, amely jogilag feloszlatta a csendőrséget, és egyidejűleg rendelkezett az államrendőrség megszervezésére is.²

Ebben az időben központosított tervszerű képzésről nem lehetett beszélni, mivel az újonnan toborzott rendőröket azonnal szolgálatba kellett állítani.

Az egységes rendőri szervezet kialakulása után egyre inkább felmerült — az ösztönös, „józan észen” alapuló intézkedések helyett — a megfelelő rendőri szakismereteken alapuló rendőri tevékenység szükségessége, így *előtérbe került a rendőri szakképzés kérdése*.

Az előzőekben hivatkozott rendeletet módosító és kiegészítő 6690/1945. ME sz. rendelet 8. § 5. bek. a.) alpontja meghatározta a vármegyei főkapitányságok részére tanosztályok és tanfolyamok felállítását, gondoskodva a rendőrség tagjainak demokratikus neveléséről.

Ennek hatására április—május hónapban megkezdődött az őrszemélyzet és a nyomozók kiképzése, rövid tájékoztató tanfolyamok keretében. Ezeken az elemi

szintű képzést nyújtó tanfolyamokon a szolgálat ellátásához szükséges minimumot kapták meg a hallgatók.

A magyar államrendőrség felállításáról szóló alaprendeletet módosító jogszabály meghatározta a rendőrség állományába történő felvétel politikai, erkölcsi, jogi és végzettségbeli elvárásait. Ekkor a rendőrségi és a nyomozásszolgálatot ellátók állománycsoportjába az írni és olvasni tudás volt a felvételi követelmény. Az 1700/1945. ME sz. rendelet — kiegészítve a 6290/1945-ös ME sz. rendelet 1. § 6. bek.-ét — előírta, hogy az államrendőrség kötelékébe felvettek kinevezése, véglegesítése „ideiglenes”, a jogszabály szerint véglegesítésükre csak akkor kerülhetett sor, ha a megfelelő szaktanfolyamot elvégezték és az előírt szakvizsgát letették. Amennyiben a meghatározott határidőig az előírásoknak nem tettek eleget, úgy állásukból minden kártérítési igény nélkül elbocsáthatók voltak.³

Magyarországon a második világháború befejezése után szervezetteren megindult a rendőri állomány toborzása és feltöltése. Nagy volt az újonnan kiképzendők száma, melyet korabeli dokumentumok is bizonyítanak. Ezt igazolja egyébként Erdei Ferenc — akkori belügyminiszter — átirata is, miszerint dr. Szilágyi József rendőr ezredes a Dél-Pest vármegyében toborzott 750 rendőrt csoportosítsa át Tolna és Baranya vármegyébe, és ott szervezze meg a rendőri őrszemélyzetet.⁴ Dokumentumok vannak arra is, hogy Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében 1945-ben 223 detektívet és 2396 rendőrt toboroztak.⁵

Levonható az a következtetés is, hogy az új rendszer nem bízott az elmúlt rendszer embereiben, és inkább a rendszerhez való szolidaritást szorgalmazta, mint a szaktudást. Sajnos, ez a rendőrség munkájában törést okozott, mivel a folytonosság megszakadt.

A helyi képzési rendszer nem tudta kielégíteni a növekvő követelményeket, így szükségessé vált a képzésben a központi irányítás. Ennek érdekében kinevezték az államrendőrség országos szaktanulmányi felügyelőjét és egy új képzési forma, a *tájékoztató tanfolyamok* felállítását rendelték el. A belügyminiszter utasította a budapesti és vármegyei rendőrfőkapitányokat, hogy a tanfolyamokat hatáskörükben szervezzék meg, és gondoskodjanak az oktatás feltételeinek megteremtéséről, helyiségekről, berendezésekről, és állományukból jelöljék ki az oktatókat, a tanfolyamok parancsnokait.

A nehézségek ellenére minden főkapitányságon beindították a tájékoztató tanfolyamokat, melyek 4—6 hetes időtartamúak voltak.⁶ A tanfolyamok tananyagát a hatályos kihágási büntetőtörvények, a közjogi, a szolgálati és a fegyelmi szabályzat előírásai alkották.

A hallgatók általános műveltségének hiányosságaira lehetett abból következtetni, hogy szépírási, fogalmazási és számtan tantárgyak is szerepeltek a tanfolyam tananyagában. Ezenkívül fontos helyet kapott a materializmusra, a demokratikus ismeretekre, az államra vonatkozó politikai ismeretek oktatása.

1946 második felére az államrendőrséget feltöltötték, és folyamatos lett a rendőrhatalósági tevékenység. Ekkor a korábbinál már nagyobb súllyal jelentkezett a rendőri állomány szakképzettségének fontossága. Létrehozták a BM szaktanulmányi felügyelőségét, amely a rendőrség egészére érvényes kiképzési célok megvalósítása érdekében kezdett funkcionálni.

A belügyminiszter 1946. augusztus 24-én az 532460/1946. IV—12 BM sz. rendeletével elrendelte a tájékoztató tanfolyamok beszüntetését, és 1947 elején a 192025/1947. IV/1. e. számú rendeletével létrehozta az *alap- és középfokú képzési rendszert*.⁷

Az egységes központi irányelvek érvényre juttatása érdekében valamennyi tanosztály, tanfolyam tantervét a szaktanulmányi felügyelőség készítette el. Elindították az *őrsparancsnokképző* és az *alapfokú iskolát*. Tanosztályok felállítását rendelték el Pécsen és Miskolcon, ahová elsősorban az újonnan toborzott próbarendőröket hívták be és a rendőri őrségkiképzést végezték.

A tanosztályokon — amelyek ekkor már központi belügyi alárendeltségbe tartoztak — a képzés három fokozatban történt. Az I. fokú tanosztályon a *próbarendőri*, a II. fokú a *tiszthelyettesi* (járőrvezetői), a III. fokú pedig az *őrsparancsnoki* képzés folyt.

1947 végére a bűnügyi szolgálat, a funkcionális feladatot ellátó szervek és egyes speciális szervek (pl.: karhatalmi szolgálat, lovas rendőri szolgálat, folyamrendészet) is megfogalmazták a középfokú rendőri képzés igényét, amelynek kielégítésére hozták létre Budapesten a *nyomozó tiszthelyettesi tanfolyamot*. Ebben a 6 hónapos időtartalmú képzésben csak azok a rendőrök vehettek részt, akik legalább a két hónapos próbarendőri *tanosztályt elvégezték* és más közbiztonsági szakterületen dolgoztak. A felvételnél a próbarendőri tanosztályon szerzett tanulmányi eredmények is szerepet játszottak.

1947 elején megalakították a *kishunhalasi lovas tanosztályt*,⁸ a *folyamrendészeti tanosztályt*,⁹ és a *rendőrgazdászati tiszthelyettesi tanfolyamot*.¹⁰

1947-ben a fővárosban a próbarendőrképzés céljából *központi kiképzőszárlóaljat* hoztak létre.¹¹

Az 1948-as évet a hatalomért folyó harc jellemezte. Ennek hatása a rendőrségen belül is érződött. Az oktatásban ez úgy jelentkezett, hogy a helyi tanfolyamok anyagai nem tartalmaztak haladó politikai ismereteket, a szakmai anyagot pedig esetenként a régi tisztek oktatták, s azon igyekeztek, hogy politikai befolyást is gyakoroljanak a hallgatókra. Ez indokolta dr. Szebenyi Lehel belügyminisztériumi államtitkár rendeletét, miszerint egy-egy tanfolyam tartására és az előadó személyére előzetesen engedélyt kellett kérni.¹²

1948-ban a *rendőri szakoktatás is fellendült*. Nyomozástani, kihágási, igazgatásrendészeti, bűnügyi rendészeti *szakbizottságokat* hoztak létre a kiképzési alosztály irányítása alatt, egyrészt a rendőri szakmai oktatás színvonalának emelése, másrészt az állomány szocialista szellemben történő irányítása céljából. E cél elérése érdekében a bizottságok számos korszerűsítő intézkedést tettek, melyek hatása a tantervek, a tananyagok színvonalában és az oktatás módszerében is érződött.

Átszervezték a próbarendőri tanosztályokat. Az iskolarendszerű képzés kiegészítéseként rendelet írta elő a rendőrség tagjainak *továbbképzését*.

Ehhez az időszakhoz kötődik a tanalakulatoknál a *könyvtárak* létesítése, valamint rendőrgazdászati tanosztály, a *rendőrtávírási-tanfolyam* megszervezése, továbbá rendőrkutyák képzéséhez *rendőrkutya-telep* létrehozása.

Az 1948-ban felállított Rendőrákadémiára csak azok pályázhattak, akik próbarendőri, járőrvezetői, őrsparancsnoki, nyomozó tiszthelyettesi stb. tanfolyamot végeztek. Ez azért lényeges, mert így az alacsonyabb beosztásokban érdemeket szerző személyeknek lehetőséget teremtett magasabb iskola elvégzésére.

1949-ben törvénybe iktatták a Magyar Népköztársaság új alkotmányát. Kádár János — aki ekkor belügyminiszterként tevékenykedett — szabályozta az első magyar szocialista rendőreskü tartalmát és annak végrehajtását.¹³

Az 1949-ben létrehozott Államvédelmi Hatóság részére át kellett adni egyes rendőri tanosztályok objektumait, így a kiképzés eddig kialakult rendszere felbomlott. Megszűnt a központi kiképzőszázlój, s a szegedi, a miskolci, a székesfehérvári tanosztály, valamint a rendőrgazdászati tanosztály. A csökkentett számú tanosztályok nem tudták biztosítani a tiszthelyettesi állomány kiképzését. Ehhez hozzájárult a realitásokat figyelmen kívül hagyó gazdaságpolitika, melynek következményeként az állami költségvetés csökkenése a rendőrök életszínvonalát negatívan befolyásolta. A rendőri illetmény alacsonyabb lett, mint az államigazgatás más területein. Emiatt és egyéb politikai okok miatt sokan leszereltek. Ismét kiképzetlen rendőrök szolgálatba állítása vált tehát szükségessé.

A kiképzetlen rendőrök szolgálatba állítása maga után vonta a korábbi három fokozatú tanosztályrendszer megszüntetését. Ehelyett *tiszthelyettes-iskolát* hoztak létre, melyet az ÁVH Belső Karhatalom budapesti ezredével egy objektumban, a Bajcsy-Zsilinszky Endre laktanyában helyeztek el. Az iskolai képzés célját, időtartamát, felügyeletét, vezetését és szervezését, valamint a parancsnokok, az oktatók és a hallgatók jogait, kötelességeit belügyminiszteri rendelet szabályozta.¹⁴

1953 közepétől a viszonylagos gazdasági stabilizáció lehetővé tette a kiképzési munka tervezését. A *Korvin Ottó Rendőrtiszti Bűnügyi Szakiskola* ekkor kezdte meg működését, ahol 1954-től nyomozó tiszthelyetteseket is képeztek. Érdekességként megemlíthető, hogy ide elsősorban frissen érettségizett, azonos életkorú és tudású, tanulásra alkalmas fiatalokat vettek fel.

Ekkor indult meg a képzés a *tiszthelyettesképző iskolán egyéves* időtartammal, valamint az *alapfokú rendőriskolán* 8 hónapos tanulmányi idővel. Az alapfokú iskolán bevezették a felvételi vizsgát, ami lehetővé tette, hogy a rendőri szolgálatra legalkalmasabbak kezdjék meg a tanulást. Így azokat a jelölteket, akik minimális alapismerettel sem rendelkeztek, vagy nem is akartak tanulni, ki lehetett zárni a képzésből.

1955-ben a rendőri képzés színvonala visszaesett, amely befolyásolta a rendőrség üttöképességét, a rendőrök helytállását. A belügyi vezetés — a korabeli dokumentumokban foglaltak alapján — a rendőri kiképzésben lévő súlyos gondokat felismerte, a politikai és gazdasági nehézségek miatt azonban megoldásukra nem volt lehetőség.

Kiéleződött az ÁVH és a rendőrség közötti ellentét, emiatt az 1956-os eseményekben hiányos szakmai felkészültségű rendőrség vett részt.

1957 februárjában a Belügyminisztériumban személyzeti főosztályt — és ezen belül tanulmányi és módszertani osztályt — hoztak létre, a belügyi oktatási igazgatási szervezetet pedig decentralizálták. A BM politikai nyomozó főosztályon tanulmányi előadói beosztásokat szerveztek és a BM Országos Rendőr-főkapitányságon is kiképzési osztály alakult.

Ebben az időszakban az oktatási igényeknek megfelelően rövidített időtartamú tanfolyamokat indítottak.

A szilárduló állami és közbiztonsági helyzetben igény volt arra, hogy az új belügyi dolgozók a szakmai tudást ne elsősorban a gyakorlatban, hanem a szolgálat

megkezdése előtti iskolarendszerű oktatásban szerezzék meg. Így 1958-ban Kistarcsán kezdte meg működését 400 hallgató részvételével az *alapfokú rendőriskola*.

Az Országos Rendőr-főkapitányság 1958 év januárjában indította be a képzést az Őrsparancsnokképző iskolán. Itt képezték ki az Őrsparancsnoki beosztásba kerülő tiszthelyetteseket hat hónapos tanfolyamokon. A bünygyi nyomozó tiszthelyettesek képzését, a járőr- és a nyomozókutya-vezetők oktatását is ide koncentrálták.

A BM tanulmányi és módszertani osztály jelentésben összegezte a belügyi iskoláztatási helyzetet. A jelentés megállapította, hogy igen magas a kiképezetlenek száma, pl.: az ORFK közrendvédelmi állományában akkor 6000 fő volt, aki a beosztásához előírt rendőriskolát nem végezte el. Az iskoláztatási részarány már nem felelt meg az akkori, de még inkább nem az elkövetkező idő követelményeinek.

A jelentésben foglaltak alapján a belügyminiszter úgy rendelkezett, hogy az 1959/1960-as tanév kezdetétől valamennyi belügyi tanintézet kerüljön a BM tanulmányi és módszertani osztály jogkörébe.

1960-tól bővült az alap- és a középfokú rendőri szakképzés, mivel egyre több oktatási igényt kellett kielégíteni. Budapesten a Hámán Kató utcai objektumban négy hónapos tanfolyamot szerveztek a BM anyagi és technikai, valamint a terv- és pénzügyi főosztály tiszthelyetteseinek. Ugyanakkor kezdődött meg a BM Karhatalom továbbsholgaló tiszthelyetteseinek képzése hat hónapos tanfolyam keretében. A BM Kormányőrség is megkezdte sajátos formában a tiszthelyettesi, tisztesi állomány oktatását. Az élet diktálta követelmények szükségessé tették a gyorsított tanfolyamok szervezését, így a csopaki táborban 1961-ben hat alkalommal szerveztek *körzeti megbízotti és két alkalommal Őrsparancsnok-helyettesi* tanfolyamot.

Az Őrsparancsnokképző iskola nevét BM Rendőrtiszthelyettes-képző Iskolára változtatták. Itt képezték ki két hónapos időtartamban a rendőr Őrsparancsnokokat és a körzeti megbízottakat, valamint a közlekedési tiszthelyetteseket.

1961 júniusában a Belügyminisztérium kollégiuma határozatot hozott a belügyi oktatási és propagandamunkáról. Megállapította, hogy a belügyi oktatás fokozatai kialakultak ugyan, de hiányzik az alap-, a közép- és a felsőfok egymásra épülése. Ezért elrendelte, hogy a BM valamennyi szolgalatának tiszthelyetteseit a tiszthelyettesképző iskolán, a próbaszolgalatos rendőröket, a közbiztonsági és a közlekedési járőröket a BM alapfokú iskolán kell oktatni, míg a speciális tanfolyamokon részt vevők oktatását a BM átmeneti tanfolyamok parancsnokságán kell végezni.

A fentiek alapján ezekben az években a rendőr tisztetek, tiszthelyettesek tanintézeti oktatását négy iskola végezte, mégsem sikerült a kiképezetlen állomány létszámát jelentősen csökkenteni, mivel kevésnek bizonyult a tanintézetek száma, illetve befogadóképessége. A kiképzési gondok ismét szükségmegoldásokhoz vezettek. Így a BRFK Mosonyi úti objektumában próbaidős tanfolyam létesült, mely egy hónapos időtartamban képezte ki valamennyi rendőr-főkapitányság próbaidős rendőret. Szükségmegoldást jelentettek azok a kezdeményezések, amiknek során egyes főkapitányságokon kihelyezett megyei levelező tagozatokat hoztak létre (kétéves időtartamban). A kihelyezett tagozatokon az oktatást a BM Rendőrtiszthelyettesképző Iskola és a főkapitányságok közösen végezték.

A Belügyminisztérium képzési, továbbképzési rendszerében jóváhagyott terv alapján kellett a személyi állomány szakmai és politikai felkészülését magas szinten

biztosítani, mivel az innen kikerülő rendőröknek volt közvetlen kapcsolatuk az állampolgárokkal. Nem volt tehát közömbös, hogy biztosítható-e a rendőri utánpótlás, és hogy a kiválasztottak hivatásuknak tekintik-e a rendőri szolgálatot.

Döntő jelentőségű a BM kollégiumának 1968. júniusi ülése, ezen a belügyminiszter egyik döntése az volt, hogy a rendőrség kötelékébe újonnan felvételre kerülőknek már szolgálatba lépésük előtt minimális szakismerettel kell rendelkezniük. Ennek érdekében valamennyi belügyi szerv *egy hónapos próbaidős tanfolyamot* szervezett.

1979-ig egységesítették a tanintézeti alapidokumentumokat (működési szabályzat, rendtartás, tanterv, nevelési terv). Nagyon lényeges volt, hogy a felmérték a tanintézetek tankönyvellátását és ötéves kiadási tervet készítettek a tankönyvek biztosítására.

Az alapfokú rendőriskolán és a tiszthelyettesképző iskolán a képzési időt egy tanévre emelték.

Az MSZMP Központi Bizottságának 1972. június 14-i oktatáspolitikai határozata a rendőrök alapfokú és tiszthelyettesképzésére jelentős hatást gyakorolt. Ennek alapján a BM kollégium 1972. december 22-i ülésén megtárgyalta a BM káder-, személyzeti és kiképzési munka helyzetét, és döntést hozott a rendőrképzés színvonalának emelésére, gyorsítására, valamint az alapfokú rendőriskola kiképzési feladatainak módosítására, és rendőrképző iskolák létesítésére. Így az 1973/74-es tanévtől az alapfokú rendőrképzés időtartama 10 hónap lett.

1974-ben belügyminiszteri parancs alapján bevezették a *zászlósképzést*, melyet a *BM Kun Béla Rendőr Tiszthelyettes-képző Iskola* folytatott megváltoztatott névvel (BM Kun Béla Zászlósképző Iskola). Az iskola a zászlósokat négy szakon képezte: állambiztonsági távirászfelderítő, közbiztonsági, közlekedésrendészeti és anyag-gazdálkodási szakon.

A 4/1976. számú BM parancs megjelenésével rendőr próbaidős- és alapismereti képzés és vizsgáztatás kezdődött meg szolgálati ágak és rendfokozati kategóriák szerint. Próbaidősképzésben az vett részt, aki további belügyi iskola elvégzésére volt kötelezve, míg az alapismereti képzésre azoknak volt szükségük, akik szakirányú végzettséggel rendelkeztek, és munkaköri feladataikat további belügyi iskola elvégzése nélkül is el tudták látni.

A 2/1976-os számú miniszterhelyettesi intézkedés alapján a Kerepestarcsán működő BM Rendőrképző Iskola objektumot cserélt a BM Tartalékos Tiszti Iskolával, és Budapesten folytatta tovább a képzést. Miskolcon a BM Forradalmi Készenléti Rendőri Ezred miskolci zászlóaljának objektumában, Szombathelyen a BM Határőrség objektumában kezdték meg működésüket a rendőrképző iskolák. Ezeken az iskolákon a képzés két szakon (közrendészeti és közlekedésrendészeti) történt, 10 hónapban.

A szolgálati ágak vezetőivel egyetértésben valamennyi tanintézetben kidolgozták az új tananyagokat. Ezzel egy időben megkezdődött a tanintézetek felszerelése oktatástechnikai eszközökkel. 1976-ban kidolgozták a BM személyi állománya képzésének és továbbképzésének távlati fejlesztési koncepcióját. A megosztott időtartamú képzésnek a koncepció szerint 1978-tól a rendőrképző iskola öt hónapos tanintézeti oktatásából és az ezt követő gyakorlati szolgálatból kellett volna állnia. A koncepcióban leírtak azonban jelentős módosításokkal valósultak meg.

1979-ben a budapesti és a miskolci rendőrképző iskolák is rátértek a megosztott időtartamú képzésre.

Ezekben az években a tananyagot ismét módosították. Bevezették a hallgatók politikai és szakmai felkészültségének egyéni beszélgetés és teszt alapján történő felmérését, meghonosították a kiscsoportos gyakoroltatás módszerét, a korábbi szóbeli feleltetés helyett a komplex vizsgáztatást vezették be, és megkezdődött a gépírás, a fényképezés, valamint az idegen nyelv oktatása. A hallgatók gépjárművezetői engedélyt is szereztek, és az iskola elvégzése a hallgatókat helyszíni bírságolásra is feljogosította.

1980-ban a rendőrképző iskolákban a kétszakos képzésről áttértek az *egységes közbiztonsági szakos képzésre*. Ekkor jelent meg a *tanulmányi munka szabályzata*, amely rendelkezéseket tartalmazott a tanulmányi munka irányítására és felügyeletére. A szabályzat szerint a rendőrképző iskolák (Bp., Miskolc, Szombathely) BM Rendőrtiszthelyettes-képző Iskola elnevezést kapták. A szabályzat azt is rögzítette, hogy a rendőrtiszthelyettes-képző iskolára csak azok vehetők fel, akik sikeres próbaidős vizsgát tettek és kinevezésre kerültek.

A szabályzat rendelkezései szerint a BM Kormányőrség objektumőri állományának tiszthelyettesképzését a BM Kormányőrség parancsnoksága saját hatáskörében, a BM Forradalmi Rendőri Ezred tiszthelyeteseinek képzését saját szervezésű tanfolyamokon, a rendőrtiszthelyettes-iskolák tanterve alapján végezték.

Az alapfokú tiszthelyettes- és zászlósképzésben a hallgatókat nagymértékben igénybe vették különböző biztosítási szolgálatokra, mely negatívan befolyásolta a képzés szintjét.

Az 1970-es évek második felétől a Budapesti Rendőr-főkapitányságnál és a BM Forradalmi Rendőri Ezrednél létszámhiányok mutatkoztak, amelyek a későbbiekben szinte állandósultak. A gondokat orvosolta, hogy a belügyminiszter a sorköteles fiatalokat két hónapos sorkatonai szolgálat után kinevezhette hivatásos állományba.

Az ilyen sorkatonai szolgálatra jelentkező fiatalok a siklósi kiképzőbázison teljesítettek szolgálatot. Alapkiképzésük befejezésekor azonnal véglegesítették őket, és kinevezték őr-járőri állományba. Szakmai képzésüket Budapesten a rendőrtiszthelyettes-képző iskola 10 hónapos tanintézeti oktatással hajtotta végre. Ez volt az ún. *speciális rendőrtiszthelyettes-képző*.

A belügyminiszter személyügyi helyettese a hallgatói évfolyamok létszámának növelését rendelte el, hogy a hagyományos utánpótlási forrásból kinevezettek képzése a korábbiak szerint történjen. A szombathelyi és a miskolci tiszthelyettesképző iskolákon, illetve a csopaki kiképzőtáborban kihelyezett tagozat működését rendelte el.

A rendőrzászlós-igény kielégítésére több intézkedés is történt, így bevezették az *esti tagozatos oktatást*, több megyei főkapitányságnál és a BM Forradalmi Rendőri Ezrednél pedig a *levelező zászlósképzést*.

A zászlóképzés nem tudott megfelelni az igényeknek, mivel a zászlósok számára előírt középiskolai végzettséget biztosítani nem tudta. A Művelődésügyi Minisztérium külön engedélyével indult egy *kétéves* — érettségi vizsga letételét biztosító — *tanfolyam*, amelyen a végzettek gyenge érettségi eredményt értek el.

Belügyminiszteri értekezleten tárgyalták meg a rendőrállomány utánpótlási és oktatási rendszerét, a hivatásos állomány oktatásának korszerűsítéséről szóló 29/1986. számú belügyminiszteri parancsot, illetve a végrehajtására kiadott a 11/1986. számú belügyminiszter-helyettesi intézkedést. Ennek értelmében a csopaki kiképzőtáborbort bővítették, Szegeden új Rendőrtiszthelyettes-képző Iskolát létesítettek, Miskolcon

az iskolát más objektumba helyezték át; a pályakezdőket a működési körzet illetékes rendőrtiszthelyettes-képző tanfolyamára kellett beiskolázní, és törekedni kellett középiskolai vagy szakmunkásvégzettséggel rendelkezők felvételére.

A zászlósképzésre vonatkozó miniszterhelyettesi intézkedés meghatározta, hogy csak olyan személy iskolázható be, aki rendelkezik középiskolai végzettséggel. A képzés időtartama nappali tagozaton kilenc, esti és levelező tagozaton tíz hónap. Az intézkedés *belügyi alapképző tanfolyam* létrehozását is — mint új képzési formát — előírta.

A budapesti BM Rendőrtiszthelyettes-képző Iskola 1986 novemberétől áttért a *tíz hónapos időtartamú képzésre*, vagyis a hét hónapos iskolai oktatás és a három hónapos gyakorlószolgálat rendszerére. Ezt követően záróvizsgán adtak a résztvevők számot arról, hogy mennyire sajátították el az elméleti és a gyakorlati ismereteket.

Az új rendszerű képzés célja az volt, hogy kiegészítse a végrehajtó szolgálat által jelzett igényeket úgy, hogy ne csökkenjen az elméleti oktatás óraszámá, és az egyes tantárgyak elsajátítására fordított idő ne változzon. Kiemelt figyelmet fordítottak a tantárgyak egymásra épülésére.

A későbbiekben az oktatási és kiképző központ az ORFK személyügyi főosztálya alárendeltségében működve látta el oktatási, szakképzési, továbbképzési feladatait, és az ORFK hatáskörébe tartozó tanintézeti és tanintézetben kívüli rendőri felkészítés általános és pedagógiai ellenőrzését. Ebben az átmeneti időszakban több képzési forma is működött egymás mellett. A hagyományos egyéves váltórendszerű képzési formát fokozatosan felváltja a *kétéves rendőr-szakközépiskolai képzés*.

A jelenlegi helyzet kialakulása

Az alap- és a középfokú rendőrszakképzés 1945-től 1992-ig nem illeszkedett az állami oktatási rendszerbe, így nem emelkedhetett államilag elfogadható szintre. Ezenkívül az alap- és a középfokú rendőrszakképzés intézményeit rövid időszakonként gyakran alakították át. Így a stabilitás nem valósult meg, a változtatások csak átmeneti megoldást jelentettek. Emellett a szakképzés nem volt összhangban a rendőrutánpótlás rendszerével, továbbá túlzottan soklépcsősnek bizonyult, amit nehezített az, hogy az egyes fokozatok között még állami iskolai végzettség megszerzése is elő volt írva. A szakképzésben részesülők a rendőrhatalóság állományába tartoztak, ami azt jelentette, hogy többlétszolgálat terhelte a benne részt vevőket.

Az oktató-nevelő munka hiányosságai miatt nagy számban bocsátottak ki olyanokat is, akikről később bebizonyosodott, hogy nem alkalmasak a rendőrpályára. Ezen évtizedek alatt tapasztalható volt a képzésbeli lemaradás: az állományba vetteknek várni kellett a beiskolázásra. Így a hiányos szakmai ismeretek miatt gyakorta állampolgári érdekeket sértő intézkedések születtek.

Az 1992/93-as tanévben Budapesten, majd 1993/94-ben Miskolcon megkezdődött a *kétéves rendőrképzés szakközépiskolai keretek között*, amely a háromfokozatú tiszthelyetesképzést egyesíti magában.

A szakközépiskolai oktató-nevelő munka elsődleges feladata olyan szakemberek képzése a rendőrség végrehajtó szolgálata számára, akik közterületi munkában kezdeményezően, kellő differenciáltsággal, kulturáltan és önállóan képesek fel-

adataikat teljesíteni, megfelelő ismeretekkel rendelkeznek a csapaterővel megoldandó rendőri feladatok ellátására.

A képzés a tanintézetben végrehajtott elméleti oktatásból és az iskola irányításával meghatározott gyakorlati képzésből áll. A képzés során 16 tantárgyat 3168 órában oktatnak, törekedve arra, hogy minimálisra csökkentsék az elmélet és a gyakorlat közötti különbséget. Szakközépiskolai képzésünk külföldi partnereink véleménye alapján is kiállja a nemzetközi összehasonlítás próbáját.

*

A rendőrség történetének áttekintése, a jelenlegi helyzet, az igények, követelmények alapján a rendőr-szakközépiskolai képzés hatékonyabbá tétele érdekében megfontolandónak tartom a következőket.

- Az esélyegyenlőség megteremtése érdekében biztosítani kellene, hogy aki a Rendőrtiszt Főiskola felvételi követelményeinek nem felel meg, de az írásbeli vizsgán megfelelő szintet elért, kapjon lehetőséget a rendőr-szakközépiskolára történő felvételre. Ugyanakkor lehetőséget kellene teremteni arra is, hogy a szakközépiskolába jelentkezők közül a kimagasló felvételt elérők a főiskolára kerüljenek — külön elbeszélgetésen való megfelelés alapján.
- A szakközépiskolát kiváló eredménnyel végző hallgatók részére biztosítani kellene, hogy a Rendőrtiszt Főiskolát rövidített időtartamban végezzék el, ún. „keresztfelévek” alkalmazásával.
- A rendvédelem történetét nagyobb óraszámban kellene a rendőr-szakközépiskolákban oktatni. A tantárgy oktatása során azokat a témákat célszerű előtérbe helyezni, amelyek részben üzenetet adnak a mának, azt erősítve, hogy a rendőrség a társadalom elengedhetetlen része, hogy a rendőrség az állampolgárokért van és értük dolgozik.
- A képzés során még nagyobb súlyt kellene helyezni a gyakorlatiasságra, hogy a tanulók megfelelő tapasztalatokat szerezzenek a közterületi rendőri munkában, az összetett, bonyolult, azonnali döntést igénylő szolgálati feladatok végrehajtásához.
- A rendőr-szakközépiskolában biztosítani kell a további szakosodás lehetőségét, figyelembe véve az alapképzettségeket. pl.: aki közlekedési jellegű szakközépiskolát végzett beosztható baleset-helyszínelő szakra.
- Vonzóbbá tenné a rendőrképzést, ha az iskola befejeztével a rendőri szakképzettség mellett a végzősök a civil életben intézményesen elfogadott, és bizonyos polgári munkakörök betöltésére feljogosító dokumentumot is kapnának.
- A jelenlegi gazdasági helyzetben a rendőr-szakközépiskoláknak is meg kell ragadni minden olyan alkalmat, amely anyagi gondjaik megoldásában segítséget nyújt. Így lehetőség volna helyi számítógépes tanfolyamok szervezésére, és a közelmúltban megjelent, az őrző-védő tevékenységre vonatkozó jogszabályok alapján ilyen típusú tanfolyamok és vizsgák szervezésére.
- A gyakorlati képzésre ki kell jelölni azokat a rendőregységeket, amelyek szolgálatukat profi módon látják el, hogy a későbbiek során kinevelődjék az a szakoktató gárda, amely képes a gyakorlati képzés vezetésére.

A rendőr-szakközépiskolákról kikerült rendőrök tudásszintje hozzájárul pozitív vélemény formálásához a rendőrségről, emelheti a testület tekintélyét. A haza és a la-

kosság „szolgálatát és védelmét” csak jól felkészült, magas szintű szakképzettséggel rendelkező, jogszerűen intézkedő, polgárbarát rendőrök tudják ellátni. A szakközépiskolák feladata a szakismeretek elsajátíttatásán túl a társadalom és az állampolgárok szolgálatának megtaníttatása a rendőrökkel.

Az állampolgároknak is meg kell érteniük, hogy a rendőrség a közbiztonságot szolgáltatásként biztosítja, így annak megfelelő szinten tartásáért, javításáért együtt kell működniük a rendőrséggel és anyagi áldozatot is kell hozni, mert a Magyar Köztársaság rendőrsége csak így képes az állampolgárok szolgálatára és védelmére.

FONTOSABB IRODALOM

1. Hidas Mihály r. ezredes: Békés megye rendőri szerveiről, Belügyi Szemle VIII. évf. 1. sz., 1970. jan., 59 o.
2. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1690/1945. ME számú rendelete a csendőrség felosztásáról és az államrendőrség megszervezéséről, Magyar Közlöny 1945. május 10., 1—5. o.
3. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1700/1945. ME számú rendelete a Magyar Államrendőrség felállításáról, Rendőrségi Közlöny, 1945. szept. 1., 4. o.
4. Erdei Ferenc átirata dr. Szilágyi József r. ezredesnek, BM titkársági irattár, 143980/1945. BM IV/I. sz.
5. Pest megyei Levéltár — alispáni iratok, 96/1945. sz.
6. Dr. Soproni János r. ezredes jelentése a tájékoztató tanfolyamokról, BM titkársági irattár, 243/1946/22. sz.
7. A belügyminiszter 192025/1947. IV/1. e. BM számú rendelete rendőri tanosztályok felállítása tárgyában, Rendőrségi Közlöny 1947. ápr. 1., 127—128. o.
8. A belügyminiszter 193881/1947. IV. 1. e. BM sz. rendelete Kiskunhalason lovas tanosztály felállítása tárgyában, Rendőrségi Közlöny, 1947. jún. 1., 262. o.
9. A belügyminiszter 197456/1947. BM IV/1. e. BM sz. rendelete a folyamrendészeti tanosztály felállítása tárgyában, Rendőrségi Közlöny, 1947. okt. 15., 553. o.
10. A belügyminiszter 198621/1947. BM IV/1. e. számú rendelete a rendőrgazdászati tiszthelyettesi tanfolyam felállítása tárgyában, Rendőrségi Közlöny, 1947. dec. 15., 684. o.
11. A belügyminiszter 192952/1947. IV. 1. BM számú rendelete központi kiképzőszázlój felállítása tárgyában, Rendőrségi Közlöny, 1947. május 1., 176. o.
12. A belügyminiszter 578983/1948. IV/1. b. BM számú rendelete rendőri szaktanfolyamok létesítésének szabályozása tárgyában, Rendőrségi Közlöny, 1948. aug. 1., 635. o.
13. A belügyminiszter 242051/1949. IV/1. b. BM számú rendelete rendőreskü letétele tárgyában, Rendőrségi Közlöny, 1949. szept. 13. (rendkívüli szám), 657—658. o.
14. A belügyminiszter 257210/1949. IV/1. d. BM számú rendelete a rendőrség szervezetében tiszthelyettesképző iskola felállítása tárgyában, Rendőrségi Közlöny 1949. aug. 1., 507—512. o.

Szternák György

A szellemi kapcsolódás lehetősége a NATO-hoz

Politikai körökben néhány éve hangzott el először a NATO-hoz való csatlakozás igénye. A fogadtatás elég vegyes volt. Napjainkra azonban csaknem általánossá vált, hogy a tagság elérése kívánatos cél, ami a biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvekben is tükröződik. Ma már ott tartunk, hogy az ország NATO-tagsága ügyében a politikusok és a szakemberek a megoldásokat keresik, s az érvek, az ellenérvek csatájában megkezdődött az álláspontok felvonultatása.

A döntés-előkészítéshez több nyugati ország szellemi és anyagi segítséget nyújt nekünk. Ennek keretében utazhatunk el néhányan Németországba, Garmisch-Partenkirchenbe, a George C. Marshallról elnevezett European Center for Security Studies intézetbe (a továbbiakban iskola) 1995. január–június között egy tanfolyamra.

Az iskolában az előadók és a hallgatók szinte naponta találkoztak az Európai Unió és a NATO kibővítésének problémájával. A szemináriumokon számtalan elmélet született a kit, kit ne, a mikor, milyen sorrendben, milyen feltételek alapján kérdések megválaszolása során. A vélemények azért sem közömbösek, mert 26 ország 82 fővel képviseltette magát az Egyesült Államoktól Kirgizisztánig, Észtországtól Albániáig — elsősorban a volt szocialista országokból, de 5 NATO-tagállam hallgatói is részt vettek a tanfolya-

mon. A NATO kibővítésével kapcsolatos nézetek az alábbiakban összegezhetők.

A beszélgetések alkalmával az iskola tanárai többször idézték a *NATO-alapszerződés 10. cikkelyét*, „A Felek egyhangú megegyezéssel a Szerződéshez való csatlakozásra hívhatnak meg minden más európai államot, amely képes arra, hogy elősegítse a Szerződés elveinek továbbfejlesztését és hozzájáruljon az észak-atlanti térség biztonságához.” Ennek alapján hangsúlyozták, hogy meghívásról lehet csak szó most és a későbbiek során is, továbbá a meghívott európai ország lehet. A szövetség vezetői ezt a cikelyt eddig egyszer sem módosították és úgy látszik, nem is kívánnak élni ezzel a lehetőséggel. A közel öt évtized alatt *csupán három alkalommal egyeztek meg négy új tag felvételéről*: 1952-ben Görögország és Törökország, 1955-ben a Német Szövetségi Köztársaság és 1981-ben Spanyolország. Azt az előadók sem vitatták, hogy az új tagországok bel- és külpolitikai gyakorlatában nem volt minden rendben, de a szövetség nem vállalta fel az ellentétek megoldását — igaz, megtett mindent, hogy az erőszakos, háborús megoldásokat kizárja. Valószínű így lesz ez a jövőben is. A bővítés kérdésében döntő, hogy maga a NATO is változásban van: a Londonban, Rómában elfogadott határozatok gyakorlati megvalósításán dolgozik és úgy látszik, nem végleges még, hogy

kire hárul a vezető szerep ebben az átalakításban, az Egyesült Államokra-e vagy inkább a szövetség európai tagállamaira.

A legfontosabb kérdés azonban az volt, hogy mi a NATO jelentősége és szerepe az új európai biztonsági rendszerben. A megbeszéléseken erről elhangzott vélemények alapvetően két megállapítás köré csoportosultak: *Először*, az Európai Unió (EU) gazdasági reformjai és bővítése a NATO bővítésével közel azonos időben képzelhető csak el. *Másodszor*, az egyébként elkerülhetetlen változások gyakorlati teljesítése adhat biztosítékot az európai integrációs törekvésekhez. Ugyanakkor többen megállapították, hogy a kibővítés esélye nem kínál korlátlan lehetőségeket gazdasági vonatkozásban és alig biztosít modernizációs pénzügyi erőforrásokat a felvételre várakozó országok számára. Leszögezték: a szövetség a reform végrehajtása során is egységes a főbb politikai, gazdasági és katonai (stratégiai) kérdések megítélésében. A változást igazolja viszont, hogy a katonai szervezet munkájában jobban érvényesül a tagországok véleménye, egyéni akarata (részvétel az ENSZ-békeműveletekben, a katonai jellegű kibővítés stb.).

A NATO kibővítése nem csupán a tagállamok ügye, hanem a tagságra várakozóké is. Az iskolában, amikor csak lehetett, ezt hangoztatták a lengyel, a román és a cseh hallgatók is. Az ukrán és az orosz hallgatók véleménye azonban ezzel éppen ellentétes volt, válaszaikban visszaadták országaik félelmét a kibővítést illetően. Ezzel kapcsolatban célszerűnek tartunk néhány személyes észrevételt is megemlíteni.

Feltűnt, hogy sem a NATO-tagállamok, sem a tagságra várakozók hallgatói nem tudtak határozott érveket felsorolni a kibővítés szükségessége mellett. Ukrajna és Oroszország pedig nem tud

más lehetőségeket ajánlani a NATO-tagság helyett a kelet-közép-európai országoknak. *William J. Perry, az Egyesült Államok védelmi minisztere* a tanfolyamon megtartott előadásában egyértelműen a *Partnerség a békéért* program végrehajtására hívta fel a figyelmünket, mint a tagság elnyerésének feltételére. Kihangsúlyozta, hogy a program felhívására tett felajánlás gyakorlati teljesítése bőséges és rugalmas lehetőségeket kínál az együttműködés kiépítésére. Sőt ez az együttműködés előbb-utóbb olyan szintet érhet el, hogy bizonyos problémák, válságok, konfliktusok esetén hallgatólagos biztosítékkul szolgálhat, és elvezet majd a NATO-tagsághoz.

Az iskola tanárai és néhány neves előadó nem tagadta, hogy *az Európai Uniót, a NATO-t meglepte a kelet-közép-európai országokban végbement változások gyorsaságba és határozottsága.* Jelenleg nincsenek pontos terveik a tagfelvétellel kapcsolatban. Robert E. Hunter, az Egyesült Államok állandó NATO-képviselője legkésőbb az év szeptemberére ígért pontos tervet. Ezt követi majd Brüsszelben egy konferencia, amelyre meghívják a partnerségi programot aláíró 26 ország képviselőit is. A NATO a pontos terv kidolgozása után szakértői csoportokat kíván létrehozni, hogy felmérje az egyes országok felkészülésének szintjét. A NATO a partnerországok bevonásával még ebben az évben kül- és védelmi miniszteri szinten konferenciát szervez a szövetség kibővítésével kapcsolatban.

A pontos terv hiánya lehet az oka annak is, hogy *mind a mai napig nem fogalmazódtak meg egyértelműen a NATO-tagság követelményei.* Ezzel kapcsolatban a szakemberek véleménye nagyon különböző. Ezek a vélemények igazából óhajok a leendő tagság elnyeréséhez az egyes országok részéről, az általuk meg-

határozott (óhajtott) idő függvényében. Talán legjobb példa lehet erre a román, a cseh és a lengyel hallgatók álláspontja, miszerint ők már a jelenlegi felkészültség alapján tagszágok lehetnének.

Véleményünk szerint a tagsághoz szükséges követelmények megfogalmazásakor a Shalikashvili tábornok előadásán elhangzottak lehetnek a mérvadók. Ezek lényege:

- *elsőször*: világos politikai, gazdasági és katonai célok megfogalmazása a demokrácia felépítéséhez és a tagság elnyeréséhez;
- *másodsor*: a polgári ellenőrzés széles körű megvalósítása a fegyveres erők és a katonai költségvetés felett;
- *harmadsor*: teljes elméleti és gyakorlati azonosulás a Partnerség a békéért programmal, az ENSZ békefenntartó tevékenységével, a szövetség stratégiai célkitűzéseivel az európai biztonság érdekében.

Shalikashvili tábornok előadása üzenetértékű volt a tagfelvételre váró államoknak. A kelet-közép-európai országok, így hazánk számára a NATO-csatlakozás elsősorban politikai kérdés. A szövetség — a tagállamok egyetértése alapján — főleg a politikai megfontolás és feltételek megléte esetén dönt arról, hogy melyik országot fogadja be. Ilyen feltétel lehet, hogy képes legyen saját biztonságát reális keretek között garantálni, de járuljon hozzá a NATO biztonságához is. Legalább ennyire fontos hazánk belső stabilitása és a szomszédainkkal fenntartott kiegyensúlyozott kapcsolata.

Az előadás utáni kötetlen beszélgetésen az az általános vélemény alakult ki, hogy elsőrendű fontosságot kap a fegyveres erő és a honvédelmi költségvetés teljes mélységű, demokratikus és polgári ellenőrzése. Ehhez fontos a NATO-ban alkalmazott költségvetés-tervezés módszerének ismerete, az átláthatóság biztosítása. Itt cél-

szerűnek tartunk két megjegyzést tenni. *Először*: a tanfolyamon tanáraink soha nem akarták elhíttetni velünk, hogy csak az az igaz, amit ők mondanak. Csupán vizsgálati módszert adtak az egyes kérdések tisztázásához. *Másodsor*: a szellemi kapcsolódás lehetőségét teremtették meg számunkra.

A tanfolyam befejezése alkalmából megtartott diplomakiosztó ünnepségen az iskola igazgatója, dr. Alvin Bernstein rámutatott, hogy a NATO-tagsághoz rövid távon a kevésbé költséges szellemi kapcsolódás lehetőségét kell megteremteni. Ezt kívánta elősegíteni ez a tanfolyam is. Kifejtette, hogy a szellemi kapcsolódás tág fogalom, gyakorlatilag magába foglalja mindazon működési elveket, amelyekre a fegyveres erők egész tevékenysége épül. Általánosságban a fegyveres erők alkalmazásához kapcsolódó nemzeti biztonsági, katonai stratégiát, a jelenleg érvényben levő elvek felülvizsgálatát, a megváltozott külső és belső körülményekhez igazítást foglalja magába, a NATO-tagság követelményeinek megfelelően. A szellemi kapcsolódás fogalma ugyanakkor feltételezi a polgári vezetők (képviselők, bizottsági tagok) szakmai képzését is, hiszen csak így tudnak partneri alapon döntési alternatívákat kérni a katonakutatóktól, így lesz érdemi a polgári ellenőrzés. A szellemi kapcsolódás elméleti és gyakorlati lehetőségének megteremtése elvezet a tényleges tagság, az Európai Unióhoz és a NATO-hoz csatlakozás feltételeinek megteremtéséhez.

A szellemi kapcsolódás megvalósítását segítheti elő a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia nyitott egyetemkénti működése mind a katonák, mind a polgári vezetők számára. Hasznos lenne, ha a tanfolyamon tanultakról a NATO-hoz való csatlakozással foglalkozó szerveket, azok katonai és polgári vezetőit és munkatársait részletesen is tájékoztathatnánk.

Nagy Miklós

A mai német geostratégia szakirodalma

Napjainkban a geopolitika, geostratégia és a hozzájuk kapcsolódó fogalmak egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a német nyelvű szakirodalomban. A nagy geopolitikai, geostratégiai múlttal rendelkező német társadalomtudományokban nem előzmények nélkül jelentek meg e művek. A második világháborút követő rövid idejű visszaesés után új lendülettel indultak meg a kutatások. A komoly, tudományos alapokon nyugvó vizsgálatok eredményei — amelyeknek az áttekintésére vállalkozott a szerző — különösen az 1980-as évek végén, a két német állam egyesítése és az Európában 1989 óta bekövetkezett változások után tűntek fel a katonai szakirodalomban. (Az idézetekben található kiemelések a szerkesztő és a szerző kiemelései.)

A geostratégia és a hozzákapcsolódó rokonfogalmak értelmezése

Jóllehet a geostratégia fogalmát napjainkban a német nyelvterületen nap mint nap használják, a legalapvetőbb kérdések változatlanul nyitottak. Így például a szakirodalom nem tud egységesen állást foglalni a geostratégia fogalmában és abban sem, hogy a fogalmat ki alkotta meg. Ezzel kapcsolatban Heinz Brill és Friedrich Korkisch folytatott kutatásokat, amelyeket az Österreichische Militärische Zeitschrift című folyóiratban publikáltak. Brill már 1983-ban Politikai földrajz — geopolitika — geostratégia (A rendszerezésre tett kísérlet) címmel közölt cikket, majd éppen tíz évvel később Geopolitika és geostratégia (A biztonságpolitikai kutatás feladatai — védőbeszéd egy újraélesztéshez) címmel irt rövid tanulmányt. A fogalmi tisztázások terén ennek egyik előzménye volt Friedrich Korkisch: Geopolitika — geostratégia — geoökonómia (Alapok, jelentőség a múltban, a jelenben és a jövő-

ben) című tanulmánya. A német geostratégiai szakirodalom fontos művévé vált Frank Ebeling: Geopolitika (Karl Haushofer és tértudománya 1919—1945) címmel megjelent, eredetileg doktori értekezésnek íródott monográfiája.

A publikációk jellegzetessége, hogy a geostratégiával és a geostratégiai kutatásokkal kapcsolatos olyan alapkérdéseket próbálnak meg tisztázni: honnan ered a geostratégia fogalma, melyek lehetnek a kutatások feladatai, hogyan alakultak ki napjaink geostratégiai elméletei. A mai német geopolitikai irodalom egyik közismert személyisége, Heinz Brill, nemrégiben megjelent Geopolitika ma (Németország lehetősége?) című könyvének első fejezetét így kezdi: „...A nyugati világban alig múlik el nap anélkül, hogy geopolitikáról, geostratégiáról, geopolitikai egyensúlyról, vagy geopolitikai helyzetről ne beszéljénk...”

Heinz Brill igen alapos kutatásai rámutattak arra, hogy a geostratégia fogalmának precíz megalkotása mindend-

dig nem történt meg, és igen komoly tudományos feladat lesz. Az 1980-as évek elején ő vette észre, hogy a geostratégia fogalmát naponta használják, azonban annak fogalmi meghatározását még senki sem végezte el. Ezzel kapcsolatos kutatásait 1983-ban így zárta: „...Jóllehet a geostratégiát mint kifejezést a politikai és katonai eszmecserék során köznyelvi szinten magától értetődő fogalomként használják, mégis hiányzik *lexikai kategorizálása*, világos definíciója”. Kiterjedt kutatásai folyamán arra az eredményre jutott, hogy sem a nyelvészek, sem a politológusok, sem a hadtudományi szakemberek, sem más tudomány szakemberei *nem tudják megmondani, mi is a geostratégia*. Abban azonban mindenki egyetértett, hogy a kifejezést először Karl Haushofer használhatta, és a fogalmi meghatározást így valószínűleg meg is tette. A későbbi vizsgálatok során derült ki, hogy a geostratégia fogalmának értelmezését Haushofer sem végezte el. Az azonban a kutatások eredménye volt, hogy megállapították: „...Ezért mind ez ideig csak az tűnhet biztosnak, hogy Karl Haushofer a geostratégiát mint kifejezést bizonyíthatóan először 1932-ben használta, és hogy a geostratégia fogalmát elvetette, mivel azt geopolitikai és védelmi-geopolitikai munkája szempontjából túl szűknek tartotta...”

A kutatások azonban arra az érdekes jelenségre is rámutattak, hogy bár a geostratégia fogalomként Haushofemél csak egyszer jelenik meg (a Wehr-Geopolitik — Védelmi geopolitika — című művének 21. oldalán), mégis teljesen az ő személyiségéhez kötődik a kifejezés. Ma úgy tűnik, hogy Haushofer követői, akik a geopolitika különböző területeit művelik, sokkal nagyobb részt vállaltak a *geostratégia fogalmának elterjesztésében*. Carl Schmitt 1960-as években megjelent művei, Heinz Brill,

Friedrich Korkisch neve fémjelzi ezt a német szakirodalomban.

Heinz Brill kutatásai során felismerte: a geopolitikai, geostratégiai szakirodalom terén a második világháború után a kutatások *súlypontja az angolszász nyelvterületre tolódott át*. Igen részletes és kimerítő vizsgálatai azonban rámutattak, hogy a geostratégia fogalmi meghatározása e területeken sem történt meg, bár ottani kialakulása és elterjedése a német nyelvterületen való megjelenésével szinte együtt ment végbe. Ez késztette Heinz Brillt arra a kijelentésre: „...A geostratégia fogalmának eredetével kapcsolatban összefoglalva meg kell jegyezni: nem lehet megállapítani, hogy ki alkalmazta először a geostratégiát mint kifejezést. Mint ahogyan ez gyakorta megtörténik, a korszak irányultságában lehetett benne és egyidejűleg, de több különböző helyen keletkezhetett. Kétségtelen, hogy Karl Haushofer a geostratégiát mint kifejezést a Védelmi geopolitika című könyvében 1932-ben használta először, majd annak két további kiadásban (1934 és 1941) másodszor és harmadszor...”

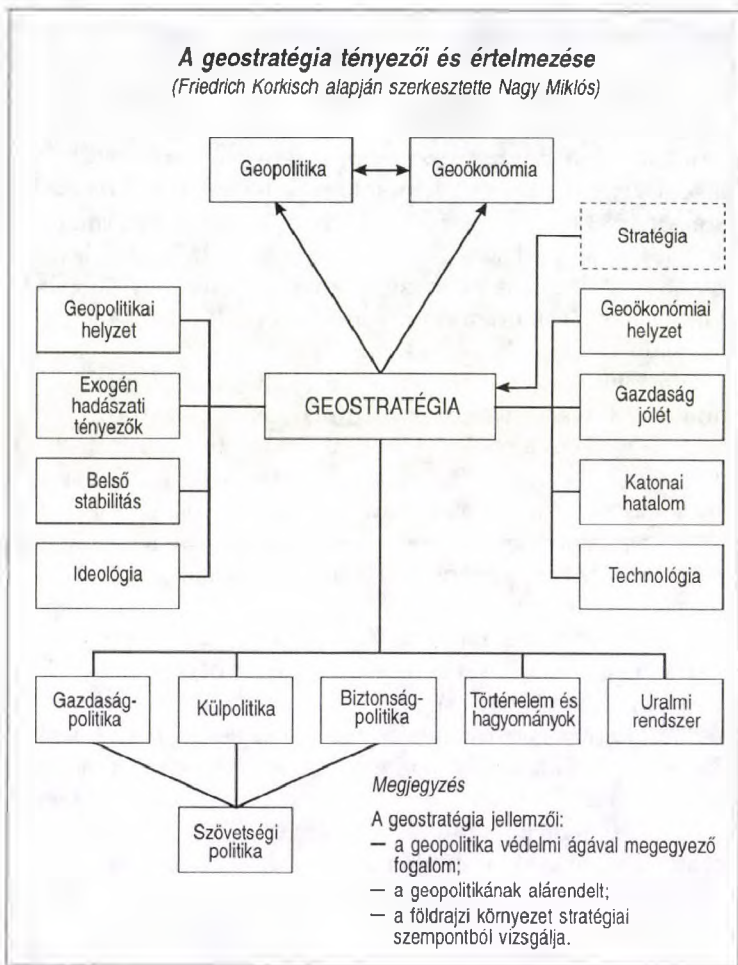
A geostratégia fogalmi meghatározásában jelentős előrelépés volt a Wörterbuch zur Sicherheitspolitik (Biztonságpolitikai szótár) megjelenése. Ennek 1992-es harmadik kiadása a geostratégia fogalmát így adja meg: „...A biztonságpolitikai célok tervszerű megvalósítására irányuló koncepció, amely figyelembe veszi a földrajzilag és geopolitikailag meghatározott regionális és világméretű feltételeket...”

A geostratégia és a hozzákapcsolódó rokonfogalmak (geopolitika, geökonómia), valamint a közöttük lévő kapcsolatok tisztázásában Friederich Korkisch: Geopolitika—geostratégia—geökonómia című nagyszabású tanulmánya érdemel figyelmet. A Korkisch-

féle kutatások eredményeit tartalmazó dokumentum igazi érdeme abban van, hogy a történeti áttekintés után tisztázza az alapfogalmak közötti kapcsolatokat, rögzíti a hármas fogalomrendszer belső struktúráját és viszonyukat a biztonságpolitikához. Mivel Korkisch tanulmánya a tudományos kérdésekben járattanok számára is könnyen érthető, érdemes vele közelebbről is megismerkedni.

A szerző írását azzal az igen lényeges megállapítással kezdi, hogy napjaink geopolitikai irodalmában két súlypont figyelhető meg: a téma tudományos kezelése és az aktuális problémák vizsgálata. Brill és a kortársak kutatásainak értékelése után Korkisch megalapozottan kijelentheti: „...Brill és mások szerint a geostratégia olyan terminus technicus, amelyet egyenlővé kell tenni a védelmi geopolitikával. Ha a politika elsődlegességét elismerjük a stratégia (a hadügy) fölött, akkor a geopolitika primátusáról is beszélhetünk a geostratégia fölött. Így a geostratégia tulajdonképpen a stratégiának alárendelt fogalommal válik...”

Ugyanitt úgy foglalt állást, hogy a geostratégia pusztán katonai szempon-

tokból vizsgálja a földrajzi környezetet, így jó néhány politikai, hadtudományi problémát magáénak tekint. Ide tartozik a határok kérdése, a szövetségi politika, a földrajzi tényezők katonai, hadászati értelmezése stb. Megállapítása szerint a konfliktusokkal és a háborúk okaival foglalkozó vizsgálatok *nem nélkülözhetik a geostratégiai paramétereket*, mert ezek gyakorta adhatnak egyértelmű tájékoztatást, áttekintést a politikai, katonai eseményekről.

Korkischnál a geostratégia kutatási területei jelentősen kiszélesednek, ami-

kor vizsgálatai alapján a következő megállapításra jut: „...A geostratégiára ható befolyásoló tényezőkhez tartoznak azonban az uralmi rendszerek és a társadalmi struktúrák is. Mivel a földrajz a népekkel, a gazdasági rendszerekkel és az államok kölcsönhatásával is foglalkozik (annak ellenére, hogy e területekkel más tudományok is foglalkoznak), a klíma, a rasszok, a történelmi tapasztalatok és egy adott állam azokból fakadó politikai és társadalmi alapvonalai is a kutatások tárgyát képezik...”

Mint láttuk, a szerző a geostratégia kibővített kutatási területeit egységes egészként kezeli, ám alárendeli a geopolitikának. Így a geostratégiai kutatásokat is összekapcsolja a geopolitikai vizsgálatokkal. Véleménye szerint ezeknek ma két alapvető kérdésre kell megválaszolniuk:

- a) mennyiben lehet jelentős a geopolitika (geostratégia) egy közép-európai kis ország részére?
- b) mennyiben hordoz biztonságpolitikai vonatkozásokat is a geopolitika (geostratégia)?

A szerző e kérdésekre indirekt módon, úgynevezett „releváns tényezők” felsorolásával válaszol.

A geopolitikai-geostratégiai releváns tényezőknek az alábbiakat tekinti:

- a) Az állam túlélő képessége, amely függ:

- a határok stabilitásától, illetve instabilitásától;
- az állam védelemi készségétől és ennek hatalmi eszközeitől;
- a potenciális ellenséges hatalom semlegesítésének lehetőségeitől;
- a háborúra való anyagi felkészüléstől;
- a szövetségi politikától;
- azon szövetségi politika elkerülésétől, kiküszöbölésétől, amely a

szövetségi partnerek számára lehetővé teszi, hogy növeljék a háborús veszélyeztetettséget, illetve, hogy a szövetséges partner a közösen kivívott győzelem után megerősödve kerüljön ki a háborúból.

- b) Az állam *határai és szomszédai*:

Egy adott állam szomszédai lehetnek ugyanolyan erősek, gyengébbek vagy jóval erősebbek. A közös határok pedig lehetnek (kölcsönösen) elismertek vagy vitatottak, történelmileg stabilok vagy instabilok. Történelmileg a határok akkor stabilok, ha tengerparton, folyamok mentén, hegygerinceken, az arktikus területeken, vagy sivatagokban (természetes határokon) húzódnak, illetve olyan kevésbé lakott területeken ahol mindenhol tiszta etnikai viszonyok vannak. Instabil határok pedig azok, amelyek művelt, könnyen átjárható és etnikailag kevert lakosságú területeken húzódnak.

- c) Az állam *belső stabilitása*: Az állam belső stabilitása alapvetően képes meghatározni a politikai, a katonai és a gazdasági lehetőségeket. Közötte és a belső szilárdság között kölcsönös kapcsolat van. Ezért e tényezők különösen fontosak, ha az állam más államok érdekszférájának kereszteződésében fekszik, vagy ha az államot a hiányzó egyensúly arra készíti, hogy háborúba kezdjen.

- d) *Szövetség és szövetségi viszonyok*:

A szövetségeket általában az eredményezi, ha legalább két államnak hasonló érdekei vannak egy harmadik állam vagy egy másik koalíció ellen. Korkisch szerint szövetséget eredményezhet az is, ha egy államnak olyan irányú expanziós törekvései vannak, amelyek egybeesnek egy másik állam törekvéseivel, és ezért a kiutat a kiegyezésben és nem a nyílt konfliktusban keresik. Az ilyesfajta koalíciókat nyilván azért kötötték, hogy a

zsákmányból való részesedést biztosítják, vagy éppen attól való félelemből fakadnak, nehogy maguk is áldozattá váljanak. Mindezek miatt a szövetségek lehetnek támadó vagy védelmi jellegűek.

e) *Kockázatokra való készenlét:* Ez alatt Korkisch a harcra és a terjeszkedésre való készenlétet érti. Történelmi tapasztalatok alapján kijelenti: „...A hódításoknak is meg kell felelniük a geostratégiai feltételeknek...”

f) *Kockázathány:* E kifejezés alatt Korkisch a történelmileg felkínált alkalmakkal szembeni politikai, katonai és gazdasági tehetetlenséget érti. Véleménye szerint minden olyan politika nélkülözi a kockázatokat, amely csak passzívan, ideiglenesen működik és fél a döntésektől.

g) *Geopolitikai, geostratégiai akadályok:* Meg kell állapítani, hogy Korkisch e tényezőcsoport elemeit erősen leegyszerűsíti, hiszen ide olyan tényezőket sorol, mint a hegyvonulatok, a széles folyamok, a sivatagok, a tengerek, a lakatlan területek, a közlekedési hálózat, a kikötők, a repülőterek és ezek hiánya. Megjegyzi azt is, hogy e geográfiai határokon még az interkontinentális eszközök sem voltak képesek változtatni, „...mivel az ilyen fegyverek alkalmazása súlyos következményeket von maga után, ezért a geopolitikai és geostratégiai célok fegyveres erőszak útján történő elérését biztos módon nem teszik lehetővé...”

h) *Az ország területe:* Korkisch szerint: „...A földrajzi, geostratégiai és geoökonómiai tényezők évezredek óta meghatározzák az események menetét...”

A térségekért folytatott törekvések az expanziós politikában ismerhetők fel. A győztes fél az elfoglalt területet vagy csatlós kormányok beiktatásával, vagy az

adott ország bekebelezésével és megszállásával szerezte meg. Azonban mindkét eset a győztes fél uralmát eredményezte. A világ képe az utóbbi néhány évtized folyamán jelentős változásokat mutatott. A térségi törekvések mindig direkt katonai támadásban, vagy az indirekt stratégia politikai és gazdasági átkarolásában, geostratégiai bekerítésben jelentek meg. E helyen Korkisch néhány fogalom magyarázatát is megadja. Így a „lekerekítés stratégiája” szerinte nem más, mint olyan törekvés, amely előretolja a saját határokat, így az idegen érdekeket vagy behatásokat elhárítja és mindezen keresztül nagyobb biztonságot ér el. A fogalmi magyarázat mellett nagyon lényeges, hogy itt ölt konkrét formát a földrajzi tér és a geostratégiai, geoökonómiai tényezők egysége: „...A földrajzi erővonalak és zónák meghatározzák az ország területének megtartására vagy megszerzésére vonatkozó siker lehetőségeit. ...A geoökonómiai faktorok — mindenekelőtt az ásványkincsek — mindig is befolyásolták a népek és az államok politikáját, valamint stratégiáját...”

i) *Hegységek:* A hegységek az országok területének részét képezik. A szerző történelmi tapasztalatok alapján kijelenti: „...Egyszer védőfalak, egyszer hátfalak vagy akadályok, másszor pedig menedékek az egész nép számára, amelynek a síkságot át kellett engednie az ellenség számára ...” Geopolitikai és geostratégiai szempontból nemcsak a gerincvonalak birtoklásáról van szó, hanem a teljes hegységi területről és annak „előterületeiről” is. Ezeknek ugyanis előtérfunkciója van.

j) *Folyók:* A folyók is az ország térségének részét képezik. Korkisch megállapítása szerint a folyók egyben közleke-

dési utak: „...és már ősidőktől fogva a történelmi változások hordozói...” A folyó társadalom- és történelemformáló geográfiai elem. Ez mutatkozik meg az úgynevezett folyami törekvésben is. A szerző itt azt a teljesen általános politikai földrajzi megállapítást igazolja, hogy a folyók és a tengerek csak katonai értelemben választanak el, gazdasági, kulturális, politikai értelemben inkább összekötnek.

k) *A tenger*: A tenger a világtörténelemben geostratégiai szempontból a tenger feletti uralom problémájaként jelent meg. Ha egy hatalom minden szigetet ellenőriz és a szemben lévő parton is meg tudja vetni lábát, akkor kivívta a tenger feletti uralmat. Korkisch megállapítása szerint a tengeri uralomnak hosszú távú következményei vannak, mert megváltoztatása csak évtizedekig tartó erőfeszítésekkel érhető el. A tengerrel kapcsolatban két jelenségre hívja fel a figyelmet. Egyszer arra, hogy geostratégiailag létezik a tengerek felé való törekvés és emellett az attól való elzárkózás is. Másrészt pedig arra, hogy gyakorta meg lehet figyelni a szemben fekvő partokon lévő országok ellenségeskedését.

l) *A hatalom*: „...A hatalom a politikai, stratégiai és gazdasági tényezők eredménye. Az is észrevehető azonban, hogy csak bizonyos földrajzi feltételek megléte esetén létezhet huzamosabb ideig...” A szerző szerint a hatalom földrajzilag determinált, hiszen a kellő földrajzi feltételek megléte nélkül a központi államhatalom megtartása és a belső stabil államrend fenntartása lehetetlen.

m) *A háborúhoz vezető okok*: A szerző nagy érdeme, hogy tanulmányában az eddig felsorolt releváns tényezőkből levonva a következtetéseket, megadja a háború okát képező lehetséges geopoliti-

tikai, geostratégiai és geoökonómiai tényezőket. Ezek az alábbiak:

- instabil határok;
- azon határok, amelyek erős és nagy államok között húzódnak (és ezen országok a másik oldalon gyenge, kis országokkal határosak);
- ha gazdag, ám katonailag erőtlenn áll szemben gazdaságilag gyengén ám ütőképes haderő létrehozására kész országgal;
- etnikai, vallási, esetleg jogi ellentétek;
- az adott állam szempontjából annak lehetséges veszélye, hogy egy adott terület erőforrásai másik, potenciálisan ellenséges ország kezébe kerülhetnek;
- több állam eleinte ugyanazon területekre vonatkozó, pusztán geopolitikai vagy geoökonómiai érdekeinek katonai tevékenységekbe való átcsapása, amennyiben a politikai vagy a gazdasági síkon folyó tevékenységek önmagukban nem vezetnek célhoz, vagy lassú eredménnyel járnak;
- segítségnyújtási illetve szövetségi politika, amely valamilyen beavatkozást tesz szükségessé;
- ha az ország kiterjedése, vagy területének birtoklása a katonai lehetőségekkel már nincs összhangban;
- ha a földrajzi akadályokat le lehet győzni;
- ha az ország hatalmának növekedését, magát a hatalmat, vagy egy másik hatalom birtokait, kiterjedését korlátozni lehet;
- ha egy nagy ország etnikai, vallási kisebbségei egy kis területű ország határain belül élnek;
- a katonai potenciál elhanyagolása.

A Korkisch-féle kutatások eredményeit áttekintve megállapítható: azok igen széles területeket fogtak át; középpontjukban a földrajzi viszonyok és az állam

politikai, katonai és gazdasági tényezői közötti kapcsolat állt; e kapcsolatot azonban nemcsak a kis országok szemszögéből, hanem a nagy, történelmi birodalmak esetében is vizsgálja. Ha minden megállapításával nem is érthetünk egyet, a geopolitikai, geostratégiai, geoökonómiai tényezők pontos meghatározása tudományos szempontból mindenképpen fontos. Ugyanez vonatkozik a háborús okokra is. Bár továbbra is magunkénak vallhatjuk a háború okainak igen sokféleségéről szóló elméletet, de a Korkisch-féle geográfiai alapú osztályozásnak talán helye lehet a hazai geostratégiai elméletben is.

Az elméleti és a gyakorlati kutatások tükröződése a szakirodalomban

Heinz Brill több helyen hivatkozik Heinz Gollwitzer: A világpolitikai gondolat története című művére, amikor a „világpolitika vizsgálati tárgyait” sorolja fel. Az igen szétágazó felsorolás után azonban mindkét helyen hiányzik a feladatok konkrét meghatározása. Ehelyett rövid összefoglalást ad a kutatások mai helyzetéről. Megállapítja, hogy a politikai földrajz és a geopolitika ma a német politikatudományi kutatás feladataként jelölhető meg. E kutatásokat mind a mai napig Albrecht Haushofer, Adolf Grabowsky és Heinz Gollwitzer munkássága nyomán folytatták. Sajnos, még nem jött létre igazi együttműködés a politika- és a földrajztudomány között, pedig a kutatások megalapozottsága ezt megkövetelné. Itt Ernst Fraenkel és Otto Heinrich azon megállapítására hivatkozik, miszerint „... Nem kérdés: a tudományelméleti vita mind a politikatudományban, mind a földrajzban, mind pedig más tudományterületeken a fő összetartó, serkentő erő; mindazonáltal e tudományoknak mindig a kutatás helyes irányultságához és tárgyiasulásához kell vezetniük...” Itt jut

el a kutatások tárgyának meghatározásához is: „...A viták tárgya a politikai földrajz, a geopolitika, a védelmi geopolitika (geostratégia) és az államföldrajz. A politikai földrajz kutatásainak tárgyát az ember térbeli cselekvései a megfelelő térbeli minta, a kapcsolatok és folyamatok képezik...”

Vagyis Brillnél a geostratégia geopolitikai alárendeltsége jelenik meg, és annak kutatásai is a mindent átfogó politikaföldrajzi kutatások részét képezik.

Napjaink német nyelvű geostratégiai irodalmának elméleti kutatásaiból az alábbi következtetések vontók le:

E kutatások a tudományos problémák széles skáláját fogják át. Bár az alapfogalmak meghatározására tett kísérletek nagy tömegű elméleti adatot halmaztak fel, mind a mai napig lényeges előrelépést nem eredményeztek. Ugyanakkor a geostratégiai alapkutatások — elsősorban a nagy szellemi elődök munkáira építve — már *eljutottak a gyakorlati életben is használható általánosításig*. Külön ki kell emelni: a német geostratégiai irodalom elméleti problémákat tárgyaló dokumentumai azt igazolják, hogy a geopolitika és a geostratégia tudományterületként egymást szervesen kiegészíti. A tudományos felfogás szerint a geostratégia nem más, mint a geopolitika védelmi, vagy ha úgy tetszik: katonai problémákkal foglalkozó ága.

A német geostratégiai irodalom másik nagy csoportját témája szerint két részre lehet osztani. Egyik rész az alapvetően hadtörténelmi kutatások geostratégiai alapjait feltáró terület, míg a másik a napi politikai események hátterének vizsgálatával foglalkozik.

Hadtörténelem és geostratégia

A német hadtörténelmi szakirodalom túlnyomó többsége tartalmaz valamilyen formában geostratégiai utalást. A jelen ta-

mulmány korlátozott volta miatt most csak néhányat mutatok be ezek közül.

A gyakorlati geostratégia jó példája lehet a *Truppenpraxis* 1992/3. számában Ekkehart Guth: *Tengeri és légideszant-hadművelet Kréta szigete ellen* címmel megjelent tanulmánya. Ennek rövid alfejezete *Kréta geostratégiai helyzete* címet viseli. A dokumentum szövege tartalma szerint az úgynevezett relatív földrajzi helyzet fogalmának felel meg leginkább. A szerző abból a tényből indult ki, hogy a szigeten található repülőterek birtoklása jelentősen növelheti a repülés biztonságát a Földközi-tenger térségében és egyben komoly lehetőséget nyújtott az e térségben lévő brit támaszpontok elleni német támadásra. Ebből vezeti le: „...Német kézben is nagy stratégiai jelentőséget nyerhetett. A sziget az Égei-tengeren az angolok ellen folyó akciók biztosításának kulcsa és a Földközi-tenger egész keleti medencéjében az angol mozgások ellenőrzésére szolgáló központ volt. Ráadásul a Luftwaffe és a haditengerészet számára az Észak-Afrika, Egyiptom és a Ciprus elleni támadások vonala Krétáról kiindulva 250—350 km-rel rövidebb volt...”

Hasonló szellemű geostratégiai elemzést nyújtott Herbert Barkmann is *A Jade hajózásának jelentősége hadtörténelmi szempontból* című tanulmányában. A *Geostratégiai helyzet* című fejezetében azonban inkább közlekedéstörténelmi adatokat találunk a Jade folyóról. Sokkal fontosabb, hogy geostratégiai magyarázatot kapunk a Kieli-csatorna építésére. A történelmi kutatások bebizonyították, hogy 1890 és 1900 között tudatosan alakították együtt a német flottát, a Keleti-tenger partján fekvő német városok fejlesztését és a külpolitikát. Ennek egyik rendkívül fontos lépése volt a csatorna megnyitása; „...1895-ben elkészült a Kaiser-Wilhelm-csatorna, amelyen

a német haditengerészeti erőket a Keleti- és az Északi-tenger között most már gyorsan és az ellenség általi akadályoztatás nélkül, tehát Wilhelmshaven és Kiel között is el lehet tolni...”

A gyakorlati geostratégia alkalmazásának másik szemléletes példája Harald Weghaupt: *Az orosz állameszme történelmi és geopolitikai vonatkozásai* című, többrészes tanulmánya, amely Oroszország történelmének geográfiai alapjait írja le. Számunkra talán legérdekesebb az a fejezet, amely *A geopolitikai (geostratégia) alapok kialakulása* címet viseli. A Weghaupt-féle tanulmányban az orosz történelem katonai, kereskedelmi és nemegyszer diplomáciai eseményei mögött ott van a földrajzi elem. Az Orosz Birodalom méreteit, terjeszkedését alapvetően az határozta meg, hogy nagyon kevés helyen rendelkezett jó természetes határral. Weghaupt szerint ez okozta a több évszázados mongol uralmat és a nyugati határvidéken állandósult háborúkat is. A szerző felismerte, hogy Oroszország történetét geopolitikai, geostratégiai szempontból jól lehet szakaszolni. Az 1918-ig tartó korszakban a következő időszakokat különítette el:

- a moszkvai felségterület megalapítása és kiegészítése;
- az orosz államok egyesítése;
- harc az ázsiai kánságok uralmának lerázásáért;
- harc az északi és a déli peremtengerek kijáróiért;
- a kelet-európai alföldi területek biztosítása és e térség peremterületének átlépése nyugati irányba;
- a közép-európai hatalmi rendszerhez fűződő direkt földrajzi és politikai kapcsolódás kialakítása;
- egy kelet-európai cordon sanitaire felépítése az új Oroszország elleni áramlatok befolyási övezete ellenében;

- a közép-ázsiai térség megszerzése egészen Anglia indiai hatalmi határáig;
- harc a fekete-tengeri uralomért, a Földközi-tenger keleti részéhez vezető tengerszorosok megnyitásáért, valamint a Balkán-térség döntő befolyási pozíciójáért;
- a döntő helyzet kivívása Közép-Európában;
- összeütközés a japán hatalmi érdekekkel, valamint az e térségben folytatott expanzió korlátozása és veresége;
- a nyugati hatalmak szövetségeseiként Németország és Ausztria—Magyarország ellenében elfoglalt helyzet.

A gyakorlati geostratégia másik kiemelkedő műve napjainkban Frank Ebeling: *Geopolitika* (Karl Haushofer és tértudománya 1919—1945) című műve. A doktori értekezésnek készült könyv foglalkozik az első világháború korának geopolitikájával, a geopolitika alapjaival, Karl Haushofer személyével és tudományos fejlődésével, Németország és Európa helyzetével a két világháború között, a német geopolitikával a fasizmus uralomra jutása után, a német „nagyter” elméletével, valamint a fasizmusnak a világháborúhoz és a geopolitikához fűződő kapcsolatával. A mű középpontjában elsősorban a geopolitika áll, így geostratégiával Haushofer esetében az e tanulmány első fejezetében rögzített okok miatt csak áttételesen foglalkozik. Szemlélete, korrekt, elfogulatlan vizsgálati módszerei, terjedelmes bibliográfiai jegyzéke miatt valószínűleg rövid időn belül a tudományos geopolitika alapművévé válik.

E néhány mű rövid felsorolásából is megállapítható, hogy a geostratégia gyakorlati kutatásainak eredményei szervesen beépültek a német nyelvű hadtörténeti szakirodalomba. Úgy tűnik, hogy a helyesen, következetesen

véghezvitt geostratégiai vizsgálatok képesek történelmi folyamatok — de nem egyes események — értelmezésére, és más jellegű magyarázatokhoz társítva az eddigieknél árnyaltabb értékelések elvégzését teszik lehetővé.

Politika és geostratégia

A gyakorlati kutatások másik részét az az alkalmazott geostratégia jelenti, amely a politikai események, folyamatok geográfiai hátterét próbálja megadni. Ezek közé tartozik az Österreichische Militärische Zeitschrift 1994/5. számában egy FWK monogram alatt megjelent Szlovénia — demokratizálódás és polarizálódás című tanulmány. Szlovénia önállósodási folyamatát elsősorban történelmi alapon vizsgálja, de nem tud eltekinteni egyfajta leegyszerűsített geostratégiai értékeléstől sem. Részben népességföldrajzi, részben pedig történelmi okokra hivatkozva állapítja meg: „...A Balkán történetében az ismétlődés tendenciája ismerhető fel. Ennek során a mindenkor gyengébb népcsoport ki volt és ki van téve az éppen erősebb abszolút önkényének...” A tanulmány érdekessége, hogy Szlovénia kedvező geostratégiai helyzetét az országon át Itáliába és az Adriára kivezető utakkal magyarázza.

Már e szlovén tanulmány is arra utal, hogy a napi politikai események mögött ott áll a geostratégiai magyarázatok szándéka. E gondolatot próbálta meg követni Heinz Brill: Németország geostratégiai helyzetéhez (A szuper- és nagyhatalmak erőterében 1945—1990) című, 1994-es tanulmányában. A szerző a tőle megszokott precizitással vizsgálta Németország geostratégiai helyzetének változásait a korszak nagyhatalmaihoz (Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Szovjetunió vagy

Oroszország) viszonyítva. Brill vizsgálatait a klasszikus geopolitai, geostratégiai fogalmi rendszer felhasználásával végezte. Így beszél az USA arra irányuló törekvéséről, hogy az „ellenpartot biztosítsa”, az angol „nagyhatalmi ingadozásról”, valamint Közép-Európa „frontország-funkciójáról”. Brillnek sikerült bebizonyítania a köznapi tudat szintjén már amúgy is ismert tény: „...A német terület a négy nagyhatalom védőbástyájának funkcióját töltötte be...” Ugyanakkor Brill felismeri, hogy Németország geopolitikai, geostratégiai kényszere az Európai Unióval való együttműködés: „...Ma még nem látható teljesen tisztán, hogy a kilencvenes évek elejére a megváltozott tér—hatalom—konstelláció alapján a német biztonságpolitika számára mely új cselekvési terek, opciók és perspektívák nyílnak meg. Az mindenesetre szükséges, hogy Németország Európa közepén elfoglalt helyzetéből adódó új értékelést alkalmazzuk és azt a kiépülő Európai Unióval összhangban tovább fejlesszük...”

Ugyanebben a szellemben íródott Heinz Brill már többször idézett könyve, amely a *Geopolitika ma* (Németország lehetősége?) címet viseli. A mű Brillnek a geopolitikáról, geostratégiáról írott több tanulmányát tartalmazza napjaink világának geopolitikai, geostratégiai értékelésével összefoglalva. A már idézett elméleti részek után olyan fejezetek következnek, mint: Geopolitikai és geostratégiai kutatás és német biztonságpolitika; A nemzetközi kapcsolatok tényezőit jelentő földrajz; A 19. és a 20. század világpolitikájának strukturális kérdései; Közép-Európa a szuper- és a nagyhatalmak erőterében (1945—1990); Németország nemzetközi politikai helyzetének változása; A német biztonságpolitika geopolitikai és geostratégiai problémaköre: opciók és perspektívák.

Brill művében már az egyes fejezetek címei is arra utalnak, hogy *az állam politikai magatartását geopolitikai, geostratégiai helyzete alapjaiban determinálja*. A könyvhöz mellékelt függelék — A politikai döntések tényezői, illetve determinánsai címmel — pedig állandó és változó tényezőkről beszél. Brill ide érti a politikát, a földrajzot, az ökonómiát, a történelmet, a pszichológiát, a vallást, valamint a nemzeti politikát. Ennek megfelelően a gyakorlati kutatás területeit az alábbi három egységben adja meg:

- a konkrét »tér—hatalom—konstelláció« helyzete;
- a geopolitikai helyzet mint a politikai döntés determinánsa;
- »egytenyező-elmélet« (»A sors földrajza«) és a determinizmus kritikája.

Az itt ismertetett szakirodalomból megállapíthatjuk, hogy a geostratégiai, geopolitikai gondolkodás igyekszik áthatni a német politikai, katonai döntéseket. A mai német biztonságpolitika pedig igen komoly tudományos értékű geostratégiai alapokon nyugszik.

A hivatkozott dokumentumok tartalmi ismertetése alapján az alábbi következtetések vonthatók le:

- Napjaink német geostratégiai szakirodalma még mindig nem tudott néhány alapvető fogalmi kérdésre válaszolni.
- A német geostratégiához nagy terjedelmű alapkutatások kapcsolódnak. A geostratégia a geopolitikával egységes egészet alkot úgy, hogy a kettő közül a vezető szerep továbbra is a geopolitikáé, amely — elsősorban a tudományos elméleti előzményekre alapozva — ma már képes általános erejű törvényszerűségek megfogalmazására, valamint a politikai és a katonai döntések tudományos igényű előkészítésére, alátámasztására.

- A német geostratégia szervesen integrálódott olyan más tudományokba mint a történettudomány, a politológia, a hadtudomány. Ezért a geopolitika egyik területét képező geostratégia várhatóan az előbb említett tudományok segédtudományává kezd válni.
- Napjaink német geostratégiája és geopolitikája a német biztonságpolitika tudományos alapját képezi, illetve erre törekszik. E szerep betöltése érdekében a túlzott földrajzi determinizmus kikerült belőle, viszont a földrajzi tér által „normális módon” meghatározott politikai tevékenységek vizsgálata előtérbe lépett.

A magyar geostratégiai kutatások a némethez képest lemaradásban vannak olyannyira, hogy az e tanulmányban közölt geostratégiai kifejezések nagy részének még magyar megfelelője sincs. Úgy vélem, hogy a napjaink német geostratégiai kutatásainak eredményei közül jó néhány átvehető a hazai elméletbe.

A hazai szabatos geostratégiai szaknyelv megteremtése, és annak eldöntése, hogy mi vehető át kellő kritika mellett napjaink német geostratégiájából, a jövő feladata, ám mindenképpen az alapkutatások kategóriájába tartozó vizsgálatokat igényel. Ebben látom a hazai geostratégiai kutatás egyik jövőbeli feladatát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Heinz Brill: Politische Geographie—Geopolitik—Geostrategie; Versuch einer Systematisierung (Politikai földrajz—geopolitika—geostratégia; a rendszerezésre tett kísérlet) Österreichische Militärische Zeitschrift 1983/3. 235—243. p.
2. Heinz Brill: Geopolitik und Geostrategie; Aufgaben sicherheitspolitischer Forschung — Plädoyer für eine Wiederbelebung (Geopolitika és geostratégia; a geopolitikai kutatás feladatai — védőbeszéd egy újraélesztéshez); Österreichische Militärische Zeitschrift, 1993/5. 393—398. p.
3. Heinz Brill: Zur geostrategischen Lage Deutschlands, Im Kraftfeld der Super — und Großmächte, 1945—1990 (Németország geostratégiai helyzetéhez, a szuper- és nagyhatalmak erőterében 1945—1990); Österreichische Militärische Zeitschrift, 1994/3. 235—242. p.
4. Heinz Brill: Geopolitik heute Deutschlands Chance? (A geopolitika ma Németország lehetősége?), Verlag Ullstein GmbH, Frankfurt am Main — Berlin, 1994. 240 p.
5. Ortwin Buchbender et al.: Wörterbuch zur Sicherheitspolitik (Biztonságpolitikai szótár), Mittler — Sohn Verlag, Herford — Bonn, 1992. 175 p.
6. Frank Ebeling: Geopolitik, Karl Haushofer und seine Raumwissenschaft, 1919—1945 (Geopolitika, Karl Haushofer és tértudománya, 1919—1945); Akademie Verlag, Berlin, 1994. 272 p.
7. Herbert Barkmann: Die Bedeutung des Jädefahrwassers aus militärhistorischer Sicht, Truppenpraxis 1992/2., 182—186. p. (Fordítása: A Jade hajózásának jelentősége hadtörténeti szempontból címmel a Hallgatói Közlemények 1993/42. szám 59—71. oldalán)
8. Friedrich Korkisch: Geopolitik—Geostrategie—Geoökonomie; Grundlagen und Bedeutung in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft (Geopolitika—geostratégia—geoökómia; alapok, jelentőség a múltban, a jelenben és a jövőben), Österreichische Militärische Zeitschrift 1987/18., 18—27. p.
9. Ekkehart Guth: Kreta — Massaker auf Höhe 107. (Kréta — mészárlása 107-es magassági ponton), Truppenpraxis 1991/3., 313—321. p. (Fordítása: Tengeri- és légideszant-hadművelet Kréta szigete ellen címmel a Hallgatói Közlemények 1992/38. szám 141—158. oldalán)
10. FWK: Slowenien — Demokratisierung und Polarisierung (Szlovénia — demokratizálódás és polarizálódás), Österreichische Militärische Zeitschrift, 1994/5., 523—528. p.
11. Harald Weghaupt: Historische und geopolitische Aspekte der russischen Staatsidee, Teil 1: Die Entwicklung bis 1917. (Az orosz állameszme történelmi és geopolitikai vonatkozásai, 1. rész: A fejlődés 1917-ig) Österreichische Militärische Zeitschrift 1995/1. 49—58. p.

Ravasz István

Az M. Kir. 1. Hadsereg kapcsolata az ukrán nemzeti partizánokkal

 Hazánk elsőként létesített nagykövetséget a függetlenné vált Ukrajnában. A jelen és a jövő feladata egy új, szerteágazó kapcsolatrendszer kialakítása ezzel az új európai országgal, amely területe, lélekszáma és erőforrásai alapján potenciális középhatalom. A szerző ennek a kapcsolatnak az eredőjét kutatva mutatja be az ukrán nemzeti erőket (partizánok) és az 1. magyar hadsereg együttműködésének néhány epizódját a második világháború utolsó éveiben.

A közvélemény nem eléggé ismeri, hogy a történelem során nemegyszer keletkeztek kapcsolataink keleti szomszédunkkal. Ezt bizonyítja például az ukrán főváros, Kijív. De ne menjünk ennyire vissza az időben, maradjunk az apáink által megélt nem túl távoli múltnál.

A második világháború utolsó két évében az ukrán nemzeti és állami függetlenségért küzdő erőkkel viszonylag jó kapcsolataink alakultak ki. Magyarországon jó néhányan személyes tapasztalataik útján emlékeznek a történetekre, s talán Ukrajna nyugati felében is fellelhetők lennének még ilyen emberek. *A visszaemlékezés az akkori jó viszonyra (mindkét országban) értékes kocka lehet az ukrán—magyar kapcsolatok mozaikjának kiépítésében.*

Az 1944. január 6-án az Északkeleti-Kárpátok védelmére mozgósított M. Kir. 1. Hadsereget Magyarország német megszállását követően a német Észak-Ukrajna Hadseregcsoport kötelékében a keleti frontra vezényelték. A magyar se-

regtest április közepén a galíciai Ottinia, Nadworna, Delatin, Kolomea térségében bekapcsolódott a hadműveletekbe.

Az 1. hadsereg katonáinak azonban nem csupán szemtől szembe kellett megvívniuk az ellenféllel. A mögöttes területeken olyan jelentős gerillatevékenység folyt, hogy egy teljes seregtestet (akkor ezt seregtestnek és nem magasabbegységnek nevezték), a 201. könnyű hadosztályt partizánelhárító szolgálatra kellett kikülöníteni. A gerillaharcmodor alkalmazását az arcvonal közelében is lehetővé tette a magyar csapatok létszámából és elhelyezkedéséből adódó számtalan hézag, így például a hegyekben húzódó biztosítási övben egymástól viszonylag nagyobb távolságra felállított őrsök hálózata.

Alig kezdték a magyar katonák megszokni a megszokhatatlant, a gyakori rajtaütéseket, amikor késő tavasszal—kora nyáron felfigyeltek arra, hogy a partizánok „nem következetesek”. Egyre több esetben tapasztalták, hogy teljesen nyilvánvaló „helyzetben” elmaradt

a támadás, s bár gyakran a partizánok nyomait is megtalálták, mégsem bántotta senki a magyar katonákat. (A bal szomszéd, az 1. német páncéloshadsereg, vagy a jobbról csatlakozó román csapatok katonái ezt a „következetlenséget” nem tapasztalták, ott a partizánok lecsaptak, ahol és amikor csak tudtak.)

A történetek magyarázatát a helybéli lakosság kezdettől ismerte, de a magyar katonáknak időre volt szükségük annak felismerésére, hogy többféle gerilla létezett. Voltak, mint szerte a Szovjetunióban, a moszkvai vezetés utasításait követő, kommunista vagy kommunista vezetés alatt álló partizánok, valamint a csak Ukrajna területén, annak is elsősorban nyugati területein tevékenykedő ukrán nemzetiek. Ez utóbbiak az UPA (Ukrainska Povsztancca Armija, Ukrán Felkelőhadereg) kötelékébe tartoztak. (Az elnevezés előfordult Ukrainska Partizanska Armija formában is, de az előbbi az eredeti.) Megjegyzendő, hogy az UPA állományában nem csupán ukránok, de igen szép számban galíciai és podóliai lengyelek is harcoltak, s megtalálhatók voltak soraikban a kárpátokbéli ruszinok és a bukovinai románok is.

A Szovjetunió hatalmas területein természetesen nem csupán e két kategóriába sorolható partizánok működtek. Voltak antikommunista orosz és kaukázusi, belorusz vagy fehérorosz nemzeti, kozák nemzeti, anarchista, trockista (Sztálin birodalmában!) és egyes adatok szerint zöld partizánok is. Az utóbbi három kivételével sikerült is e szervezeteknek laza együttműködést kialakítaniuk, természetesen német gyámság alatt, az ABN (Antibolsewistischer Block der Nationen, Antibolsevista Nemzetek Blokkja) keretében. Nyugat-Ukrajnában persee, ahol az 1. magyar hadsereg harcolt, „csupán” kommunista orosz, nemzeti

ukrán (UPA) és nemzeti lengyel (AK, Armija Krajowa, Honi Hadsereg) partizánok tevékenykedtek. Nem sorolhatók a gerillák körébe a mindenütt előforduló rablóbandák és az elsősorban a Fekete- és a Kaspi-tenger mellékén fellépő helyi hadurak vagy törzsi vezetők szabadcsapatai.

Hogy az 1944-ben Galíciában és Podóliában történeteket megérthessük, szükséges egy kis kitérőt tennünk. A független Ukrajna az első világháborút követően rövid időn át már létezett. Ezt az Ukrajnát a szovjetorosz Vörös Hadsereg katonai erővel foglalta el; az 1922-ben megalakított Szovjetuniónak az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság így vált alapító tagjává. Nem csodálható, hogy a sztálini terror két évtizede után, 1941-ben is létezett olyan mozgalom, amely az ország szuverenitásának visszaállítását tekintette céljával. Két vezetőjét — Banderát és Melniket — 1941 nyarán a németek szabadították ki a lembergi (Lvovi) börtönből. Nem sokkal kiszabadulásukat követően, német protektorátus alatt ukrán nemzeti kormányt alakítottak. Ez a kormány azonban csupán rövid ideig állt fenn.

Az ukrán lakosság, amely 1941 nyarán még nem egy esetben felszabadítóként fogadta a bevonuló németeket, gyorsan kiábrándult belőlük. Hiába, a náci fajelméletet Ukrajnában is megkezdték átültetni a gyakorlatba: a hírhedt Sonderkommandók ukrán területen is működtek. Az ukrán vezetők is hamar elfordultak a németektől (bár nem egy időben: így Banderá és Melnik fegyveres osztagai rövid ideig egymás ellen is harcoltak), 1944-ben viszont az UPA már egységes a németek elleni fegyveres küzdelemben. *Takácsy Elek* visszaemlékezésének tanúsága szerint egy ukrán ekképp vélekedett a németekről: „Igen, a Wehrmacht-emberek egész rendes katonák voltak, de akik utánuk jöttek, az úgynevezett hadi közgaz-

gatás, az förtelmes volt, azok mindent elrontottak, pedig szinte felszabadítóként fogadtuk őket.”

1944 őszére Ukrajnát teljes egészében uralta a Vörös Hadsereg. Az UPA a harcot a kommunisták ellen, de tulajdonképpen és alapvetően Ukrajna függetlenségéért 1949—50-ig folytatta. Meg is kapták érte méltó jutalmukat: az UPA egykori tagjai és szimpatizánsai 1988-ban Gorbacsovtól nyertek amnesztiát és települhettek haza Szibériából, illetve a Távol-Keletről. Feltéve, ha még életben voltak...

Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy Ukrajnában is voltak, s nem is kevesen, akik felszabadítóként fogadták a Vörös Hadsereget — elsősorban a német és a román megszállás alatt lévő területeken. *A magyar katonák és a galíciai lakosság — a körülményekhez mérten lehetséges — jó viszonyát nem egy visszaemlékezés bizonyítja.*

Az UPA vezetői (ez még nincs bizonyítva, de eléggé valószínűsíthető feltételezés) az 1. hadsereg akkor már a Kárpátokban húzódó hadműveleti területén, majd Magyarországon át menekültek Nyugatra. Ott, az emigrációban létrehozták saját szervezeteiket. Az UPA központja (ma, 1994-ben is) Münchenben található, de vannak szervezeteik az USA-ban és Kanadában is. A bajor fővárosban 1946-ban épp az UPA vezetői voltak azok, akik felújították az Antibolszvista Nemzetek Blokkját. 1947-től ennek tagja volt a Magyar Szabadság Mozgalom és rövid időre a szintén magyar Duna Club is.

Az NKVD, később a KGB nem tartozott sem a felejtős, sem a szemérmes szervezetek közé. Banderát 1959-ben Münchenben egy ügynök lelőtte, néhány év múlva egy másik ügynök Melniket tette el láb alól egy mérgezett szivarral.

Térjünk most vissza az 1944-es évhöz! Az UPA és a kommunista parti-

zánok tehát egyaránt harcoltak a németek ellen, de nem kevésbé keményen egymás ellen is. Mindketten harcoltak a románok ellen, de a magyarokat az UPA csak kezdetben tekintette célpontnak. A kommunisták mindvégig harcoltak a magyarok ellen, a Vörös Hadsereg beérkezéséig, amikor is azzal egyesültek.

Az UPA vezetése, a magyar csapatok Galíciába érkezését követő kezdeti puhatólódzások (és támadások) után átérték a nézőpontját. Kezdetben csak az újabb ellenséget látták az 1. magyar hadseregben, de fokozatosan felismerték, hogy a németekkel és a románokkal ellentétben a magyaroknak nincs szándékukban tartósan berendezkedni az általuk megszállt területeken. A lehetőség szinte kínálta magát a német, a szovjet és a román csapatok ellen egyaránt harcoló ukrán nemzeti partizánok, illetve az eléggé szorongatott magyar hadsereg számára, hogy leglább egy oldalról könnyítsenek helyzetükön. Végére is — s ezt fel is ismerték — nem voltak egymás ellenségei.

A konkrét kapcsolatfelvételre azt követően került sor, hogy 1944 májusának végén, az Északkeleti-Kárpátok keleti oldalán, a Bisztrica völgyében egy nagyobb ukrán nemzeti partizáncsoport magyar csapatok előtt kapitulált. A tárgyalások végül eredményre vezettek. 1944. június 27-én kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy, a VI. magyar hadtest parancsnoka és Bogdan Zubenko vezérőrnagy, az UPA egyik legfelső katonai vezetője írásban állapodott meg (főbb vonalakban) az alábbiakban:

- az UPA és a honvédség beszünteti az ellenségeskedést;
- az UPA összekötőket vezényel a magyar csapatok ellátását biztosító alakulatokhoz, azok biztonságának szavatolására;
- a honvédség ellátja az UPA sebesülteit és betegeit.

A mindennapi gyakorlat hamarosan túlment az írásbeli megállapodás pontjain. Előfordult, hogy a szovjet vonalak mögötti csapatmozgásokról az UPA tájékoztatta a magyar parancsnokságokat. Tudunk olyan esetről, hogy ukrán nemzeti partizánok szabadítottak ki szovjet hadifogságból nemrégén elfogott, s hadifogoly-gyűjtőtáborba még nem szállított magyar katonákat. Volt, hogy a harc helyzet változása miatt egyszerre kellett magyaroknak és a szomszédos erdőben addig észrevétlenül rejtőző UPA-zászlóaljnak állást váltania. A két parancsnok a váratlanul megjelenő ukrán követek útján egyeztetette a menetvonalakat és a menetrendeket, így a két alegység egy időben, egymás alakzatainak érintése és megzavarása nélkül hajthatta végre feladatát. (Ez utóbbi esetről bővebben lehet olvasni a Kárpátalja 1993/4. számában.) A Hadtörténeti Levéltár német iratanyagában nincs nyoma, hogy a magasabb szintű német parancsnokságok jelentettek volna a magyar katonák és az ukrán nemzeti gerillák között kialakult jó viszonyról. Ez azonban nem értelmezhető úgy, mintha nem tudtak volna a honvédség és az UPA kapcsolatairól. A már idézett visszaemlékezés tanúsága szerint volt eset, amikor német futártiszt azért kért gépkocsijára magyar zászlót és jelzéseket, mert egy nagyobb kiterjedésű erdőn kellett áthaladnia.

Az elvileg a VI. magyar hadtest területére kötött egyezmény hatása túlterjedt a sávhatárokon. Augusztus elején, mint azt *Hídvégi Lajos* tartalékos hadnagytól, a XI. német hadtest alárendeltségébe tartozó 24. magyar gyaloghadosztály parancsnokának segédtisztjétől tudjuk, a Rafailován települt hadosztály-harcálásponton *Markóczy János* vezérőrnagy, parancsnokot az UPA képviselőjében a falu sztarosztája, polgári előjárója ke-

reste fel. (Azt már csupán az érdekesség kedvéért érdemes elmesélni, hogy az idős férfi haptákba vágta magát a generális előtt és tökéletes németséggel jelentkezett nála, mint az egykori k. u. k. hadsereg őrmestere.) Megegyezésük értelmében a június 27-i Farkas-féle egyezményen túlmenően az UPA még magyar fegyvereket és lőszert is kapott, cserében a 24. hadosztályhoz tartozó katonákat szabadítottak ki éjszaka a fent elmondottak szerint. Ez persze egyedi esetnek számított. Megszervezését az tette lehetővé, hogy a magyar tábornok és az ukrán sztarosztá találkozóját követően UPA-összekötő települt a hadosztályparancsnok mellett.

Az 1. magyar hadsereg hadműveleti területén tevékenykedtek még lengyel nemzeti (AK) partizánok is, de arra vonatkozóan jelenleg nincs adatunk, hogy velük a magyar parancsnokságok bármelyike felvette volna az összeköttetést. Elszigetelt kapcsolatok létét azonban feltételezhetjük, ha abból a tényből indulunk ki, hogy Varsó térségében az AK a körülményekhez képest igen szoros együttműködést alakított ki a II. magyar tartalék hadtesttel. Egyáltalán nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy a magyar csapatok hadműveleti területén előfordultak volna kommunista lengyel (AL, Armija Ludowa, Népi Hadsereg) gerillák, leszámítva Saly Dezső (S. D.: Szigorúan bizalmas, Anonymus, Budapest, 1945, 674.p.) hallomásra alapozott, bizonyítatlan leírását.

Régi események ezek. Felidézésük a *Farkas—Zubenko-egyezmény megkötésének 50. évfordulóján mégsem érdektelen*, hiszen manapság, amikor oly sokan gyűlölködnek csupán etnikai alapon, megmutatják, hogy két sokat szenvedett nép, ha akar, még háborús körülmények között is képes az emberi kapcsolatteremtésre.

Borus József

Néhány hadtörténelmi megjegyzés*

Kezdettel fogva érdeklődéssel olvasom a Hadtudományt, a Magyar Hadtudományi Társaság folyóiratát, benne természetesen a hadtörténelmi témájú dolgozatokat is. Nyilván nem állok egyedül azzal a véleményemmel, hogy a tanulmányok többségükben jók és érdekesek, tükrözik a magyar hadtudomány jelenlegi színvonalát.

Ugyanakkor azt is meg kell állapítanom, hogy az előforduló nyomdahi-bák erősen zavarólag hatnak. Ezek számát nagyobb odafigyeléssel, gondosság-gal csökkenteni lehetne.

A gondosság hiánya nyilvánul meg az 1995/2. számban közzétett, Gosztonyi Péter: Berlin ostroma és az európai háború vége című tanulmánnyal kapcsolatban is. Kezdődik ez azzal, hogy a borító hátoldalán, a szerzők felsorolásában Gosztonyi „tartalékos ezredes, a berni Hadtörténelmi Levéltár igazgatója”-ként van feltüntetve. Ebből sem a hadtörténelem, sem a levéltár nem igaz; Gosztonyi évtizedek óta az Osteuropäische Bibliothek igazgatója.

A dolgozat előtti, dőlt betűs közlés szerint a szerkesztőbizottság fordult „a külföldön élő neves történész”-hez, hogy „foglalja össze hadtörténelmi kutatá-

sainak eredményeit” a megadott témáról. Nos, ez az összefoglalás siralmasra sikerült, részben azért, mert kizárólag évtizedek óta ismert dolgokat tartalmaz, főleg pedig, mert sok benne a tárgyi tévedés, a hiányosság, a félrevezető fogalmazás. Kutatási eredményeken nem feltétlenül levéltári kutatásokat értünk; a szöveg elolvasása alapján azonban nyilvánvaló, hogy a szerző a téma irodalmát, főleg az újabb kiadványokat sem ismeri kellő szinten. A szöveg elolvasása azt is bizonyítja, hogy szerzője, a „tartalékos ezredes” elemi katonai ismeretekkel sem rendelkezik.

Gosztonyi szerint Leningrádot és Moszkvát a Wehrmachtnak kellett volna elfoglalnia (105. o.). Szó esik „Wehrmacht tábornok”-ról, „Wehrmacht vezérkari tiszt”-ről (107. o.), „Wehrmacht-pecsét”-ről, sőt „egyszerű Wehrmacht-egyenruhá”-ról is, ilyenben akarta Hitler öngyilkossága után Martin Bormann elhagyni Berlint (117. o.).

Ha elfogadjuk azt, hogy a Wehrmacht, a német véderő a hagyományos három haderőnemből tevődött össze, akkor nyilvánvaló, hogy a szárazföldi harcokban a Heer, a szárazföldi erő játszotta a főszerepet, természetesen a légi-

* Hozzászólás: Gosztonyi Péter: Berlin ostroma és az európai háború vége című cikkhez. Megjelent a Hadtudomány 1995. évi 2. számában.

erő és a haditengerészet támogatásával. Kérdés persze, hogy a Kriegsmarine milyen támogatást adhatott (volna) pl. Moszkva elfoglalásához?

Összhaderőnemi tábornok a hitleri Németországban nem létezett, hasonlóan ilyen vezérkari tisztt sem, hiszen az ilyennek járatosnak kellett volna lennie a három haderőnem egymástól erősen eltérő harcászati és hadászati elveiben, vezetési módszereiben. Ennyire sokoldalú képzést még a hitleri Németországban sem kaphattak a vezérkari tisztok.

A három haderőnem egyenruhája színében és szabásában is eltért egymástól; közös, mindhárom haderőnemben rendszerezített egyenruha sem „egyszerű”, sem díszes formában nem létezett, így ilyet még Bormann sem ölthetett magára.

Néhány egyéb tárgyi valótlanág. A *IV. SS-páncéloshadtest Varsó alatt nem tartalékban volt* (106. o.). A tartalékban lételt először 1951-ben megjelent emlékirataiban Heinz Guderian volt vezérezredes, 1944. július 21-étől a Heer vezérkarának megbízott főnöke állította — tévesen. A hadtest egyik páncéloshadosztályának, a Wikingnek 1968-ban megjelent történetéből (is) tudjuk, hogy ez a hadosztály teljes bevetésben volt, Magyarországra megparancsolt áthelyezéséhez az állásokból vonták ki. Így a tartalék csak a hadtest másik páncéloshadosztálya, a Totenkopf vonatkozásában igaz.

A szerző feleleveníti a német „csoda-fegyverek”-ről szóló, annak idején is csak a goebbelsi propagandában létezett, ez által terjesztett mesét, azt állítva, hogy „Hitler még bízott” a sorozat továbbfejlődésében (nyilván: fejlesztésében). Példaként a „szuperszonikus” Volksjägert hozza fel (107. o.). Először is: a második világháborúban, a háború végén sem érte el sehol a világon egyetlen repülőgép

sem a hang fölötti sebességet. Az igaz, hogy a Heinkel He 162 jelű, Salamander fedőnevű, maximálisan 835 km óránkénti sebességet elérő repülőgépet propagandisztikus okból „népi vadász”-nak nevezték. Ha már említésre kerül, akkor meg kellett volna mondani, hogy a német fegyverletétileg csupán 116 db készült belőle. Adolf Galland, az egyik legkiválóbb német vadászpilóta, 1942 legelőjétől 1945. január végéig a vadászrepülőök szemlélője, 33. életévének betöltése előtt már altábornagy, 1953-ban megjelent emlékirataiban részletesen leírja ennek a vadásznak szánt gépnek a létrejöttét, melyet ő kezdettől fogva a „legélesebben” ellenzett. Miután a bombázógépek gyártásának erőteljes csökkentése, sőt megszüntetése folytán több gyárban, így Heinkelnél is szabad kapacitás keletkezett, elkezdtek más gépekkel foglalkozni. Galland kifejti azokat a szakmai okokat, amelyek őt ellenzésében vezették, mint a gép csekély teljesítménye, repülési ideje és fegyverzete, a rossz kilátás a gépből és az elégtelen repülési biztonság. Meggyőződése volt, hogy a háború végéig nem kerülhet sor ennek a gépnek az érdemi bevetésére; az óriási munkaerő és az anyag elvész a sokkalta jobb, már kipróbált és több száz példányban gyártott Messerschmitt Me 262, a két hajtóműves, sugárhajtású, jóval jobb tulajdonságokkal és teljesítménnyel rendelkező gép előállításából. Szerinte az erőket erre a gépre kellett volna összpontosítani.

A HE 162 gyártásáról 1944. szeptember 23-án tartott megbeszélésen Galland egyedül maradt követelésével, hogy ti. a He 162-t tegyék félre a Me 262 javára. Határozat született, hogy a „Volksjäger” lesz a „tömegfelkelés” a levegőben. Így a He 162 tömeges bevetését készítették elő, fiatal pilótákkal, akik

sebtébeni vitorlázórepülő kiképzés után repültek volna a gépet; a gyártást és a bevetést a Gauleiterék támogatták és segítették volna. Göring a rá jellemző hencsérrel kijelentette, hogy „Százával! Ezrével! Tizezrével!” vetik a Volksjägert, „mígnem visszaűzik az ellenséget Németország határain túlra!” Bevetésére aztán egyáltalán nem került sor.

Ez lett volna tehát „a háborút eldöntő új fegyverek” egyike, amelyet azonban Gosztonyi állításával ellentétben nem gyártottak „sorozatban”. A tények ismeretében mind ez, tehát a sorozatgyártás, mind a tervezett tömeges bevetés lett volna „csoda”.

Úgyszintén nem áll helyt a tanulmány ugyanezen oldalán olvasható ama állítás sem, hogy *Sziléziába „telepített és 1940 óta kiépített hadiipari üzemek eddig [1945 januárjáig, B. J.] nem szenvedtek a nyugatiak rendszeres légitámadásaitól, és így szinte akadálytalanul termelhettek a frontok számára”.*

Ebben a fogalmazásban — legalábbis is nekem — nem világos, mit értünk a telepítésen, és mit a kiépítésen. Wolfgang Birkenfeld 1964-ben megjelent: *Der synthetische Treibstoff 1933—1945* című könyvében részletesen leírja a kőszénből benzint előállító hidrálóüzemek 1936/37-ben megkezdődött létrehozását. A későbbi években *Felső-Sziléziában* is több ilyen üzemet építettek: Blechhammerben (ma: Blachownia Śląska) és Odertalban (Zdieszowice) hidrálóüzemet, Heydebreckben (ma: Kędzierzyn) pedig izooktángyárat. Az izooktán a repülőbenzin fontos része; az USA-ban és Angliában a krakkolással történő benzinyártásnál keletkezett krakkgázból állították elő — Németországban viszont, ahol csak kevés krakkolóüzem volt, jóval bonyolultabb eljárással kokszból vagy szénből.

Ugyancsak Birkenfeld munkájából tudjuk, hogyan sikerült az amerikaiaknak a britekkel szemben 1944 tavaszán végre elérniük, hogy a hadászati bombatámadások céljainak a listáján a német üzemanyaggyártó ipar kerüljön az első helyre. Az első ilyen támadást, 935 nehézbombázóval, 1944. május 12-én intézték négy, közép-németországi és egy szudétaföldi hidrálóüzem ellen. A támadás sikerült, a termelésből 570 000 t üzemanyag esett ki, ebből 270 000 t volt a repülőbenzin.

A felső-sziléziai iparvidék július 7-én szenvedte el mintegy 400 négymotoros bombázó támadását. A német Wehrmacht-vezetés titkos napijelentéseit 1985-ben közlétevé összeállításból tudjuk, hogy ez a támadás 9.30 és 10 óra között zajlott le, három hidrálóüzem, több ipari berendezés és négy bánya ellen. Egy, a jelentésben név szerint nem említett hidrálóüzemben erősebb károk keletkeztek, és eltaláltak egy cellulózegyárat is.

Albert Speer birodalmi felszerelési és haditermelési miniszter 1944. július 28-i, Hitlernek szóló 2. hidrálási emlékiratából tudjuk, hogy a károk a heydebrecki üzemben keletkeztek.

Az első bombázás után egy hónappal, augusztus 8-án, többszáz bombázó támadta ismét Heydebrecket 11.10 és 11.28 óra között. „2500 robbanó- és gyújtóbomba ledobása. Az I. G. Farbent súlyos találat érte.” Egy további támadás során, 12.58 és 13.10 óra között 150 robbanóbombát dobtak le a Kattowicetől keletre fekvő Trzebinia olajfinomítójára, a tartálytelepen tüzek lobbantak fel. Ugyanekkor Auschwitz térségét is támadták.

Augusztus 20-án az auschwitzi hidrálóüzemre 10.43 és 11 óra között 1000 robbanóbombát dobtak, és támadták az odertali olajfinomítót is. Két nap múltán

200 bombázó Heydebreck, Blechhammer és Odertal üzezeit támadta. Ez utóbbiban egy berendezést közepes károsodás ért. 27-én többszáz négymotoros ugyanezeket a célokat bombázta.

Szeptember 13-án többszáz gép Auschwitz és Heydebreck hidrálóműveit támadta. Az auschwitzi hidráló-üzem — Birkenfeld szerint — a háború végéig ugyan nem készült el, de ezt a célok kijelölésekor nyilván nem tudták.

Október 7-én éjjeli támadás érte Gleiwitz, Auschwitz, Heydebreck térségét. A felső-sziléziai iparvidéket 13-án 500, 14-én 400 bombázó támadta. A heydebrecki hidrálóüzemben 13-án közepes károk keletkeztek, az odertaliban 14-én szintén. Bombáztak még október 17-én, november 17-én, 20-án, decemberben 2-án, 12-én, 17-én és 18-án — a blechhammeri hidrálóüzemben mindkét utóbbi napon súlyos károkkal. 19-én ismét Blechhammer került sorra, úgyszintén Odertal, mindkét helyen súlyos károkat okozva. Az utolsó támadás december 26-án, karácsony másnapján történt, a heydebrecki hidrálóüzemben jelentéktelen károkkal, Blechhammerben károk nélkül, Odertalban és az auschwitzi kőolajfinomítóban közepes károkkal.

Igy festett tehát a valóságban a felső-sziléziai iparvidék bombázása, mely része volt a Wehrmacht üzemanyag-elátásában érzékeny kieséseket okozó nagytámadásoknak a hidrálóüzemek ellen. Miután több ilyen üzem nitrogént és metilalkoholt is előállított, a bombázások okozta kiesés ezeknél a termékeknél is megmutatkozott, és ez hatással volt a lőporral és a robbanóanyaggal való ellátásra. Az egyre katasztrofálisabbá váló üzemanyaghiány mellett így ilyen hiányok is felléptek — és mindez végső soron a harcoló csapatok szellemét is befolyásolta.

A felső-sziléziai iparvidék ilyen, túlzás nélkül sorozatosnak tekinthető bombázásának magyar vonatkozásai is vannak. A támadásokat végrehajtó 15. amerikai légihadsereg olaszországi repülőtereken állomásozott, innen felszálló gépei Felső-Sziléziát Magyarország fölött átrepülve közelítették meg — mint az Pataky Iván—Rozsos László—Sárhidai Gyula: Légi háború Magyarország felett c. munkájának néhány éve megjelent II. kötetében is olvasható.

A többszázas amerikai bombázókötelékek Magyarország feletti átrepülésekor természetesen még nem lehetett tudni, mi ezeknek a kötelékeknek a célja. A német vadászirányítás többször feltételezett a felső-sziléziai hidrálóüzemek elleni támadást, mint ahányszor ilyenre a valóságban sor került. Az ezen üzemek védelmének fontosságát bizonyítja, hogy pl. november 5-én 585 vadászgépet, 11-én pedig 703-at vetettek be; mindkét esetben hiába, mert e berepülések célja nem a felső-sziléziai iparvidék volt.

Gosztonyi kedvenc módszere, hogy iratanyagok időigényes és fáradságos kutatása, és felhasználásuk helyett a könnyebben hozzáférhető, különböző értékű visszaemlékezésekre hagyatkozik. Ebben a dolgozatában is idézi V. I. Csujkovot — közelebbi forrásmegjelölés nélkül —, aki szerint „Berlint már februárban be lehetett volna venni”. Zsukov és mások szerint viszont a januári harcok után hadműveleti szünetet kellett beiktatni.

Gosztonyi ezt kiegészíti egy állítólagos volt szovjet ezredes visszaemlékezésével. Az illető az ötvenes években Kelet-Németországból átszökött az amerikaiakhoz, — Gosztonyi erre a „menekült” szót használja (108. o.). Nos, ez az áruló „Keletről jöttünk” című visszaemlékezésében, melyet Gosztonyi „őszinte számvetés”-nek minősít, azt írja, hogy a Vörös

Hadsereg csapatai a Németországban fellelt „felmérhetetlen jólétről és gazdasági fejlődésről” [véltetően fejlettségről. B. J.] meggyőződve, megszádltek, „szétfutottak. Eltűntek a meghódított német városokban, falvakban. Mind-egyikük, akár tiszt, akár egyszerű katoná, hadizsákmányra vadászott.” A hosszabb idézethez Gosztónyi hozzáteszi: „A csapatok nagy része így egyszerűen harcképtelen lett.”

Ma már írhatunk arról, hogy a második világháborúban a Vörös Hadsereg katonái részéről is fordult elő fosztogatás, rablás. 1944 őszéről ismerjük a szovjet 53. hadsereg parancsnokának, I. M. Managarov altábornagynak a „marogyersztvo”, a fosztogatás ellen kiadott parancsát. A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy az arcvonalbeli, a harcoló katonák fegyvelmezetten viselkedtek; a kilengéseket a mögöttes területen kószáló, sokszor ellenőrizhetetlen katonák követték el.

De térjünk vissza Gosztónyihoz és ezredeséhez. Ha igaz, amit a Vörös Hadsereg csapatai nagy részének Németország kelet részében 1945 elején bekövetkezett harcképtelenné válásáról állítanak, csak sajnálni lehet a német katonai

vezetést, Hitlerrel az élén, hogy erről nem tudva, nem használta ki ezt a kedvező alkalmat, nem mérte a végső csapást a Vörös Hadseregére.

Lehetne még tovább sorolni a hibákat, az olyan nyilvánvaló képtelenséget, miszerint a Vörös Hadsereg esetleges nagyarányú visszavonulását 800 nehézbombázóval akarták támogatni (111. o.); és feltenni a kérdést, hogy ha az SS-Obergruppenführer vezérezredes (108. és 110. o.), akkor mi az Oberstgruppenführer? Az Obergruppenführer pontos megjelölése: SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS; azaz SS-Obergruppenführer és a Waffen-SS tábornoka. (Ez a fegyvernemi tábornoknak, pl. gyalogsági tábornok, felelt meg.) A vezérezredes pedig az SS-ben SS-Oberstgruppenführer und Generaloberst der Waffen-SS elnevezéssel jelölték.

További téves állítások részletezése helyett befejezésül csak annyit, hogy tudományos jellegű folyóiratnak olyan tanulmányokat kell közölnie, amelyek mentesek a tárgyi tévedésektől, pontatlanságoktól, lehetőleg új ismeretekkel gazdagítják a tudományt, és állításaik, következtetéseik megalapozottak.

Szabó Ildikó

A helyzetjátéki módszer alkalmazása a katonai nyelvoktatásban

A tisztelt olvasó is örömmel tapasztalhatja, hogy a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia nyelvi lektorátusának munkatársai egyre gyakrabban jelentkeznek tanulmányokkal szerkesztőségünknel. Különösen hasznos ez a kezdeményezés, ha figyelembe vesszük a várható NATO-csatlakozásból fakadó nyelvoktatási feladatokat. Az előző számunkban dr. Nábrándi Márta docens cikkében az angol katonai szaknyelvi képzés feladatai megoldásának lehetőségeit vizsgálta. Jelen cikk szerzője a hivatkozott cikkhez kapcsolódva elsősorban oktatás-módszertani szempontból elemzi a kérdést.

A rendszerváltás nyomán az elmúlt években — a katonai felsőoktatási intézményekben is — a tanári érdeklődés középpontjába került a felkészítés modernizációja formai és tartalmi elemeinek megújítása. A polgári viszonyok között érzékelhetővé vált az intézményi és a tanári autonómia, teret nyert a módszertani sokoldalúság, szélesedett a nyelvoktatásban is a tanítási, tanulási lehetőség.

Tanárként másfél évtizede foglalkozom az angol nyelv oktatásával. Úgy vélem, az új helyzetből adódóan megváltoztak a minőségi oktatás kritériumai.

A tiszttek idegen nyelvi felkészítése napjainkban hangsúlyos szerepet kapott. Oktatóként a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia nyelvi lektorátusán évek óta tapasztalhatjuk a megnövekedett igényt a nyugati nyelvek elsajátítása iránt. Az általános nyelvi ismereteken kívül cél és elvárás, hogy katonai szaknyelvi tudással is rendelkezzenek a hallgatók.

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémián jelenleg elsősorban *nyelvvizsgacentri-*

kus oktatás folyik. Ezért tisztjeink egy része adott helyzetekben (vizsgával) tolmács hiányában elbizonytalanodik, tudásának töredékét hasznosítja csak. Az általam javasolt szituatív módszerek alkalmazása, illetve érvényre juttatása véleményem szerint megoldaná a verbális kommunikáció által felvetett problémákat.

A helyzetjátéki nyelvoktatás modellezése

Célszerűnek tartom megvizsgálni az „akcionista tanítás” tartalmát, annak alkalmazási lehetőségét az akadémián folyó nyelvoktatásban. Hangsúlyozom: ennek alkalmazásával újszerű megközelítésben nagymértékben fejlődne a katonák szaknyelvi kommunikációs készsége. Mit értek ez alatt? Ez a fajta tanítási mód összefüggésben van a pszichodrá mával. Tudjuk, hogy az „Élet”-ben az éles helyzetekben elkövetett hibákat nincs lehetőség korrigálni. Ennek kivédésére, előkészítésére szolgálnának a már jól bevált helyzetteremtő szituációk.

A nyelvtanár változatos módszerekkel mindezt elősegítheti. Megemlítem például a jelenetek, cselekménysorok képi megjelenítését, vagy a szituációk, akciók eljátszását úgy, hogy egy kívülálló hallgató elmondja, kommentálja az eseményeket.

A kommunikáció fejlesztése mellett ennél a gyakorlatnál még lehetőség nyílik nyelvtani elemek (pl. igeidők, függő beszéd) alkalmazására. Egyik legkedveltebb beszédgyakorlati forma a *dialógus*, annak is az a leghasznosabb formája, melyet a hallgatók meghatározott téma alapján (vagy spontán) maguk szerkesztenek. Ennek egyik fokmérője az állami nyelvvizsgán megkövetelt *situációs játék*, amely a hallgatók kommunikatív készségét méri.

A nyelvoktatási szituáción olyan helyzetet értünk, amelyben személyek és tárgyak vannak jelen, és az adott helyzetben valamit tenni kell, azaz jelen van a cselekvési kényszer, ami a döntést implikálja. Az, hogy mit kell tenni, vagy mit lehet tenni, erősen függ a szituáció különböző összetevőitől és a pedagógus személyiségétől, a szituációt eljátszó hallgatóktól.

A helyzetek tudatosan (célszerűen) fejlesztő jellegűek, azokat tehát közvetlenül vagy közvetetten irányítottuk. A konkrét szituáció beágyazódik a tágabb összefüggések közé (a társadalmi, környezeti kontextusba).

Tanári tapasztalataimra hivatkozva megállapíthatom, hogy a nyelvoktatásban az ún. „éles” szituációs helyzetek kiválóan alkalmasak a beszédfejlesztésre, és megfelelően előkészíthetők a katonai szaknyelvi helyzetgyakorlatokat. (Ezt a szaknyelv kapcsán a továbbiakban részletesen elemzem.)

A nyelvi helyzetjátékok alkalmazásának szempontjai

Szöveg megválasztása (olyan szöveget választunk, ami a helyzetből fakad); kap-

csolatteremtés mutatói (találkozások, indítószövegek, konfliktusok elindítása); pantomimika és mimika (némajáték értelmezése idegen nyelven, leolvasható visszajelzések).

A szakirodalom megállapításai és a gyakorlati tapasztalat alapján a kommunikációs szituáció egészéből itt elsősorban a kapcsolatteremtést és magatartást kell kiemelni. A szituáció megismertetésekor maga a tanár a közlés fő forrása. A cél pontosan meghatározott, a kommunikációs folyamatok főképp egyirányúak. A szituáció tartalmát az ismeretközlés során sajátítják el a hallgatók, akik az eredményt — elsősorban verbális közléssel vagy írásbeli feladatok megoldásával viszonylag pontosan lemérhetően — egy következő szituációban (pl. *ellenőrző* vagy *gyakorlóórán*) mutathatják fel. Hasznos lehet tehát esetleg az elmúlt órán feldolgozott szituációt *leírni, elmondani*.

A részletes megbeszélésen jól lehet szemléltetni (tudatosítani és később bizonyos mértékig befolyásolni is) az „adó” szándékai szerint „feladott” és a „vevő által” „felfogott” üzenet különbségeit. Ebből aztán ki lehetett bontani a verbális, valamint nonverbális hibákat, a kontextus zavarait, más oldalról vizsgálni a csoportközeg reagálását, visszajelzéseit és annak hatását. A szituációkat érdemes képmagnóra venni és visszajátítani, elemezni, néhány esetben ismételt próbálkozást is felvenni, mert így viszonylag könnyen felmérhető a fejlődés.

Ezek a gyakorlatok — a csoport véleményét figyelembe véve — alkalmasak a közös megbeszélésre, javításra, formálásra, mely tevékenység nemcsak közös élményt nyújt, de segítheti az önfejlesztést is.

A vizsgált problémával kapcsolatban a nyelvoktatásban jártas pszichológ-

gusok véleménye a következő: a dramatizálás teszi lehetővé, hogy létrehozzuk és realizáljuk ezeket a fantáziákat. Ennek célja lehet: a sablonmentes játék; a többiek érzelmi teherbírásával számoló nyitottság, a játékkedv.

A feladatfeszültség — amely egyesekben erősebben, másokban gyengébben már él — még nem jelenti azt, hogy tudnánk, mit kell tenni. A csoporttagok homályosan értik, tudják, hogy konfliktusokat fognak eljátszani, fantáziákat vagy nehéz élethelyzeteket fognak felleleveníteni a játéktérben, de hogy ez hogyan valósul meg, az távoli, bizonytalan és veszélyes lehetőség.

Ehhez a veszélyérzethez társul még a minden induló csoportban megjelenő feszültség. Ezt a feszültséget mindenki másképpen, különböző érzelmi és indulati hőfokon éli át. Egyesekben az instrukció fokozott teljesítményt mobilizál, vállalkozó kedvet a játékra. De lesz, aki a helyzetben megdermed, gátolt lesz, vagy akiben az instrukció dühöt, ellenérzést vált ki, s a személy a játék megszületése ellen dolgozik majd.

E két feszültségforráshoz — feladatmotiváció és szerepnélküliség — hozzáadódik az az érzelmi állapot, melyet a csoporttagok magukkal hoznak kinti életükből: frusztrációt, bánatot, örömet, mely ott munkál bennünk, nem szűnik meg a csoport keretei között.

Mindenki fantáziál arról, hogy milyen lesz, amikor kilép a színpadra, s játszani kezd a többiek előtt. Mindenkinek van elképzelése arról, milyen, amikor mozog, beszél, kiabál, mosolyog. S megjelenik benne a félelem attól, hogy ezt mások felnagyítva, kitüntetett helyen, a helyzet megvilágított terében látják. Féltethet, hogy darabos a mozgása, hogy nem elég esztétikus, felidéződhetnek benne azok a helyzetek, melyekben mozgása mi-

att szégyent érzett. Mondjuk egy étteremben hosszú piros szőnyegen lépdelt, úgy érezte, mindenki őt nézi, s akkor megbottlott, nevetségessé vált. Vagy pontos forgatókönyvet készített magában egy randevú előtt, hogyan kezd majd bele az udvarlásba, s valaki váratlanul belépett kezdődő beszélgetésükbe, ő zavarba jött, megnémult, elmenekült ebből a helyzetből. Ezeknek a kudarcoknak az emléke fellelevenedhet, s ez gátolja a szabad önkifejezést, a játéktérbe való belépést.

Mindez a színpadiság, a játékok a nyelvi órákon kellékek nélkül is megvalósul. Elegendő a hallgatók kimozdítása ülőhelyükről, ha felállnak, mozognak előre, hátra a tábla elé vagy a terem egy meghatározott részére, az egyben egy kis „élethelyzetet” teremt.

A nyelvoktatás folyamán számolni kell azzal, hogy a felnőttek férfiak, katonák, igen nehezen birkóznak meg gátlásaikkal. Ezzel egy időben — személyiségtől függő intenzitással — a tisztai osztályok hallgatóinál megjelenik az önmegmutatás, a feltárulkozás vágya, a kíváncsiság, a kaland vonzása is.

A játékra, dramatizálásra felkészült csoporttagokban a feladat (a szerepnélküliség, az elbújás, a megmutatkozás vágya) ambivalens feszültséget teremt. Ezek az ellenkező előjelű érzések nem feltétlenül az első alkalmakkor jelennek meg. Hiszen aki már játszott, az élhette át igazán a játék spontaneitása révén annak örvénytermészetét, s joggal félhet attól, hogy kiadja magát, a játék sodrásában kontrollja csökken. A csoport lassan kialakuló kapcsolati rendszerének stabilizálódásával, a kölcsönös toleranciával, az elfogadással ezek a félelmek csökkennek, s a tagok biztonsága megnő. A szituációs játékokhoz mindenekelőtt megfelelő légkör kialakítására van szükség, otthonosan oldani kell a feszültséget, hogy érezzék az

élet játék jellegét, és egyre inkább merjék bátran vállalni azt.

A beszédközpontú nyelvoktatás szükségességéről

Az utóbbi évek módszertani törekvései szerint a nyelvoktatásban egyre inkább módszertani vezérelvvé kezd válni a *beszédközpontúság*. A beszédközpontú oktatás nem csupán azt jelenti, hogy a nyelvi órán néhány gyakori élethelyzetre jellemző párbeszédet gyakoroltatunk. A hallgatókat következetesen felépített módszertani stratégiák segítségével kell képessé tenni a spontán nyelvi beszélgetésre.

A nyelvoktatással kapcsolatos elgondolás kidolgozásánál ügyelni kell a nyelv működésére, azaz a beszédtevékenységre vonatkozó nyelvészeti ismeretekre kell támaszkodnunk. Ezenkívül tisztában kell lennünk a nyelvi közlés alapegységének természetével, melyek meghatározzák különösképpen az intonációt, az aktuális tagolás eszközeit és a párbeszéd szintaktikai sajátosságait.

Az oktatás szituatív jellege nem korlátozódhat egyes dialógusok színterének meghatározására. Állandóan szem előtt kell tartani a szituáció és a szövegkörnyezet szerepét, az egyes nyilatkozatok és terjedelmesebb beszédcselekvések szerkezeteinek kialakításában.

Mindebből — véleményem szerint — az a következtetés vonható le, hogy a *valóban beszédközpontú nyelvoktatás* igen komoly követelmények elé állítja a tanárt mind a *gyakorlati nyelvismeret*, mind a *nyelvészeti felkészültség*, mind pedig a *szaknyelv* vonatkozásában. *Hogy tanáraink meg tudjanak felelni e követelményeknek, jelentős fordulatra van szükség a tanári képzésben.* Mindenekelőtt arra van szükség, hogy akik a nyelvoktatásban munkálkodunk, mindannyian lássuk és elfogadjuk a célt, miszerint átgondolt, következetes és

összehangolt munkára van szükség a látványos sikerhez.

A tapasztalatok és felméréseim azt mutatják, hogy a beszédcentrikus képzési forma elengedhetetlen a nyelvi, szaknyelvi órák menetében.

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémián a katonai szaknyelvoktatás terén elsősorban a lexikai ismereteket beépítő szaknyelvi tanítás folyik.

A megváltozott biztonságpolitikai helyzet nap mint nap létrehoz nemzetközi együttműködést a katonai élet minden napjaiban. Harcászati helyzetben is előfordulhatnak kommunikációs helyzetek.

A nyelvtanár az általános nyelvtanításon túl arányaiban a szükségesnél is kevesebb óraszámban tanít általános, katonai, katonapolitikai lexikális ismereteket. Problémát jelent, hogy a fegyvernek szempontjából heterogének a csoportok (jelen van híradó, tüzér, mérnök, orvos stb.). Így az oktatás nem teszi lehetővé, hogy a tanuló szakmájának és érdeklődésének megfelelő szaknyelvi oktatásban részesüljön.

A szaknyelv oktatása

Tudomásul kell vennünk, hogy a *szaknyelv* szerepe jelentősen nagyobb ma már, mint korábban volt. Tény, hogy az egyes szaknyelvek ismerete döntően függ a szakmai ismeretektől, vagyis a foglalkozástól. Így a szaknyelv elsajátítása az általános nyelvtanulási folyamaton belül tudatosabb tanulási folyamat — új szakmai, tudományos ismeretek szervezése céljából.

A szaknyelv a nyelv olyan része, mely sajátos szókinccse révén alkalmas tudományos, szakmai közlemények létrehozására. De az egyes szaknyelvekért nem csak a szakmabeliek a felelősök, ha így lenne előbb-utóbb megnehezülne az egyes szakmák közötti érintkezés. A szak-

nyelv egy bizonyos szakterület optimális megértésének eszköze — szakemberek között. Specifikus szókincs és a köznyelvi lexikális és grammatikai eszközök kiválasztásának, alkalmazásának és gyakoriságának speciális normái jellemzik; nem a nyelv önálló megjelenési formájaként létezik, hanem szakszövegekben aktualizálódik, amelyek a szakmai rétegen kívül mindig tartalmazznak köznyelvi elemeket is.

A szaknyelvoktatásunk egyik legfontosabb kérdése a szókincs kontextualizációja. A szavak, kifejezések optimálisan megválasztott összefüggésekben való oktatását elemezve természetesen többféle típust különböztetünk meg, pl. belső, nem verbális kontextust (amit motivációs, emocionális állapot teremt meg, s ami a szavak megválasztását befolyásolja), belső, verbális kontextust, külső, nem verbális kontextust (szituációs mátrixot) és külső verbális kontextust.

Gyakran nevezzük a kontextust a szöveg értelmi összefüggésének is. Ez az összefüggés köznyelvi és szakszavak megértéséhez egyaránt nyújthat optimális lehetőséget.

A nyelv nem csupán megtanulandó tárgyként szerepel, hanem a szakmai információszerzés fontos eszköze is. A nyelvnek ezen jellege biztosítja a szókinccstanulás motivációját, megadja a nyelvtanulás közvetlen értelmét, hasznát a hallgató számára.

Tapasztalataim alapján a katonai szaknyelv életszerű elsajátításához nagymértékben hozzájárul a szituatív módszer, hiszen a „száraz” lexikai memorizálás helyett a helyzetteremtést helyezi előtérbe, mint „életszerű” kommunikációt.

Egy példa a katonai szaknyelvi gyakorlás helyzetjátékára, amelyet a tanári munkám során gyakran alkalmazok jó eredménnyel.

Játék: a csoport kiválaszt egy esetet. Például kiképzés során figyelmetlenségből bal-

eset következett be. Az osztály tagja, egy orvos ezredes elmeséli ezt a szak esetet. Ezek után a tanár készíti egy skálát és kötetlen beszélgetést nyit arról, hogy ki hallott már hasonlóról, vagy kívül történt meg valamilyen baleset.

(A tanár a szókincsből előre felkészül, de nagy segítséget jelent itt az orvos ezredes, aki feltételezhetően bővelkedik szakszavakban.)

A beszélgetés után a vázolt esetet eljuttatjuk. Szereplők: balesetet szenvedő katonna (tiszt) előljárója, katonatársa (tiszt), helikopterpilóta, orvos.

A helyzetjátékot érdemes *képmagnóra rögzíteni*, más alkalommal *lejátszani, elemezni, kijavítani. Pedagógiai megfontolásból hangsúlyozom a korrigálás utólagos elvégzését.*

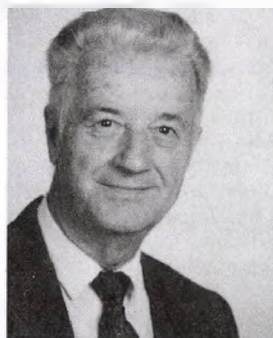
Játszani minden ember szeret. De a felnőttek — a tisztok is — sokkal több gátlással küzdenek. Kimozdítani őket a padból, az osztály elé kiállni és idegen nyelven megszólalni, rettegni a nyelvtani hibáktól, a szófűzéstől — nem kis feladat. A tanár részéről sem.

Az irányítást végző szakoktató feladata mindenekelőtt olyan belső, családi hangulat megteremtése, mely ezeket a frusztrációkat oldja, melyben nem kell félni, mert „kis élethelyzetet” hoznak létre, amelynek felismerik hasznosságát és nem javítási közbeszólásokra épül. Nincs annál kiábrándítóbb, ha — mindezeket leküzdve — már kiáll a hallgató, de ott állandóan javítják, korrigálják.

Új módszerek alkalmazására szükség van a katonai nyelv tanításában. Ennek véleményem szerint első lépése lehet az általános nyelvi verbális forma elsajátítása, a *beszéd* alapvető cél a mai nyelvtanulásban. Erre épülhet a katonai szaknyelvi lexika, és így együttesen megteremtődhet a katonai szaknyelvi kommunikáció.

A nyelvtanárok katonai szakemberek által irányított megfelelő és állandó szaknyelvi továbbképzésével, valamint az említett új tanítási módszerekkel elérhető lenne továbbá, hogy a tisztok nyelvi, katonai szaknyelvi ismeretei — a Magyar Honvédség által is elvárt igényeknek megfelelően — a jól kialakított és megtanult beszédtechnika segítségével úgy fejlődjenek, hogy a lexikai ismeretek a *folyamatos beszéd* szintjén működjenek.

Bemutatjuk a Magyar Hadtudományi Társaság új elnökét, Dr. Szabó Józsefet

1928-ban született. Középiskolai tanulmányainak befejezése után önként jelentkezett a Magyar Honvédségbe. 1949 óta hivatásos tiszt. Nagyrészt a repülőcsapatoknál teljesített különböző beosztásokban szolgálatot. 1968-ig aktív vadászpilóta volt. Ezt követően különböző törzsekben és parancsnokságokon dolgozott vezető beosztásokban, 1983-tól repülőfőnöki beosztást látott el, 1988-ban helyezték nyugállományba vezérőrnagyi rendfokozattal.

Fiataltiszt volt még, amikor bekapcsolódott a hadsereg tudományos életébe. Mintegy 80 publikációja jelent meg főleg repülőharcászati és -alkalmazási témákban. Aktív szerepet vállalt az űrrepülés előkészítésében. 1977-től az Interkozmosz Tanácsban képviselte a HM-et. Alapító tagja a Magyar Asztronautikai Társaságnak. 1980-ban a hadtudomány kandidátusa, majd 1989-ben a hadtudomány doktora tudományos fokozatot szerezte meg. Cím-

zetes egyetemi tanár, rendszeresen tart előadásokat a ZMKA-n és a Budapesti Műszaki Egyetem járműgépészeti karán. Megszűnéséig tagja volt a Tudományos Minősítő Bizottság hadtudományi szakbizottságának, jelenleg az MTA Doktori Tanácsa hadtudományi szakbizottságának tagja. Ugyancsak tagja a BME járműgépészeti kar habilitációs bizottságának is. Az űrrepülés c. könyv szerzője, az Űrhajózási Lexikon társszerzője, a Katonai Lexikon szerzőbizottságának tagja, a Repülési Lexikon és a Hadtudományi Lexikon társszerzője és főszerkesztője. A Magyar Hadtudományi Társaság alapító tagja, 1990-től alelnöke. Az 1995. június 16-án tartott rendkívüli közgyűlésen a társaság elnökévé választották.

Elnökségünk legutóbbi üléséről

Az Elnökség 1995. szeptember 22-én tartotta a rendkívüli közgyűlés utáni első ülését. A tárgyalás tizenegy napirend jelentős részét a közgyűlés által meghatározott alapvető működési okmányok elfogadása és hatálybaléptetése, továbbá a saját működését biztosító döntések tették ki. Ezek mellett több személyi kérdésben is döntés született.

Az Elnökség a funkciójából a közgyűlést követő napon lemondó dr. Nagy Tibor helyett dr. Kovács Jenőt kooptálta elnökhelyettesnek. Az elnökhelyettesek között elosztotta a funkciókat. Így alelnöknek dr. Czékus Jánost, tu-

dományos elnökhelyettesnek dr. Kovács Jenőt, gazdasági elnökhelyettesnek dr. Turák Jánost, a nemzetközi kapcsolatokért felelős elnökhelyettesnek dr. Nagy Lászlót, a propaganda- és sajtóügyekért felelős elnökhelyettesnek dr. Opál Sándort, a belső szervezeti életért felelős elnökhelyettesnek pedig dr. Zachar Józsefet választotta meg. A Hadtudomány szerkesztőbizottságának elnöke dr. Czékus János lett.

A rendkívüli közgyűlés az alapszabály módosítása kapcsán úgy döntött, hogy a választási ciklusban legfeljebb öt tiszteletbeli elnökségi tag választható azzal a feladattal,

hogy segítsék a társaság imázsának javítását és szükség esetén tekintélyüket is latba vetve dolgozzanak az Elnökség által meghatározott célok teljesítése érdekében, intézzék a társaság ügyeit. Megválasztásukat az Elnökségre bízta. Az Elnökség az Intéző Bizottság javaslatára ezen az ülésen a következőket választotta tiszteletbeli elnökségi tagnak: *dr. Gyarmati István* nagykövet, *dr. Gyuricza Béla* országgyűlési képviselő, a Honvédelmi Bizottság tagja, *dr. Janza Károly*, a Honvédelmi Minisztérium helyettes államtitkára és *dr. Komáromi István* Pest megyei rendőrőrkapitány. Mindegyikük több éve tagja társaságunknak. A testület a szakértői névjegyzékbe felvette *Nemes Józsefet*, a műszaki szakosztály tagját. *Döntött a Tanárky-díj odaítéléséről*, melynek átadására a novemberre tervezett jubileumi emlékülésen kerül sor.

Az alapvető szabályozó okmányok megtárgyalását a módosított *alapszabály* szövegének tárgyalásával kezdte. Ezt azért kellett napirendre tűzni, mert a rendkívüli közgyűlés több kérdésben módosította a régebbi alapszabályt, de a módosítások átvezetését, egységes szerkezetének és stílusának kialakítását értelemszerűen nem tudta elvégezni, ezt az Elnökségre bízta.

A módosítások lényege az alábbi kérdésekre irányult. A társaság alapvető céljainak meghatározását kiegészítette azzal, hogy rendeltetése a hadtudományhoz kapcsolódó társadalmi tevékenység összefogása. A Magyar Tudományos Akadémiát és az akadémiai intézeteket felvette azon intézmények sorába, melyekkel a társaság céljainak elérése érdekében kapcsolatot épít ki, tart fenn és együttműködik. Feloldotta azon korlátozást, hogy a kilépett vagy törölt tagok három évig nem létesíthetnek tagsági viszonyt; ez a jövőben csak a kizárt tagokra vonatkozik. Húszról tizenöt főre csökkentette a szakosztályok minimális taglétszámát. Tizenöt főnél kevesebb tag csak a szakosztályon vagy a területi tagozaton belül működő szakcsoportot, esetleg az Elnökség jóváhagyásával önálló szakcsoportot hozhat létre.

A módosítások lényege a társaság vezető szerveinek erősítésére, hatáskörük körülhatárolására és feladataik pontosabb meghatározására irányult. Módosította az Elnökség összetételét, hatás- és jogkörét, továbbá feladatait.

Az Elnökség teljes jogú tagjai: az elnök, az alelnök, az elnökhelyettesek, a szakosztályok, területei tagozatok és klubok elnökei, továbbá a tiszteletbeli elnökségi tagok. Állandó meghívottak: a Felügyelőbizottság elnöke, az Etikai Bizottság elnöke, a Hadtudo-

mány főszerkesztője és a titkárságvezető. Ez utóbbiak tanácskozási joggal vehetnek részt az Elnökség ülésein.

A szakosztályok és a területi tagozatok elnökeit akadályoztatásuk esetén a titkár vagy a vezetőség egy tagja szavazati joggal helyettesítheti. Az Elnökség feladatkörét a folyó ügyekben történő döntéshozatalon túl kiterjesztette a társaság tudományos életének irányítására — ezt helyezve munkája középpontjába. Jobban körülhatárolta hatáskörét pénzügyi kérdésekben. A közgyűlés vagy a küldöttgyűlés által elfogadott költségvetés keretei között gazdálkodhat a pénzeszközökkel, de olyan esetekben, amikor a bevételek lényegesen elmaradnak a tervezettől, vagy a feladatokban évközben alapvető változás következik be, pótköltségvetést fogadhat el. Erre az első ülésen máris sor került. Új feladatként határozta meg a társaság vállalkozási tevékenysége megkezdésének engedélyezését, a vállalkozás céljának, kereteinek és a bevihető pénzeszközök nagyságának meghatározását és a vállalkozások felügyeletét. Hatáskörébe tartozik az 500 000 Ft-ot meghaladó, ideiglenesen szabad pénzeszközök kamatra történő kihelyezése, de csak bankokba és megfelelő biztosítékok mellett. Hatáskörébe utalt a közgyűlés olyan új feladatokat is, mint a szakértői névjegyzékbe történő felvétel, fegyelmi és etikai eljárás kezdeményezése és a tisztségviselők felfüggesztési ügyeiben döntés.

A közgyűlés új vezetőszerként hozta létre az *Intéző Bizottságot* azzal a feladattal, hogy két elnökségi ülés között irányítsa a társaság életét. Jogosult dönteni minden olyan ügyben, amelyet az alapszabály vagy az Elnökség szervezeti és működési szabályzata nem utal a közgyűlés, a küldöttgyűlés vagy az Elnökség hatáskörébe. Tagjai: az elnök, az alelnök és az elnökhelyettesek. Felelős a társaság szervei alapszabály szerinti működéséért, képviseli a társaságot a hazai és a nemzetközi tudományos szervezetekkel folytatott tárgyalásokon és rendezvényeken, gyakorolja a munkáltatói jogokat a társaság alkalmazottai felett. Irányítja a szervezési és az igazgatási ügyeket, a tudományos élet szervezését, a propaganda- és a tájékoztatási ügyeket, a gazdálkodási és a belső ellenőrzési tevékenységet, összeállítja a költségvetést, a zárszámadást és a vagyonmérleget, a pénzgazdálkodásban a gazdálkodási szabályzatban előírt hatásköröket gyakorolja. Tevékenységéről, hozott döntéseiről minden negyedévben köteles beszámolni az Elnökségnek, megerősítheti, módosíthatja, vagy hatálytalaníthatja az általa hozott döntéseket.

A közgyűlés új szervként hozta létre az *Etikai Bizottságot*. Ezen testület a közgyűlésnek és a küldöttgyűlésnek alárendelt szerv, feladata őröködni az etikai szabályok betartása felett. Tevékenységéről és az etikai ügyekben kialakított javaslatairól az Elnökségnek számol be. Az Elnökség hatályba léptette működési szabályzatát, melyet — az első tapasztalatokat is felhasználva — majd a küldöttgyűlés hagy jóvá.

Az Elnökség elfogadta és ideiglenesen hatályba léptette az *etikai kódexet*, melyet a tapasztalatok alapján pontosítva a következő küldöttgyűlés elé kell terjeszteni. Az etikai kódex rendeltetése azoknak az általános érvényű és speciális követelményeknek az összefoglalása, amelyek etikai síkon hivatottak biztosítani a tudományos és egyesületi tevékenység etikai tisztaságát, az egyesület jó hírnevét és megbecsültségét. Az etikai kódex többek között előírja, hogy amennyiben a társaság tagja az alapszabállyal ellentétes magatartást tanúsít, erkölcsi elítélésben is részesülhet. Bűncselekmény miatti jogerős bírói ítélet kizárja a tagság fenntartását. A társaság tagja a mindennapi életben úgy viselkedik, hogy ne ássa alá a társaság tekintélyét és megbecsültségét, a társaság más tagjával fennálló kapcsolatában érvényesítse a kölcsönös bizalmat, a tisztelet és a megbecsülés követelményeit, őrizze meg emberi méltóságát és tartsa tiszteltetben másokét, ne éljen vissza senki bizalmával. Egyéni érdekeit ne helyezze a közösség érdekei elé, legyen hűséges a társaság ügyeihez, kitartó annak szolgálatában. Tisztségéből eredő és vállalt kötelezettségeit igyekezzék maradéktalanul és felelősségtudattal teljesíteni, legyen tekintettel tagtársai igényeire, kívánságaira és véleményeire. Tartsa be a tudományos kollegialitás és a tisztesség szabályait, ne sajátítsa ki mások eredményeit, mások nevében csak akkor nyilatkozzék, ha erre felkérték. A megítélésére bízott munkák elbírálása során legyen elfogulatlan és igazságos, ne részesítsen előnyben szándékosan vagy önszerekléből arra érdemtelenné szellemi terméket, jelöltet vagy pályázót, mások érvényesülését ne akadályozza. Az Elnökség úgy véli, hogy az etikai kódexben megfogalmazott erkölcsi követelmények csak akkor válhatnak a közösség életében emberformáló erővé, ha a tagság egyetértésére, meggyőződésére, példamutatására és szakmai elhivatottságára támaszkodhatnak.

Az Elnökség több napirend keretében is foglalkozott az egyesület *gazdasági helyzetével*, ezen belül pénzügyi kérdésekkel. Módo-

sította a gazdálkodási szabályzatot, tájékoztatót hallgatott meg a jelenlegi pénzügyi helyzetről és pótköltségvetést fogadott el az év hátralévő időszakára. Pótköltségvetés készítésére kötelezte a közgyűlés az Elnökséget, mivel az év elején elfogadott költségvetés a gondatlan pénzkihelyezések miatt gyakorlatilag összeomlott. A pótköltségvetés szűkösen, de biztosítja a működés feltételeit.

Az Elnökség elgondolást fogadott el a *társaság megalakulása 5. évfordulójának megünneplésére*. Mint ismert, a Magyar Hadtudományi Társaság 1990. október 13-án tartotta alakuló ülését. Az évfordulóról történő megemlékezés elősegítené a társaság ismertségének növelését, reprezentálná a tudományos közéletben elfoglalt helyét és szerepét. A megemlékezésre november 10-én vagy az azt követő napokban kerülne sor és két részből állna. Az első részben az egyesület elnöke rövid előadásban vázolná az eltelt öt év fontosabb eseményeit, majd átadná a Tanárky-díjat és az arra érdemes szponzorok részére a lexikon egy-egy tiszteletpéldányát. Majd fórum következne *politika és honvédelem* címmel. A fórum előadói a külügyminiszter vagy a politikai államtitkár és a honvédelmi miniszter vagy a politikai államtitkár lenne. Hozzászólnának: a Belügyminisztérium politikai államtitkára vagy helyettese, a titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter vagy megbízottja, az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának elnöke vagy a HB képviselője, a társaság részéről 2–3 fő és a meghívott szervezetek képviselői. A fórumot bemutatóval kötnénk össze, melyben a magyar hadiipar kapna bemutatkozási lehetőséget. A rendezvény anyagi hátterének megteremtésére szponzorokat kérünk fel.

Az elnökségi ülésen *beszámoló hangzott el a társaság helyzetéről, a rendkívüli közgyűlés óta végzett munkáról és az Intéző Bizottság által hozott döntésekről*. A beszámolóból kitűnt, hogy a társaság élete folyamatos volt. Az Intéző Bizottság biztosította a munkatervi feladatok időarányos végrehajtását. Több szakosztály tartott fórumot, vitadélutánt és más rendezvényt. A szakosztályi rendezvények közül kiemelkedett az elektronikai-informatikai szakosztály Kiskunfélegyházán tartott kétnapos fóruma, melyen az *elektronikai harc béke és válság idején végrehajtandó feladatai* című témát dolgozták fel, és a szakterületet felölelő technikai bemutatót is tartottak, több hazai vállalat közreműködésével. Az Elnökség sajnálattal vette tudomásul a székesfehérvári területi tagozat működésének ideiglenes szüneteltetését.

Zimits Rezső

A Kiss Károly Hadtudományi Klub rendezvényei

Az első félévben került sor az OKTK rendszerében végzett kutatás eredményeinek bemutatására, három témakörben vitaest megrendezésére, az éves tervünkben szereplő magyar—szlovák szakmai konzultációra és végül évzáró közgyűlésünk megtartására.

Januárban Gerlei István ismertette a haditechnikai fejlesztés helyzetét és mindazokat a gondokat, amelyek összefüggnek a honvédségi érdekű licenchasznosítással. Tájékoztotunk arról, hogy hol tart a haditechnikai eredmények átadása polgári területekre.

Februárban dr. Mőricz Lajos az OKTK keretében folyó kutatómunkájának eredményeiről adott tájékoztatást. A hadkötelezettség—önkéntesség témakörében széles körű nemzetközi vizsgálódásra alapozottan végezte kutatását, ugyanakkor a magyar körülményekkel összhangban is sokszínű vitáról adott számot.

Márciusban dr. Opál Sándor — részletes történelmi visszapillantással indítva — ismertette meg bennünket a kábítószerek szerepével a különleges hadviselésben. Mindannyiunk számára tanulságos volt a földrészekre vonatkozó és a földrészek között megvalósuló — valószínűsített tevékenységek rendszerezése.

Áprilisban dr. Holló József adott tájékoztatást a katonai felsőoktatással összefüggő doktori és intézményi akkreditáció helyzetéről. A kérdésfeltevésben, véleménynyilvánításban részt vállaltak a katonai felsőoktatási intézményeink képviselőiben részt vevők is. A vitaest hangulatából kiérződött az időmegtöröttség ténye, a közeljövő bizonytalansága. Azóta megkezdte munkáját a ZMKA-n a habilitációs bizottság.

Május hónap szakmai-történelmi információkat biztosító rendezvénye volt az erődök megtekintése Észak- és Dél-Komáromban. A kétnapos magyar—szlovák szakmai konzultációs kirándulásra a Kiss Károly Hadtudományi Klub és a MHTT műszaki szakosztályának szervezésében került sor.

Az első napon a résztvevők megismerkedtek a város, az Öregvár, a Nádor-vonal, a Vág-vonal történetével, majd az építők és a védők emlékének felidézése után bejárásra került sor.

Másnap a valamikori komplex erődrendszer Dél-Komáromban található és távolabb létesített részeit tanulmányoztuk.

Összefoglalva: Komárom sohasem került az ellenség kezére, a valamikori kiépített komplex erődrendszer egy katonai jellemzőjét említem: 200 000 katona befogadására kellett képesnek lennie! A nagy erődrendszert Kiss Károly honvéd ezredes is jól ismerhette.

Ezt a szakmai-történelmi élményt minden résztvevő nevében köszönjük a komarnói idegenvezetőknek, a tervezőknek, szervezőknek.

Május hónap másik eseménye az évzáró közgyűlésünk volt, amelyen az elmúlt év értékelését követően kialakítottuk az év hátralevő időszakára vonatkozó programunkat, határoztunk az alapszabály pontosításáról. A közgyűlés fontos eseménye volt, hogy tagjaink sorába felvettük Lukács László őrnagy urat.

Az év második felére — közgyűlési határozat alapján — vitaesteket terveztünk a tagság érdeklődésének megfelelő témakörökben.

Szeptemberben Molnár Károly élményt nyújtó előadást tartott és vitát vezetett a katonai pálya presztízse csökkenésének okairól és következményeiről.

Klubtagjaink közül néhányan részt vettek a haditechnikai klub által szervezett konzultációs kiránduláson Grazban.

Októberben tervezzük — *dr. Janza Károly* vitaindító előadására alapozottan — a haderőreform védelemgazdasági összefüggéseinek megvitatását, az MHTT biztonságpolitikai szakosztályával együttműködésben.

Novemberben kerül sor *dr. Pataky Iván* A Polgári védelem lehetősége és jövője című előadására és a téma megvitatására.

Decemberben az év záróforumaként kerül sor *dr. Vasvári Ferenc* A biztonságtechnikai hivatal helye, szerepe a Magyar Honvédség napi életében című előadására.

Összességében az év során rendezvényeink és a tervezett vitaestek — témákban, konzultációkban — tartalmas programot jelentettek. A hadtudományi klub a korábbi évekhez hasonlóan színvonalas rendezvényválasztékkal, jól működő szervezeti étellel segíti tagsága ismereteinek gazdagítását, egyben a kutatást inspiráló együttgondolkodást. A klub a MHTT fórumaként a célkitűzéseinek megfelelően végzi elismerésre méltó tevékenységét.

Dr. Vasvári Vilmos,
a Kiss Károly Klub elnöke

Aus dem Inhalt

In den ersten zwei Artikeln wird die NATO vorgestellt, der auch Ungarn beitreten möchte sowie der russische Standpunkt zur Allianz. Die Spalte Militärwissenschaft — Militärwesen beschäftigt sich mit Fragen der veränderten Rolle der Streitkräfte in der kriegsfreien Gesellschaft sowie mit aktuellen Fragen der Verteidigung.

Einige andere beachtenswerte Artikel: Möglichkeiten der „selbständigen“ ungarischen Rüstungsindustrie. Vorbereitungen des neuen militärischen Universitätsunterrichtssystems Digitale Karte und geografisches Informationssystem Geschichte der Ausbildung von Polizeiunteroffizieren Der Schlussartikel berichtet von den Entschlüssen, die in der letzten Sitzung des Vorsitzes der Gesellschaft gefasst wurden.

From the Content

The first two articles of this issue presents NATO the member of which Hungary also wants to become. It also presents the Russian point of view about the alliance. Writings of military sciences and affairs deal with some current problems of a new role of the Armed Forces and defence in a war-free society.

We offer to your attention the following articles: considering choices of „independent“ Hungarian war industry; preparing a new military, university training system; describing a digital map and geographical informational structure and showing a history of the police NCO training. The last article of this issue gives information about decisions made on the latest session of the chairmanship.

Содержание номера

Первые 2 статьи номера дают информацию об организации НАТО, в которую стремится и Венгрия, кроме этого на основе одного из документов знакомят с русской точкой зрения. Раздел Военная наука — военное дело занимается некоторыми актуальными вопросами обороны и изменившейся ролью вооруженных сил в обществе в мирный период. Предлагаем во внимание статьи, рассматривающие возможности и „самостоятельной“ венгерской военной промышленности, далее статьи о подготовке реформы высшего военного обучения, а так же статьи об истории обучения подофицерского состава милиции. В заключительной статье номера даётся важная информация о решениях, принятых на последнем заседании Президиума общества.

Öt éve alakult a Magyar Hadtudományi Társaság

Öt évvel ezelőtt, 1990. október 13-án tartotta alakuló ülését
a Magyar Hadtudományi Társaság.

A hadtudomány és a kapcsoló tudományterületek elméleti kérdéseivel foglalkozó mintegy 400 kutató, szakember és érdeklődő azzal a céllal hozta létre a társaságot, hogy — a magyarországi tudományos társaságok sorában megjelenve — összefogja a tudományterület szakembereinek tevékenységét, elősegítse tudományos eredményeik megismerését, és védje érdekeiket.

A megalakulás óta eltelt 5 év alatt tagsága mintegy 1000 főre növekedett, kialakult szervezeti struktúrája. Jelenleg már 18 szakosztályban folyik a társasági élet és a tudományos kutatómunka. A szakosztályok mellett a Kiss Károly hadtudományi klub és a Lahner György haditechnikai klub biztosít fórumot a műhelyvitáknak.

1991 óta negyedévenként megjelenteti a Hadtudomány című folyóiratot. Pályázataira mintegy 200 pályamunka érkezett. Két országos tudományos konferenciát, több mint 30 fórumot és más tudományos rendezvényt tartott.

Az ötödik évfordulóról november közepén
emlékezünk meg
a politika és a honvédelem tárgyú
tudományos fórumon.